

B

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

1998. 2. szám
JÚNIUS

Z

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja a Büntetés-végrehajtás
Országos Parancsnokság Sajtóirodája

Megjelenik negyedévenként * Tizenhetedik évfolyam 2. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Elnök:

DR. TARI FERENC

Tagjai:

CSÓTI ANDRÁS
DOBOS ISTVÁN
FEJES IMRE
MEZŐ LÁSZLÓ
PADOS JÓZSEF
SCHNEIDER GYULA
DR. NAGY FERENC
DR. VÓKÓ GYÖRGY
DR. FARKAS ÁKOS

Főszerkesztő:

DR. FARKAS TIBOR

Szerkesztő:

TURBÓK ATTILA

Rovatvezetők:

Dr. Boros János, Huszár László,
Garami Lajos, dr. Csordás Sándor,
dr. Lőrincz József, Szondi Miklós,

Turbók Attila

A szerkesztőség címe:

1054 Budapest V.,

Steindl Imre u. 8.

Telefon és telefax:

312-0090

E SZÁMUNK SZERZŐI

Czöndör Tibor, vezető nevelő a Szege-
di Fegyház és Börtönben; *dr. Cseres*
Judit, a Rendőrtiszti Főiskola Rend-
szeti Kutatóintézet főmunkatársa;
Deák Ferenc, az országos parancsnok-
ság szakkönyvtárosa; *Huszár László*, a
kutatásszervezési osztály vezetője;
Komóczy Mihály pszichológus, Eger;
dr. Lajtár István, legfőbb ügyészégi
ügyész; *Miskoff Mihály*, kulturális ne-
velő a Budapesti Fegyház és Börtön-
ben; *Pardi Anna*, újságíró; *Sponga*
István, a kutatásszervezési osztály fő-
munkatársa; *Szabó Edina*, a debreceni
Kossuth Lajos Tudományegyetem IV.
éves magyar szakos hallgatója; *dr. Vókó*
György, osztályvezető ügyész a Leg-
főbb Ügyészségen.

*

A fotókat *Csatorday Zoltán* készítette.

A folyóirat előfizethető az IM BV Költségvetési Elszámolási Számlán:

10023002 01393008 vagy a szerkesztőségben.

Előfizetési díj egy évre 400 forint.

Előkészítés és tördelés a BVOP Sajtóirodáján

Nyomdai munkák a Duna-Mix nyomdában

Felelős vezető: Machács István

Életminőség?

A személyi állomány szociális helyzete

A büntetés-végrehajtás személyi állományának helyzetéről a korábbiakban is készültek különböző célú, mélységű felmérések, jellemzően a BVOP humánpolitikai főosztályának szervezésében. Jelen kutatás rögzítési módszere azonban elsőként ad alkalmat arra, hogy a témát többszempon-tú elemzésnek vessük alá. A kérdőív szerkesztésében a humánpolitikai főosztály, az ellenőrzési és értékelési igazgatóság elemzési és értékelési osztálya, valamint a módszertani igazgatóság kutatásszervezési osztálya vett részt. A minta kiválasztását, illetve a kérdőívek kiosztását, begyűjtését és az adatrögzítést a kutatásszervezési osztály instrukciói alapján a humánpolitikai főosztály szervezte, irányította. A létrejött adatbázis elemzését a kutatásszervezési osztály kapta feladatul.

A vizsgálat célja az volt, hogy olyan információkat szerezzen, amelyek egyéb (személyzeti, bérszámfejtési) nyilvántartásokból nem elérhetőek, és azokat ámyaltabb bontásban tegye elemezhetővé. A kérdőív kitért a személyzet szociális helyzetét közvetlenül érintő jövedelemadatokra (rendszeres és alkalmi jövedelmek, juttatások, pótlékok, egy főre eső családi jövedelem stb.), a lakáshelyzetre, valamint mérte a válaszolók elégedettségét, elképzeléseit, kívánságait.

A vizsgálat a HSZT illetménytáblázatának 90%-os beállása előtti közel „utolsó pillanat”, az 1997 novemberi állapot adatait rögzíti.

A vizsgált népességet 30 büntetés-végrehajtási intézet személyi állománya alkotta. A minta kiválasztása lépcsőzetesen történt, az intézeteket a személyi állomány tényleges létszáma szerint sorba rendeztük, e szerint hármas csoportokra osztottuk, majd minden csoportból egy intézetet véletlenszerűen kiválasz-

tottunk. Így tíz intézet került a mintába. Az intézeti minták és a tíz intézet személyi állományának aránya megegyezett.

A minta nagyságát 500 főre terveztük, a beérkezett kérdőívek közül 419 volt értékelhető. A kérdezettek a kérdőívet (kitöltve vagy kitöltetlenül) egy zárt borítékba tették, úgy adták vissza az intézeti személyzeti osztály munkatársának. A borítékokat az országos parancsnokságon bontották fel, ahol az anonimitás miatt a kérdőív már nem volt beazonosítható. Az érzékeny kérdéseket tartalmazó kérdőíves felmérés esetében a bizalmatlanság mindig torzító elemként jelentkezik, az adott körülmények között ezt a hatást az említett módszerrel próbáltuk minimálisra csökkenteni.

A kérdőíven 65 kérdés szerepelt. Más vizsgálatok tapasztalatai is azt bizonyítják, hogy az emberek nagy része sokkal hozzávetőlegesebb, pontatlanabb elképzeléssel bír fogyasztási szokásairól, jövedelméről, mint-

sem gondolnánk. Ez különösen igaz a család jövedelmére. Szintén probléma, hogy az éves jövedelem tizenkettő részre érdemibb adat, mint a havi jövedelem, hiszen a rendszeres, de nem havonta kapott bevétellel (például ruhapénz, „13. havi fizetés”) jelentősen befolyásolhatja a jövedelmi helyzetet. Ezen változók esetében a kapott eredményeket tehát óvatosan kell kezelni, mivel nem arkapunk választ, hogy például mennyi a csa-

natkozásában hasonló irányú különbséget tapasztalhatunk a más foglalkozási csoportok tekintetében is. Elképzelhető magyarázat: a bv. (és a rendőrség) esetében gyakoribb, hogy az ott kapott fizetés a család fő bevételi forrása, tekintve, hogy itt kisebb az (átlagosan rosszabbul fizetett) nők aránya. Az ORFK személyzeti főosztályától kapott adat csak a tiszthelyettesekre vonatkozik (túlzott kerekítése egyébként inkább becslésre utal), a zász-

1. számú táblázat

Nettó havi fizetés	fizikai (nem diplomás)	szellemi (diplomás)	átlag
országos	30152	48873	38145
egészségügy	25815	36725	33509
közigazgatás	29686	51611	42423
rendőrség	25000	50000	n.a.
bv.	315645	47075	34100

lád egy főre eső jövedelme, csupán arra, hogy a kértet mit válaszolt e kérdésre. Ennél pontosabb adat csak célzott, az egész háztartást érintő jövedelmi, fogyasztási felméréssel lenne nyerhető. A torzító hatás viszont nagy valószínűséggel a teljes mintán egyenletesen érvényesül, így az egyes csoportok ezen belüli összehasonlításának érvényességében nincs okunk kételkedni.

1997 vonatkozásában még nem állnak rendelkezésre mélyebb bontású országos adatok, a KSH (telefonos) információs adatai ennek ellenére figyelemre méltóak.

A nettó havi fizetés esetében láthatjuk, hogy a nem diplomás tiszthelyettes és zászlós bévés állomány valamivel többet keres, mint a fizikai átlag (1. számú táblázat). Figyelembe kell venni azonban, hogy az országos adat a rosszabbul képzett, és ezért alacsonyabban fizetett munkavállalókat is magában foglalja, míg ezek (nyolc általánost végzettek) aránya a bévénél elenyésző. A nem diplomások vo-

lói rendfokozati csoport feljebb húzná az átlagot. A bévés tiszthelyettesek átlaga 31 343 forint.

A tiszték (diplomások, a KSH-adatokban „szellemileg”) esetében – a minősíthetetlenül alacsony egészségügyi adat kivételével – ellenkező előjelű különbségeket tapasztalhatunk: a bv. személyzetének kevesebb a nettó fizetése, mint az országos átlagnak és a külön jelölt foglalkozási csoport ilyen kategóriájának.

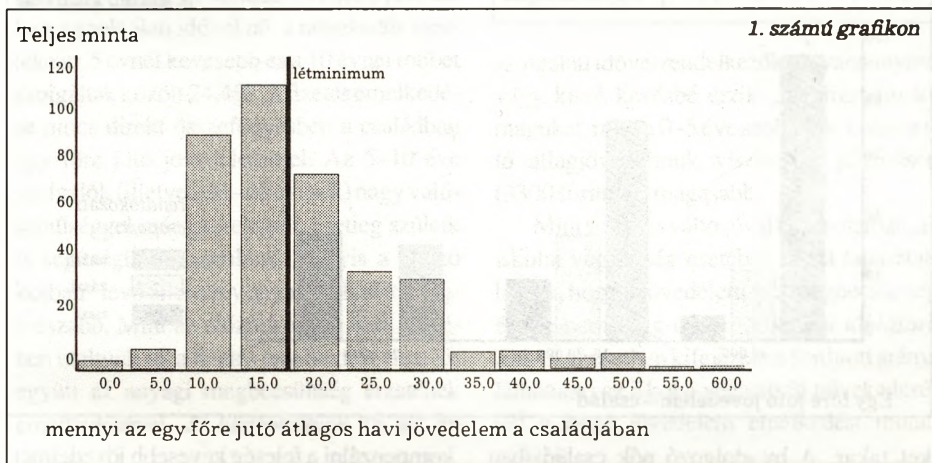
A diplomásokat és a nem diplomásokat magában foglaló átlag tekintetében a bv. alig teljesít az egészségügy felett, és messze elmarad a közigazgatástól (rendőrségi adat nem áll rendelkezésre).

A nettó fizetés és a havi átlagjövedelem (36 724 forint) között 2624 forint különbség mutatkozik, vagyis átlagosan ennyi az a „plusz”, ami a fizetést kiegészíti. Ez nem tűnik soknak, annak ellenére, hogy a bévés foglalkozás – legalábbis a folyamatos szolgálati

rendben dolgozók esetében – kifejezetten kedvező a kiegészítő tevékenységeknek. Valószínű, hogy sokan nem jelentik be az ilyen külön munkákat, és ezért a kérdőíven sem merték bevallani. 3,6% válaszolta, hogy végez kiegészítő tevékenységet. Ha nem a saját „mellékésekre”, hanem a kollegák külön munkáira kérdeztünk rá, a kérdezettek kétharmada úgy tudta, hogy a munkatársak legalább 20%-a dolgozik a bévén kívül is. Azoknál, akik úgy nyilatkoztak, hogy van rendszeres mellékjövedelmük, az egy főre eső családi jövedelem átlaga lényegesen több mint 8000 forinttal magasabb. Vélhető, hogy akik bevallották mellékkeresetüket, az átlagos családi jövedelmet is pontosabban adták meg, míg a többiek

os 15 172 forint volt, ami az 1997-es 18,3%-os inflációval felszorozva 17 948 forint. Tekintve, hogy a kérdés az elmúlt év végén történt, ez utóbbi adat közelítő becslésre alkalmas.) A tiszthelyettesek esetében az állomány családjának még nagyobb része él (legalábbis a bevallott adatok szerint) e szint alatt.

Rendfokozati csoportok tekintetében az egy főre eső családi jövedelem azt mutatja, hogy a rendfokozati csoport (közvetve az iskolai végzettség) különbsége együtt mozog a családok között tapasztalható jövedelmi különbségekkel. Ez nem csupán abból adódhat, hogy a tiszt bv. dolgozónak több a nettó keresete, mint a tiszthelyettesnek (2. számú grafikon), hanem abból is,

(akarva-akaratlanul) alulbecsülték családi átlagjövedelmüket. Ez részben megmagyarázhatja a jelentős eltérést.

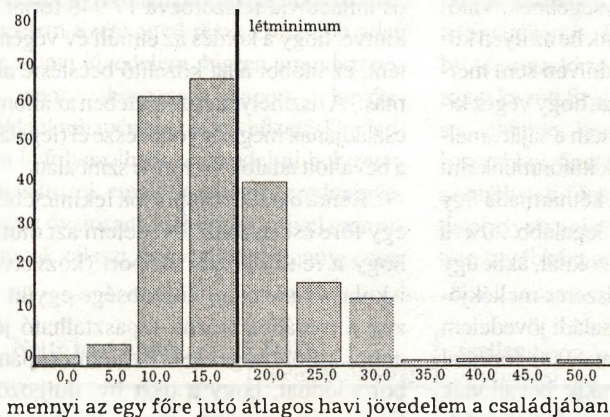
A kérdezettek közel 60%-a arra a kérdésre, hogy mennyi a családjukban az egy főre eső havi jövedelem, az 1997-es létminimum alatti összeget nevezett meg (1. számú grafikon). Az átlage kérdésesében 18 957 forint volt (1997-es létminimumadat a vizsgálat időszakában nem állt rendelkezésre, az 1996-

hogy nagyobb valószínűséggel házastársa is előnyösebb helyzetben van a munkaerőpiacon. Az igazán meglepő nem annyira a tiszt és tiszthelyettes között látható különbség, hanem a tiszthelyettes és a zászlóscsoport közötti eltérés nagysága (3. számú grafikon).

Az egy főre eső családi jövedelem alapvető demográfiai változók szerinti megoszlása jelentős, de nem váratlan különbsége-

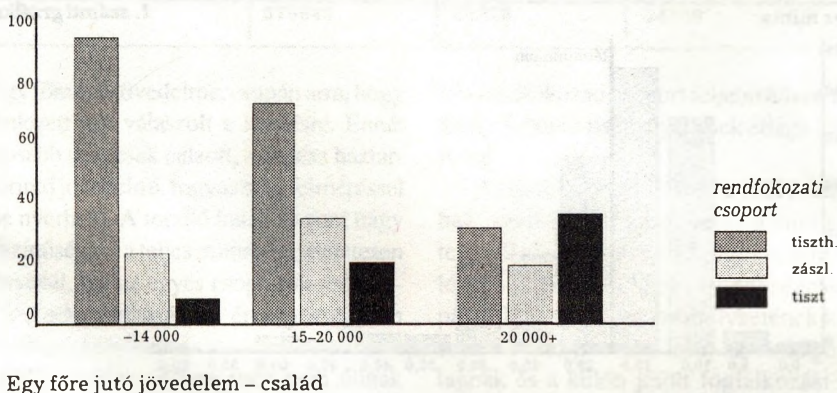
Tiszthelyettesek

2. számú grafikon

létminimum

3. számú grafikon

Egy főre jutó jövedelem – család

ket takar. A bv.-dolgozó nők családjában sokkal magasabb az átlag (20 800 forint), mint a férfiakéban (17 600 forint). Vagyis a nők – mint általában – nem jellemzően a család „fő keresője”, a férjük többet keres (2. számú táblázat). Ezt megerősíti az, hogy a nettó keresetnél éppen ellenkező előjelű különbséget tapasztalhatunk: a nők átlagosan 32 800, a férfiak 34 400 forintot visznek haza. Vagyis a bv.-s nők házastársai olyan munkakörben dolgoznak, amely jövedelme képes

kompenzálni a feleség kevesebb jövedelmét.

A nők némileg kevésbé érzik súlyosnak a családjuk anyagi helyzetét, de jövedelemátalakokban mutatkozó különbségek számukra is érzékelhető nagyságrendűek. Érdekes, hogy a nem vonatkozásában a munka anyagi megbecsülésének érzékelése inkább a család anyagi helyzetével mutat összefüggést, mintsem a fizetéssel. A nők anyagilag megbecsültebbnek érzik magukat, noha nettó fizetésük átlagosan alacsonyabb. Más változók mentén

FÓKUSZBAN

2. számú táblázat

	férfi	nő
nettó jövedelemátlag (100 Ft)	344	328
családi jöved./fő átlag (100 Ft)	176	208
anyagi problémák ²	2.1 ³	2.4
munkája anyagi megbecsültsége	2.3	2.6

is kimutatható az az összefüggés, hogy a fizetés és az anyagi megbecsültség szubjektív érzete között nincs direkt (lineáris) kapcsolat.

Az életkor (érthető módon) szoros összefüggést mutat a bv.-nél szolgált évek számával (3., 4. számú táblázat). A nettó jövedelem a szolgálati idővel nő, a növekedés mértéke az 5 évnél kevesebb és a 10 évnél többet szolgáltak között 24,4%. A fizetés emelkedése nincs direkt összefüggésben a családban egy főre jutó jövedelemmel. Az 5–10 éve szolgálók (illetve a 31–40 évesek) nagy valószínűséggel már gyerekesek, esetleg szüleik is segítségükre szorulnak. Vagyis a „húzó korban” lévő állomány anyagi helyzete a legrosszabb. Mint az előzőekben, a nem esetben utaltunk rá, a fizetés emelkedése nem jár együtt az anyagi megbecsültség érzetének emelkedésével. A középkorúak (5–10 év

3. számú táblázat

Mióta dolgozik a bv.-nél?	0–5 éve	5–10 éve	10 év+
nettó jövedelemátlag (100 Ft)	311	344	387
családi jöv./fő átlag (100 Ft)	183	166	201
anyagi problémák	2.3	2.0	2.1
munkája anyagi megbecsültsége	2.4	2.3	2.5

4. számú táblázat

Életkora	-30 éves	31–40 éves	41+ éves
nettó jövedelemát. (100 Ft)	303	355	374
családi jöv./fő átl. (100 Ft)	180	158	215
anyagi problémák	2.4	2.4	2.4
munkája anyagi megbecsültsége	2.2	2.1	2.2

szolgálati idővel rendelkezők) ugyanannyira, vagy kissé kevésbé érzik „megfizetettnek” magukat, mint a 0–5 éve szolgálók, noha nettó átlagjövedelmük viszonylag jelentősen (3300 forinttal) magasabb.

Mint sok más változóval kapcsolatban, az iskolai végzettség esetében is azt tapasztalhatjuk, hogy a jövedelem és a megbecsültség érzete nem függ össze (5. számú táblázat). Ebben az esetben kifejezetten fordított arányt láthatunk: az iskolai végzettség növekedésével a nettó jövedelem emelkedést mutat,

5. számú táblázat

Iskolai végzettség	8 ált.	szakmunká	szakközép	gimnázium	RTF	más főiskola	egyetem
nettó jövedelem-átlag (100 Ft)	330	310	319	317	494	420	551
csal. jöv./fő átlag (100 Ft)	165	155	178	177	263	247	335
anyagi problémák	2.3	2.0	2.2	2.1	2.4	2.5	2.5
munkája anyagi megbecsültsége	2.7	2.4	2.4	2.4	2.4	2.2	2.5

² A kérdés a kérdőívben „ön, illetve családja... 1) súlyos anyagi gondokkal küzd, 2) anyagi gondokkal küzd, 3) megélhetése biztosított, 4) átlagosnál jobban él, 5) átlagosnál sokkal jobban él.

³ A táblázatokban szereplő pontszámok a kérdőív ötfokú skáláinak átlagai

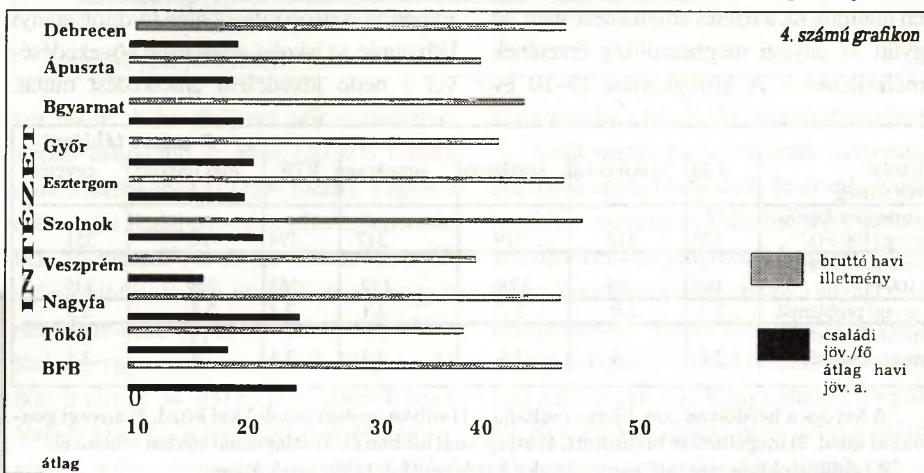
ugyanakkor az anyagi elismertség szubjektív megítélése csökken.

Érdekes különbség, hogy a Rendőrtiszti Főiskolát végzetteknek jelentősen több a nettó jövedelme, mint a civil főiskolát végzetteké. Ennek több oka lehet, az valószínűleg közrejátszik, hogy a polgári főiskolát végzettek közül kerülnek ki a közalkalmazottak (4. számú táblázat).

Az alábbiakban közöljük az általunk mért jövedelemmel kapcsolatos adatokat intézeti bontásban. A legnagyobb különbségek természetesen az egy főre jutó családi jövedelemben mutatkoznak, hiszen ezt az adatot a bv.-n kívül álló tényezők is befolyásolják. Ugyanakkor például a bruttó havi illetmény tekintetében sem elhanyagolhatóak a különbségek egyes intézetek között, ami adódhat az állomány összetételéből (kor, tisztek aránya stb.). A regionális viszonyok nemigen mutatnak rendszeres hatást, valószínűtlen, hogy például Győrben olcsóbb lenne az élet, mint Nagyfán vagy Debrecenben (4. számú grafikon).

Az intézeteket több szempontból csoportosítottuk. Közkeletű nézet, hogy az országban jelentős különbségek vannak a Dunántúl

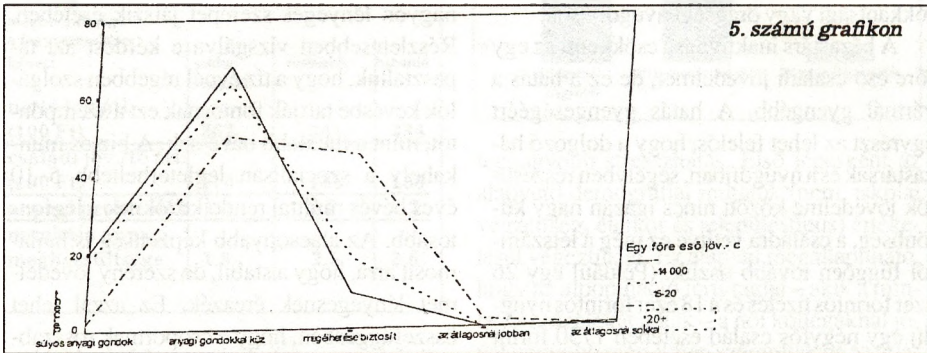
és a keleti országrész között. A gazdaságilag fejlettebb nyugati csoporthoz számoltuk Budapestet és (az annak vonzáskörzetébe tartozó) Tököl is. Eredményeink szerint a büntetés-végrehajtási intézetek vonatkozásában nem mutatható ki ilyen területi eltérés. Különbségeket lehet kimutatni azonban az előzetes letartóztatást végrehajtó és a letöltőintézetek között (6. számú táblázat). A nettó jövedelem átlaga mintegy 1700 forinttal magasabb a megyei intézetekben, mint a letöltőkben. Annál meglepőbb, hogy az egy főre eső családi jövedelem pont ennyivel alacsonyabb. Vagyis – leegyszerűsítve – az előzetesházakban dolgozók jobban fizetettek, ennek ellenére nehezebb körülmények között élnek. Ezt két tényezővel tudjuk magyarázni. Egyrészt az előzetesházakban dolgozóknak átlagosan több gyermekük van (tehát a családi jövedelem többfelé oszlik). A másik lehetséges magyarázat szerint ha az intézeteket nem büntetés-végrehajtási funkciójuk, hanem a település jellege szerint csoportosítjuk, hasonló irányú eltéréseket tapasztalunk. A városok belterületén lévő intézetek számára „drágább az élet”, mint azokban a mezőgazdasági intézetekben, ahol a dolgozók jelentős

része a börtön köré települt „kolónián” (tehát falusiasnak nevezhető körülmények között) lakik. Tehát a megyei házakban dolgozók (illetve családjuk) nem intézetük funkciója, hanem földrajzi elhelyezkedése miatt élnek kevesebb pénzből.

Érdekes, hogy az elég jelentős különbségeket maguk a dolgozók kevésbé érzékelik.

Vagyis a megyei intézetekben nem érzik munkájuk anyagi megbecsültségét nagyobb-nak, noha jobban fizetettek (7. számú táblázat). Másrészt a család anyagi problémái mértékének megítélésében sem mutatkozik jelentős különbség előzetes és letöltő intézet között, holott, mint láttuk, a megyeiek rosszabb helyzetben vannak.

Jövedelemátlagok régiók szerint (100 Ft)

6. számú táblázat

nettó jövedelem	családi jövedelem/fő			
régió	Dunántúl (+Bp)	Kelet-Mo.	Dunántúl (+Bp)	Kelet-Mo.
intézet	341	340	187	187
intézet	353	336	171	188
településtíp.	város	„kolónia”	város	„kolónia”
	352	326	182	185

Anyagi problémák és munkája megbecsültsége régiók szerint (átlagpontszám)

7. számú táblázat

anyagi problémák	munkája megbecsültsége			
régió	Dunántúl (+Bp)	Kelet-Mo.	Dunántúl (+Bp)	Kelet-Mo.
intézet	2.1	2.2	2.3	2.5
intézet	2.1	2.2	2.3	2.4
településtíp.	város	„kolónia”	város	„kolónia”
	2.1	2.1	2.3	2.5

Miként a fizetés és az anyagi megbecsültség érzete között, a család jövedelme és a megélhetés nehézsége között sincs egyenes összefüggés (5. számú grafikon). A húszezer forint alatti egy főre eső családi jövedelemmel rendelkezők nagyjából hasonló megosztásban ítélik súlyosnak, illetve kevésbé súlyosnak családjuk anyagi helyzetét. Azoknál, akiknél ennél több jut egy családtagra, már többen érzik megélhetésüket biztosítottnak, noha e csoport többsége is anyagi gondokkal küzd.

Az egy főre eső családi jövedelem alakulását a gyermekek számán kívül jelentős mértékben befolyásolhatja a házastárs inaktivitása is. Ezért az inaktivitást (gyes, rokkantsági vagy öregségi nyugdíj, munkanélküliség) külön is vizsgáltuk. A házások házastársainak 61%-a dolgozik, 21%-a van gyesen, 10%-a nyugdíjas, és 8%-a munkanélküli. A munkanélküliség alacsony előfordulása (23 fő) nem

tette lehetővé a további vizsgálatokat, ezért az inaktivitás egyes formáit összevonva vizsgáltuk.

Azt tapasztaltuk, hogy a magasabb illetményel rendelkezőknek nagyobb arányban van inaktív házastársa (6. számú grafikon). Ennek magyarázata az lehet, hogy az illetmény a korral nő, az idősebbek (pontosabban házastársak) pedig nagyobb valószínűséggel rokkantsági vagy öregségi nyugdíjasok.

A házastárs inaktivitása csökkenti az egy főre eső családi jövedelmet, de ez a hatás a vártnál gyengébb. A hatás gyengeségéért egyrészt az lehet felelős, hogy a dolgozó házastársak és a nyugdíjban, segélyben részesülők jövedelme között nincs igazán nagy különbség, a családra vetítve ez még a létszámtól függően tovább oszlik. (Például egy 26 ezer forintos fizetés és a 18 ezer forintos nyugdíj egy négyfős család esetében 1750 forint különbséget okoz egy főre vetítve.) Másrészt, mint azt láttuk, a többet keresők családjában több az inaktív.

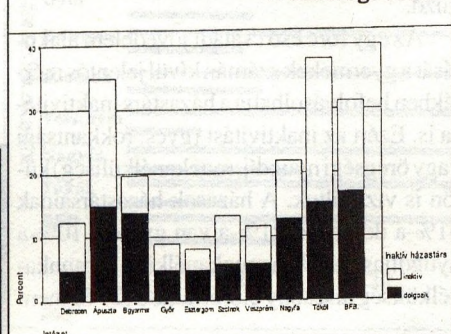
A férfiak családjában kevesebb az inaktív, ami nem meglepő, hiszen a nők maradnak otthon a gyerekekkel. A diplomások házastársai kisebb valószínűséggel inaktívak, hasonlóan a városi intézetekben dolgozókéi, noha ezek a különbségek nem jelentősek, csakúgy mint a regionális (Dunántúl/Kelet-

Magyarország) eltérések. Az egyes intézetek között azonban jelentős eltérések is lehetnek. Tökölön és Debrecenben a dolgozók közel felének, míg Balassagyarmaton mintegy ötödének inaktív a házastársa.

Közkeletű nézet, hogy a büntetés-végrehajtási munkavállalás legfőbb vonzereje a szerény, de biztos megélhetésben rejlik. A kérdezettek 54%-a mondta, hogy e tényező nagyon lényeges szerepet játszik esetében. Részletesebben vizsgálva e kérdést azt tapasztaltuk, hogy a tíz évnél régebben szolgálók kevésbé tartják fontosnak ezt a szempontot, mint a fiatalabb bévészek. A biztos munkahely a szociálisan legleterheltebb 5–10 éves bévés múlttal rendelkezőknek a legfontosabb. Az alacsonyabb képzettség is hajlamosít arra, hogy a stabil, de szerény jövedelmet lényegesnek érezzék. Ez azzal lehet összefüggésben, hogy e csoportnak rosszabbak a munkaerőpiaci lehetőségei. Ez persze azzal együtt igaz, hogy a bévénél előforduló diplomás szakmákban nem egyformák a civil elhelyezkedés kondíciói (például egy pedagógus és egy pénzügyes szakember számára).

A bévészek többségének megítélése szerint a fegyveres szervek általában rosszabbul fizetettek, mint a civilek (8. számú táblázat). E vélekedés összefüggeni látszik mind a kér-

6. számú grafikon

8. számú táblázat

A fegyveresek megbecsültsége a civilekhez képest	sokkal rosszabb			rosszabb	hasonló
	nettó jöv.átlag (100 Ft)	348	340	339	
családi jöv./fő átlag (100 Ft)	181	186	170		
anyagi problémák	1.9	2.3	2.2		
munkája anyagi megbecsültsége	1.9	2.5	2.8		

dezett saját munkájának érzékelt anyagi elismertségével, mind családja anyagi helyzetének szubjektív megítélésével. Érdekes, hogy a nettó jövedelem ellenkező összefüggést mutat: minél többet keres a kérdezett, annál rosszabbnak tartja a fegyveresek anyagi megbecsültségét.

9. számú táblázat

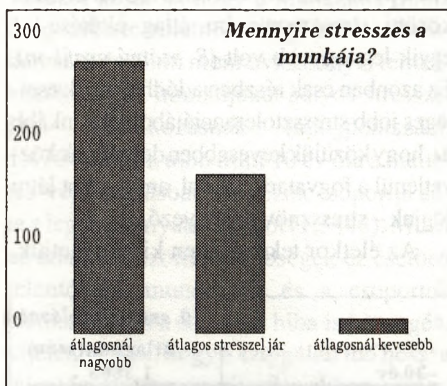
A bv.-sek megbecsültsége a fegyveresekhez képest	sokkal rosszabb	rosszabb	hasonló
nettó jöv.átl. (100 Ft)	362	341	334
családi jöv./fő átl. (100 Ft)	176	188	186
anyagi problémák	1.9	2.2	2.2
munkája anyagi megbecsültsége	1.9	2.5	2.6

Valószínű, hogy mind a fegyveresekét általában, mind a bévét a többi fegyvereshez képest a kérdezettek saját helyzetük tükrében ítélik meg. Erre utal az is, hogy a bv. megbecsültségét a többi fegyveres szervhez képest firtató kérdésnél ugyanazokat a sajátos eloszlásokat találjuk, mint a fegyveres–civil összehasonlítás esetében (9. számú táblázat).

Kutatásunkban külön hangsúlyt kapott az a problémakör, hogy a bv.-dolgozók mennyire tartják munkájukat, munkakörülményeiket és családi, szociális helyzetüke stresszforozó tényezőnek. Általában elmondhatjuk, hogy a mintába kerültek az átlagosnál nagyobb mértékben minősítik helyzetüket stresszesnek. A vizsgáltak közel kétharmada úgy érzi, hogy az átlagosnál nagyobb stressznek van kitéve, és csupán egyharmaduk tartja munkáját átlagos stresszsel járónak (7. számú grafikon).

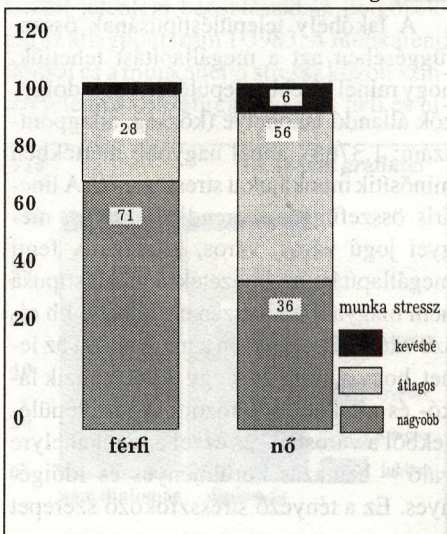
A legfontosabb kérdésként az merült fel, hogy a bv.-dolgozók mely alcsoportjait éri a

7. számú grafikon

legnagyobb stresszhatás. Első lépésként az alapvető demográfiai mutatók (nem, iskolai végzettség, életkor és településtípus) értékelését végeztük el. Ez alapján megállapítható, hogy az alpopuláció férfi tagjai – akik a minta 77 százalékát adták – a női kollégáknál jóval nagyobb mértékben számoltak be az átlagosnál nagyobb stresszhelyzetekről (pontosan: 1,303). A női bv.-dolgozók pontosan 1,770 volt, amely az átlagos stresszszinthez közeli érték. Összehasonlítva a töb-

8. számú grafikon

bi csoportképző tényezővel, a férfiak és a nők közötti stresszpontszám átlag eltérése az egyik legnagyobb volt (8. számú grafikon). Ez azonban csak részben adódhat a nők esetleges jobb stressztoleranciájából, oka inkább az, hogy közülük kevesebben dolgoznak közvetlenül a fogvatartottakkal, ami – mint látni fogjuk – stressznövelő tényező.

Az életkor tekintetében kijelenthetjük,

	átlagpontszám
-30 év	1,3605
31-40 év	1,3776
41+ év	1,5078

hogy a legfiatalabb korcsoport minősítette munkáját az átlagosnál súlyosabb stresszel járó feladatnak. Ettől alig tért el a 31 és 40 év közötti csoport véleménye. A 41 év felettiek stresszértékelésének átlagpontszáma viszont jóval magasabb volt, mint a fiatalabb generációké, ami azt jelenti, hogy az idősebbek már kevésbé élnek munkájuk kapcsán stresszhelyzetben (10. számú táblázat).

A lakóhely településtípusának összefüggésében azt a megállapítást tehetjük, hogy minél kisebb településen van a dolgozók állandó lakóhelye (község, átlagpontszám: 1,3768), annál nagyobb mértékben minősítik munkájukat stresszesnek. A lineáris összefüggés sorrendje: főváros, megyei jogú város, város, község. A fenti megállapítást az intézetek településtípusa nem magyarázza, hiszen ezek nagyobb része városi. Esetünkben a magyarázat az lehet, hogy a vizsgáltak egy része ingázik lakó- és munkahelye között. A kisteleülésekből a városba – és ezzel a munkahelyre való – beutazás körülményes és időigényes. Ez a tényező stresszfokozó szerepet

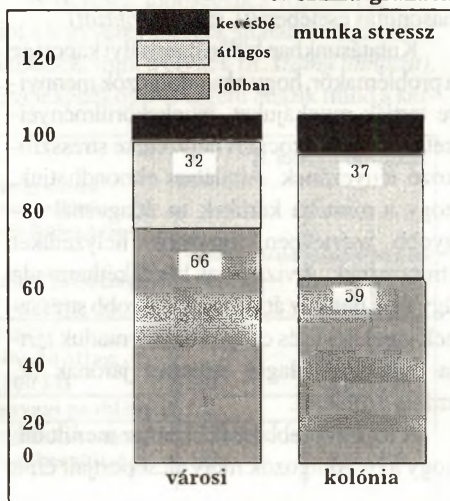
játszhat a büntetés-végrehajtási munkatársaknál, miként a más szektorban dolgozóknál is.

A vizsgált 10 büntetés-végrehajtási intézet közül (11. számú táblázat) a veszprémi

Intézet	stressz-átlag	„az átlagosnál nagyobb stresszel jár a munkája”
Veszprém	1,1905	81,0%
Győr	1,2857	71,4%
B.gyarmat	1,3415	68,3%
Tököl	1,3623	63,8%
BFB	1,3951	69,1%
Szolnok	1,4348	56,5%
Állampusztá	1,4677	58,1%
Esztergom	1,5000	60,0%
Debrecen	1,5000	50,0%
Nagyfa	1,5273	54,5%

dolgozók számoltak be legtöbbször arról (átlagpontszám: 1,1905), hogy munkájuk súlyos stresszel jár (a kérdezettek 81 százaléka). Megjegyzendő, hogy a veszprémi az ország legzsúfoltabb intézete. Őket a győri és a ba-

9. számú grafikon

lassagyarmati intézet dolgozói követték, míg legkevésbé a nagyfai, debreceni és esztergomi alkalmazottak vélték úgy, hogy munkájuk az átlagosnál nagyobb stresszel jár.

A „kolónia” jellegű intézetekben mérhetően kevésbé érzik stresszesnek a munkát, mint a városiak, a különbség akkor is megmarad, ha kiszűrjük a fentebb tárgyalt, előzetes jellegből eredő fokozott stresszérzetet (9. számú grafikon).

Az előzetes letartóztatottakkal foglalkozó dolgozók nagyobb stresszről számoltak be (átlagpontoszám: 1,3874), mint a jogerősen elítélteket őrző intézményekben dolgozó kollégáik. Ennek magyarázata lehet az előzetesek fluktuációja, az előállítás feladata és a jövőjükben bizonytalan fog-

vekszik azzal is, hogy a munkatárs mióta dolgozik a testületnél. A legkisebb mértékben az öt év alatti munkaviszonnyal rendelkezők tartják munkájukat súlyos stresszel járó foglalkozásnak (átlagpontoszám: 1,4764), míg a több mint 10 év óta a büntetés-végrehajtásban dolgozók csoportja adta a legalacsonyabb átlagot (1,3448). Mivel az átlagok közötti különbségek ez esetben jelentősnek mondhatók és a csoportok elemszáma és a standard hiba is homogén, kijelenthetjük, hogy a szolgálati idő hossza jelentős szerepet játszik abban, hogy mennyire tartják munkájukat stresszesnek a kérdezettek.

Ezzel a stresszfokozó tényezővel társulhat az is, hogy a bv-dolgozó mióta van a jelenlegi beosztásában. Az előmenetel lassúsága, illetve hiánya szintén jelentős hatással van a stresszérzékelésre. A csupán két éve jelenlegi beosztásukban dolgozók sokkal kevésbé érzik munkájukat stresszesnek (átlagpontoszám: 1,4720), mint a már több mint öt éve azonos beosztásban levők (átlagpontoszám: 1,3485). A két és öt év között jelenlegi beosztásukban dolgozóknál az átlagpontoszám 1,3983. A munkarend típusai és a munkahelyi stressz között szintén jelentős összefüggés van. A heti és hi-

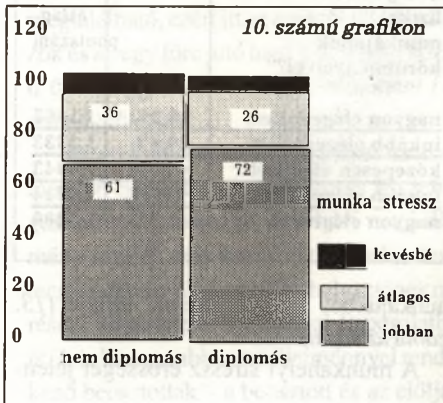
Stresszátlagpontok osztályok szerint

osztály	átlagpontoszám
büntetés-végrehajtási osztályokon dolgozók	1,2290
biztonsági osztályon dolgozók	1,2878
egészségügyi osztályon dolgozók	1,4400
egyéb osztályon dolgozók	1,7297
gazdasági osztályon dolgozók	1,7711

vatartottak nehezebb kezelhetősége. Ezt bizonyítja az az adat is, hogy a megyei intézetekben dolgozók átlagosan 11,7, míg a letöltőkben 5,2 napot voltak betegállományban a kérdéses időpontjáig.

A munkahelyeken belül a büntetés-végrehajtási és a biztonsági osztályokon dolgozóknál a legnagyobb a stresszhatás, ezzel szemben a gazdasági vonalon dolgozók tartják az átlaghoz közeleink a munkahelyi stresszt (12. számú táblázat).

A stressz nagysága párhuzamosan nö-

vatali munkarendben dolgozók sokkal kevésbé érzik súlyos stresszét járónak munkájukat (átlagpontszám: 1,5631), mint a folyamatos (12–24–12–48 óra) szolgálatban

13. számú táblázat

	átlag-pontszám
21 és 30 ezer Ft közötti nettó illetményel rendelkezők	1,5321
31 és 34 ezer Ft közötti nettó illetményel rendelkezők	1,3404
35 ezer Ft feletti illetményel rendelkezők	1,3355

dolgozó munkatársak (átlagpontszám: 1,2476). Ugyanakkor a diplomával rendelkező dolgozóknál a stresszérzet jóval nagyobb, mint az alacsonyabb végzettségűeknél (átlagpontszám: 1,4343 és 1,2899). Ezt az érzést valószínűsíthetően a magasabb beosztásból adódó fokozottabb felelősség okozza (10. számú grafikon).

Ezt az eredményt erősíti meg az is, hogy a magasabb nettó illetménykategóriába tartozó munkatársak jóval magasabbnak értékelik a

14. számú táblázat

„Elégedett-e fizikai munkájának körülményeivel?”		stressz átlag-pontszám
nagyon elégedetlen:	18,2%	1,1467
inkább elégedetlen:	20,8%	1,3333
közepesen elégedett:	41,5%	1,4943
inkább elégedett:	16,7%	1,5714
nagyon elégedett:	2,9%	1,5000

munkájukból adódó stressz szintjét (13. számú táblázat).

A munkahelyi stressz erősségét jelen-

tősen fokozzák a munkával kapcsolatos fizikai körülmények is (14. számú táblázat). A munkahelyi körülményekkel nagyon elégedetlenek szinte kivétel nélkül nagyon súlyosnak tartják a munkájukkal járó stresszt (átlagpontszám: 1,1467). Ez a tény akkor is figyelemre méltó, ha a kérdezettek jelentős része (41,5%) közepesen elégedett munkájának fizikai körülményeivel. A munkahelyi körülményekkel való elégedettség egyenesen arányosan csökken a dolgozók stresszérzete is.

A munkahelyi stresszérzet azonban nem feltétlenül jár azzal, hogy a munkatársak orvoshoz menjenek, illetve betegállományba vonuljanak, még akkor sem, ha a stressz esetlegesen fizikai, szervi problémákat okoz. Ezt támasztja alá az is, hogy azoknak a legmagasabb a stressz-szintje, akik súlyos egészségügyi problémákról számoltak be (átlagpontszám: 1,1667), de azoknál is magas a stresszérzet, akik csupán kevésbé súlyos egészségügyi problémákat említettek a vizsgálat során. A súlyos stresszről beszámolóknak azonban átlagosan kevesebb időt töltöttek betegállományban (átlagosan 6,9 nap) 1997-ben, mint azok, akik szerint munkájuk átlagos mértékű idegi feszültséggel jár (átlagosan 7,5 nap). Ennek magyarázata az lehet, hogy a stressz leginkább a munkahelyi pozícióhoz, beosztáshoz kötött, a vezetői szinteken a legnagyobb, viszont itt van a legkevesebb lehetőség az illető munkatárs időleges pótlására.

Az ingázás, a beosztáshoz kötődő felelősség és a munkakörülmények mellett az illető bv.-dolgozó szociális hátere növeli a legnagyobb mértékben a stresszt. Többdimenziós elemzés során megállapítható, hogy a legkevésbé azok a dolgozók érzik stresszhelyzetben magukat, akik egyedül-állók, gyermektelenek – és ebből következően – az egy főre jutó átlagos havi jövedelmük a legmagasabb

FÓKUSZBAN

15. számú táblázat

	stressz átlagpontszám
A – Házastársának foglalkozása	
nincs házastársa	1,4909
házastársa dolgozik	1,3936
házastársa munkanélküli	1,2609
házastársa gyeseen van	1,2188
B – Gyermekei száma	
nincs gyermeke	1,4556
1 gyermeke van	1,4468
2 gyermeke van	1,3738
3 vagy több gyermeke van	1,2222
C – Egy főre eső havi jövedelem a családban	
14 ezer Ft alatt	1,3282
25 és 20 ezer Ft között	1,4460
21 ezer Ft felett	1,4271

kategóriában van. A legnagyobb stresszről az inaktív (gyeseen lévő vagy munkanélküli) házastárssal rendelkező, többgyermekes, és alacsony jövedelmű büntetés-végrehajtási dolgozók számoltak be (15. számú táblázat).

Mivel a munkatársak többsége házas (70%), egy vagy több gyermeke van (57,4%), valamint házastársaik egy része inaktív (28%), ebből következően közel háromnegyed részük családjában az egy főre jutó átlagos havi jövedelem 20 ezer forint alatt van (74,8%). Mindezek a tényezők és körülmények rendkívül erős mértékben növelik az idegi feszültséget – kombinálódva a fent hangsúlyozott tényezőkkel. A kutatás során vizsgáltak, és ebből következően – a jelzett hibahatárok között – a büntetés-végrehajtás állományában dolgozó munkatársak döntő többsége súlyos idegi terhelés alatt végzi munkáját, amely egyrészt a munka jellegéből, a munkakörülményekből és a szociális háttérből következik.

A vizsgált mintában szereplő bv.-dolgo-

16. számú táblázat

egy főre jutó havi átlagjövedelem a családban (100 Ft)		
A – Családi állapota		
egyedülálló:	18,4%	199
házas:	70,3%	177
elvált.	9,6%	198
özvegy:	1,2%	160
B – Házastársa aktív/inaktív		
nincs házastársa:	26,3%	201
házastársa dolgozik:	45,0%	193
házastársa GYES-en van:	15,3%	122
házastársa munkanélküli:	5,5%	120
házastársa rokkant:	7,2%	244
C – Gyermekei száma		
nincs gyermeke:	42,6%	223
1 gyermeke van:	23,7%	176
2 gyermeke van:	27,0%	147
3 gyermeke van:	6,8%	117

zók szociális helyzetéről megközelítőleg pontos képet a kérdezett családjában az egy főre eső átlagos havi jövedelem mérésével kaphattuk. Az alapvető demográfiai adatokkal való elemzés a kutatási jelentés elején megtalálható, ezért itt az ezektől eltérő változók és az egy főre jutó havi jövedelem közötti összefüggéseket kívánjuk bemutatni (16. számú táblázat).

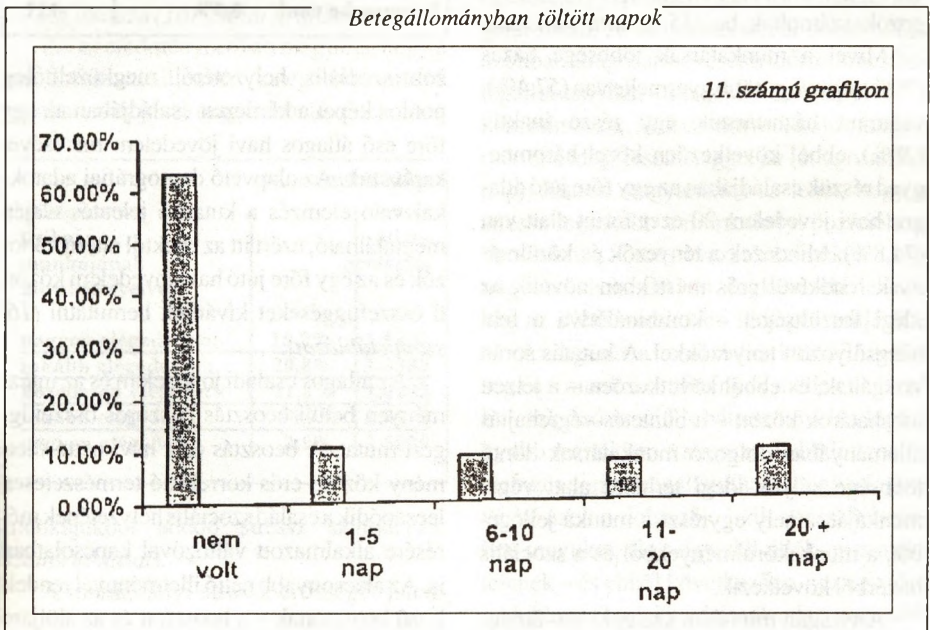
Az átlagos családi jövedelem és az intézményen belüli beosztás is szoros összefüggést mutat. A beosztás és a havi nettó illetmény közötti erős korreláció természetesen lecsapódik a család szociális helyzetének mérésére alkalmazott változóval kapcsolatban is. Az alacsonyabb nettó illetménnyel rendelkező beosztottak – a beosztott és az előjáró

tiszthelyettesek, valamint a zászlósok, akik a büntetés- végrehajtási és biztonsági osztályok személyi állományának döntő többségét alkotják – családjának szociális helyzete általában jóval alacsonyabb, mint a beosztott tisztké és a diplomás közalkalmazottaké (többségük nevelőtiszt). A beosztott közalkalmazottak alacsonyabb iskolai végzettségűből fakadóan a beosztott és előljáró tiszthelyettesek szociális helyzetéhez közelítenek. Ismételnünk kell azonban, hogy a jövedelmek elemzése nem adhat egzakt adatokat, mert a kérdezettek az esetek jelentős mértékében alulbecsülik jövedelmeiket. Az állományon belüli különbségeket azonban módosíthatja az a tény, hogy a tiszthelyettesek bizonyos mértékben alulbecsülik jövedelmeiket. Az állományon belüli különbségeket azonban módosíthatja az a tény, hogy a tiszthelyettesek nagyobb mértékben élhetnek – és valószínűleg élnek is – a pluszmunka lehetőségével, mint a tisztí állomány. Ezt erősítheti

az is, hogy a folyamatos (12–24–12–48) órás munkarendben dolgozók szabadnapjaik miatt bővebb lehetőségekkel rendelkeznek, mint a hivatali munkarendben dolgozók. Ezt támasztja alá az, hogy a két utóbbi kategóriát összehasonlítva elmondhatjuk: az egy főre jutó átlagos családi jövedelem közötti különbségek az állományon belül már jóval szűkebbek.

A kérdezetteket három kategóriába rendezve (egy főre jutó családi jövedelem: 14 ezer forint alatt, 15 és 20 ezer forint között és 21 ezer forint felett) kiderül az is, hogy szociális helyzettől függetlenül alig van különbség abban a tekintetben, hogy miként minősítik a bv.-dolgozók saját munkájuk anyagi elismertségét. Az átlagértékek 2,36 és 2,48 között mozognak, rendkívül szűk sávban és a rossz minősítés felé mozognak. Érdekes, hogy a legrosszabb szociális státusmutatókkal rendelkező csoport – még ha kis mértékben is, de – valamivel jobbnak tartja családjá

Betegállományban töltött napok

anyagi helyzetét, mint a második kategóriába soroltak (15 és 20 ezer Ft/hó egy főre jutó jövedelem). A jobb szociális helyzetű dolgozók is inkább hajlanak arra a minősítésre, hogy családjuk anyagi gondokkal küzd, ám átlagpontszámuk a három csoport közül a legmagasabb (2,4479). A büntetés-végrehajtásnál töltött szolgálati idő azonban csak nagyon kis részben jelentkezik a dolgozók szociális helyzetében. A legnagyobb egy főre eső havi átlagjövedelmű csoport tagjai rendelkeznek a leghosszabb szolgálati idővel, míg a 15 és 20 ezer forint közé eső alcsoportnál figyelhető meg a legrövidebb bévés munkaviszony (8,7 év). Ennek oka az lehet, hogy ez alapvetően a fiatalabb korcsoportokra vonatkozik, azokra, akik kisebb arányban házasok, illetve gyerekesek, tehát a magasabb havi jövedelmet kisebb arányban „szívják el” az eltartottak, illetve a háztartás. A betegállományban eltöltött idő szintén hangsúlyt kapott kutatásunkban (11. számú grafikon), ám ennek a változónak az elemzése a büntetés-végrehajtási dolgozók körében más, mint az egyéb szférában dolgozóknál, hiszen a bv. testület tagjai a betegállomány ideje alatt illetményük teljes összegét kapják meg.

Az alapvető demográfiai változók mentén végzett elemzésekből kiderül, hogy az életkor előrehaladtával a bv.-dolgozók átlagosan több napot töltenek betegállományban. A legidősebb korcsoportnál ez az átlag 8,3 nap volt, míg a legrövidebb időt a harminc év alatti kérdezettek töltötték betegállományban 1997-ben (átlagosan 6,1 napot). A nemek szerinti bontásból kiderül, hogy a nők valamivel hosszabb időre vonulnak betegállományba (átlag 7 és fél napot), mint férfi kollégáik (átlag 6,8 nap).

Jóval nagyobb különbséget találunk azonban abban a tekintetben, hogy a kérdezettek milyen régióban, intézéstípusban dol-

goznak. A dunántúli és budapesti régióban dolgozók átlagban több időt töltöttek a tavalyi év során betegállományban (7,8 nap), mint a kelet-magyarországi intézetek állománya (6,2 nap). A két átlag közötti eltérés ugyan nem tűnhet soknak, ám ennek az eltérésnek az aggregálódása már okozhat esetlegesen problémát az intézetek munkarendjében. A stresszérzet kapcsán már említettük, hogy az előzeteseket befogadó intézményekben dolgozóknál nagyobb az idegi terhelés mértéke. Ezt az adatot alátámasztja a betegállományban töltött napok száma is.

Alapvető különbségek a nettó havi illetmények és a betegállományban eltöltött idő között nincsenek. A legalacsonyabb nettó illetménnyel rendelkező dolgozók töltötték a legrövidebb időt 1997-ben betegállományban (átlagosan 6,8 napot), de az őket követő illetménykategória tagjai – akik a legnagyobb átlagértéket produkálták 7,4 nappal – sem sokkal többet voltak betegek.

A családi szociális helyzet és a betegállomány összefüggésénél kiderült, hogy a két alsó kategória (a 14 ezer forint alatti és a 15 és 20 ezer forint közötti egy főre jutó havi jövedelemmel rendelkezők) közel azonos időt töltöttek betegállományban – 8,3 és 8,4 napot. Ezzel szemben feltűnőbb, hogy a jobb szociális helyzetűnek minősített bv.-dolgozók átlaga csupán 5,3 nap volt.

Mint minden fegyveres testületnél, úgy a büntetés-végrehajtás területén is komoly problémát okoz a dolgozó lakáshoz juttatása. A kérdezettek többsége (58 százaléka) ugyan olyan lakásban lakik, amelyeknek tulajdonosa, ám a szociális helyzetéből adódóan magas a száma azoknak a munkatársaknak, akik szolgálati lakásban vagy bérlőként élnek, és kilátásaik a saját tulaj-

donú lakás megszerzésére csekélyek. Áránjuk az állomány keretén belül több mint 24 százalék.

A leg súlyosabb helyzetben azok vannak, akik szolgálati lakásban élnek (az állomány 11 százaléka). Erre a csoportra – akik az újabb rendszer szerint csak a szolgálatuk időtartamára jutottak ilyen jellegű lakhatáshoz – a fiatal átlagéletkor jellemző, ők azok, akik frissen kerültek a büntetés-végrehajtáshoz, és szolgálati idejük rövid volta miatt nagyrészt a biztonsági osztály tiszthelyettesi (a szolgálati lakásban élők közel fele), illetve zászlósi rendfokozatú (áránjuk 21 százalék) munkatársai. A nehéz életkörülményeket fokozza az is, hogy házastársaik többsége – 46,8 százalék – inaktív (gyesen lévő, munkanélküli vagy rokkant) míg a munkaviszonyban levő házastársak aránya alig 36 százalék. Ezt erősíti meg az is, hogy a szolgálati lakásban élő bv.-dolgozók családjában az egy főre jutó havi átlagjövedelem alig több mint 17500 forint, az összes csoporton belül a legalacsonyabb. Valószínű, hogy a rossz körülmények miatt is jóval kisebb a gyermekszám ennél a csoportnál. A helyzetet csak árnyalja az, hogy közel háromnegyedük több mint öt év óta lakik szolgálati lakásban.

Összefoglalva ismételten kiemelendőnek tartjuk, hogy a büntetés-végrehajtás

személyi állományának szociális helyzete – hasonlóan az állami szektor többi alkalmazotti csoportjához, a „bérből és fizetésből élőkhez” – aggodalomra ad okot. A fegyveres jelleggel kapcsolatos juttatások (rendfokozati pótlék, ruhapénz) nem olyan jelentősek, hogy a családok szociális, anyagi helyzetét döntő mértékben befolyásolják. Más kérdés, hogy ezek megvonása kelendő mértékű kompenzáció nélkül vélhetően a rendszer összeomlásához vezetne. A vizsgálat legfőbb tanulsága, hogy a munkahely közérzetet, a stresszt, az anyagi elismerést, és ezen keresztül a munkateljesítményt, a „kiégés” mértékét nem a munkahelytől kapott illetmények, juttatások, hanem elsősorban a család szociális helyzete, életminősége határozza meg. Ez utóbbi viszont elkésérítő képet mutat.

A bv. dolgozók túlnyomó része a család „fő keresője”. Egyrészt nem várható el, hogy a bv. az egész család részére polgári szintű megélhetést biztosítson (amint ez a háború előtt működött). Ugyanakkor a létminimum alatt vagy az annak környékén élő családért felelősséget érző emberekkel szembeni munkahelyi követelményeknek is kemény korlátai vannak.

Huszár László–Sponga István

Közérzet

A büntetés-végrehajtási dolgozók élet- és munkakörülményei

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa törvényi felhatalmazásánál fogva vizsgálta a büntetés-végrehajtás hivatásos állományában dolgozók élet- és munkakörülményeit. E célból tájékoztató beszélgetések zajlottak két országos és négy megyei hatáskörű büntetés-végrehajtási intézményben. A beszélgetések egy erre a feladatra készült kérdőív gondolatmenetére épültek. A beszélgetéssorozatot dr. Cseres Judit pszichológus és dr. Kiss Anikó, az OBH munkatársa vezette.

A kérdőív egyes fejezetei az egyéni családi-gazdasági helyzetre, az iskolázottságra, a munkahelyi feladatterhekre, munkakörülményekre és -kapcsolatokra, a mentálhigiénés és szakmai karbantartás szükségleteire, a szakma társadalmi megítélésére vonatkozó kérdéseket tartalmaznak. A kérdések kevésbé tényeket, inkább az azokhoz fűződő viszonyulásokat törekednek feltárni, így például nem az egyéni anyagi helyzet jellemzésére szokásosan felsorolt vagyontárgyakról érdeklődtünk, hanem a saját jelen helyzet és a jövőbeni kilátások megítéléséről. Hasonlóképp kezeltük a munkakörülményekkel kapcsolatos kérdéseket is, ezek ugyan a munka közvetlen tárgyi és személyi feltételeit érintik, mégis inkább az azokhoz való viszonyulás megismerése érdekében. A kérdőív adatait matematikai statisztikai módszerrel dolgoztam fel.

A megkérdezettek önként vállalták a beszélgetést, s bár a kérdőív úgynevezett kényes kérdést nem tartalmaz, a válaszokat név nélkül rögzítettük. Az egyéni válaszokat ez alkalommal az összképhez hozzájárulásként kezeltük, s nem az érdekvédelem érdekében személyes helyzetének jelzéseként. Abban a néhány esetben, amelyben érdeksérelemre, panaszra bukkantunk, az OBH munkatársai a szabályoknak, szokásoknak megfelelően eljárva foglalkoztak a panaszossal. A látogatások előkészületei során jeleztük a beszélgetésekkel kapcsolatos igényünket, majd érkezéskor közöltük kérésünket, miszerint az intézet 20 hivatásos állományú munkatársával tegyék lehetővé a beszélgetést. Figyelemre érdemes már ez is, hiszen többnyire mégis kijelöléses alapon jutottunk beszélgetőpartnerekhez. Úgy tűnik, hogy a szervezet magasán hierarchizált jellegével együttjáró felelősségmegosztás miatt a munkatársaknak szokatlan és elégtelen motivációt jelentett a beszélgetés lehetőségének felajánlása, szükségük volt a parancsnok nézeteinek megismerésére (arra, hogy ő személy szerint helyesli, támogatja a beszélgetést s munkatársainak abban való részvételét), sőt biztatására. Az

egyéni választás lehetősége így a beszélgetés egészének, illetve részeinek vállalásában vagy visszautasításában valósult meg, ez azonban elvi jelentőségű maradt, mert mindazok, akikkel személyes kapcsolatba kerülve megismertettük a kérdőívet, készséggel működtek együtt. Egyetlen parancsnok tartózkodott teljes mértékben munkatársai befolyásolásától, itt összesen csak hat munkatárs vállalta a beszélgetést.

A beszélgetéssorozatban 6 (7) büntetés-végrehajtási intézet 88 hivatásos állományú munkatársa vett részt. A vizsgálati tervben hat intézmény felkeresése szerepelt, de hetediként kezeltük azt az intézményt, amelyet az állampolgári jogok országgyűlési biztosa egy más program keretében meglátogatott, s néhány beszélgetést itt is kezdeményeztünk.

A hiteles helyzetkép kritikus kérdése a mintaválasztás. Egy lineárisan felépített vizsgálatban alapkövetelmény, hogy a minta reprezentatív legyen, akár statisztikai, akár tartalmi tekintetben. Esetünkben azonban már a mintaválasztás is értelmezhető és értelmezést igénylő mozzanat, mint ahogyan erre már utaltam is. A beszélgetésekben tehát az a 88 fő vett részt, akit erre előljárói alkalmassnak találtak, és aki maga is vállalta. Mint utóbb benyomásaink összképe mutatta, a kiválasztás kritériumai ilyen körülmények között is a kívánt irányba hatottak, mert beszélgetőtársaink azok közül kerültek ki, akik éppen szolgálatban voltak, nagyjából megjelenítik az intézet hivatásos állományú munkatársi gárdájának jellemzőit nem, rendfokozat, képzettség, feladatkör és munkatapasztalat tekintetében, várhatóan helytállnak egy előre nem látható tartalmú beszélgetésben.

Alapadatok

A megkérdezettek túlnyomó többsége, 77,3 százaléka férfi (68 fő), és 22,7 százaléka volt csak nő, életkoruk a 21 és az 51 éves kor között helyezkedik el. Legtöbb női beszélgetőtársunk középkorú, negyvenes éveiben járó nő volt (12 fő), a harmincasok hatan, a huszonévesek csak ketten voltak. A férfiak életkorának alakulása sem mutat normális eloszlást, ettől a huszonéves férfiak – nem véletlenül – magas részvételi aránya tér el (26 fő), létszámuk a kilencvenes évek elején lezajlott, de még napjainkban is tartó fluktuációs folyamat következtében gyarapodott dinamikusan, és viszonylag magas a nyugdíjazás előtt álló férfiak száma is (tíz fő).

A megkérdezettek fele érettségizett (többen szakközépiskolában, kevesebben gimnáziumban), egynegyede rendelkezik felsőfokú képesítéssel, majdnem egynegyede szakmunkás-bizonyítvánnyal, és öten általános iskolai végzettséggel. Többségben vannak a tiszthelyettesek (63 fő), közülük legtöbben zászlós és törzszászlós rendfokozatot viselnek (17-17 fő). A véletlen úgy hozta, hogy beszélgetőpartnereink fele (45 fő) került ki a biztonsági (-őr) és a nevelési szolgálat területéről, munkafeladatuk így a fogvatartottakkal közvetlen kapcsolatban teljesül. A nevelők egynegyede volt nő (4 fő), a fogvatartottakkal nem, vagy közvetetten kapcsolatba kerülőknél magasabb, egyharmadnál valamivel nagyobb a nők aránya (16:36).

Egyéni sorsok

A megkérdezettek túlnyomó többsége (66 fő) házasságban él, nyolcan második házassággal. Hét férfi és két nő él élettársi kapcsolatban, az egyedül élő férfiak (13 fő) többsége még nőtlen fiatal, a nők (8 fő) pedig inkább középkorúak, és válással, halálozással ve-

szítették el házastársukat. Legtöbben két és egy gyermeket nevelnek (37 és 21 fő), hatan három-három gyermeket, egyetlen család vállalt négy gyermeket. Huszonegy fő gyermektelen. Mindennek megfelelően a négyfős háztartásméret a leggyakoribb, amelyben két kereső és két eltartott gyermek él együtt (26 fő esetében), a kétkeresős családszerkezet a három- és négyfős háztartásméreteknél is jellemző. Az egyedül élő természetesen csak maga rendelkezik felhasználható jövedelemmel (8 fő), de figyelmet érdemel az egykeresős helyzet a 3-4-5 fős háztartásméretek (7 fő) esetében. A megkérdezettek egyenyedének (23 főnek) nincs jelentős és tartós kötelezettsége (például kölcsöntörlesztés, tartásdíj, idős szülők segítése), közülük többen inkább szüleik támogatását élvezik, még inkább arra szorúlnak. A megkérdezettek egyharmada (26 fő) maga teljesít ilyen kötelezettséget, 40 százalékuk pedig a párjával együtt viseli a kötelezettségek terhét (36 fő). A gyermekszám növekedésével nőnek a tartós kötelezettségek is. Annak ellenére, hogy a megkérdezettek életmódjára vonatkozó kérdéseket nem tettünk fel, a beszélgetések során mégis valamelyes képet kaptunk a kulturális szokásokról is, azaz inkább arról, hogy ezek közül melyeket akadályoz az anyagi szűkösség.

Általában és alapvetően a *televízióból* tájékozódnak a napi eseményekről, érdeklődésüket ezen túl inkább a munkaterületük miatt „közelálló” műsorok keltik fel. A könyveket ők is drágának találják, olvasási szokásaik inkább napilapokra, újságokra irányulnak. Az egyik fiatal, igen nehéz anyagi helyzetben élő tiszthelyettes meglehetősen elkeseredéssel mondta, hogy gondjaik már az *újság-előfizetést* is fenyegetik, pedig erről csak a végső esetben mondana le. Ez a kijelentés azért is figyelemre méltó, mert kivételes igényt jelez, a hasonló helyzetben élők szükségletrendjében az újság-előfizetés már nem szerepel.

A magyarcsaládok életében, életterveiben kitüntetett szerepet játszik a *lakás* megszerzése, cseppet sem túlzás azt állítani, hogy ez életük első közös, és lehet, legnagyobb vállalkozása. A büntetés-végrehajtás intézményei korábban szolgálati lakás, illetve lakástámogatási kölcsönök és hitelek felajánlásával tudták hatékonyan és eredményesen befolyásolni az egyéni pálya- és foglalkozásválasztást, így olykor az érintett családok egészének életterveit. Mára lényegesen szűkültek ezek a lehetőségek, oly mértékig, hogy korábbi döntő szerepüket el is veszítették, jó, ha a pályán megtartó hatásuk érvényesül. A korábbi szolgálati lakások megvásárlásának lehetősége a munkavállaló számára vonzó volt, a munkáltató szemszögéből pedig több problémát is felvetett (a megtartóerő csökkent, a még bv-kezelésben maradt lakások kezelése komoly gondot jelent). A fiatalok munkaviszonyát a szórványosan adódó, kedvező feltételekkel igénybe vehető lakástámogatási kölcsönnel törekszenek vonzóbbá tenni, de a lehetőségek elosztása ma már inkább diplomáciai, mint szociális-pénzügyi feladatnak tűnik.

A megkérdezettek túlnyomó többségének, 75 százalékának (66 főnek) a lakáshelyzete rendben van, 17-en érzik rendezetlennak. A zavartalanul együtt élő családok mindegyike rendezett lakásviszonyok között él, a házasság érzelmi zavarai törvényszerűen a lakáshelyzet zavarait hozzák, hiszen az elváltak és élettársal élők e tekintetben kényszerülnek a legnagyobb áldozatra. Önálló lakás megszerzésére alig van esélye a fiatal házasoknak és a még függetleneknek, kivéve azokat az igen kis számú szerencséseket, akiknek szülei előrelátóan többgenerációs családi házat építettek.

A munkahely megközelítésének időtartamára és módjára vonatkozó kérdések utalnak egyfelől az egyéni anyagi, vagyoni helyzetre, másfelől pedig a munkahely munkaerő-piaci pozíciójára (odajut). Önként adódik a következtetés, azok gyalogolnak, akik a munkahely közelében laknak, és így negyedóra alatt be is érnek. Azok, akik fél, háromnegyed órán belüli időtartamban közelítik meg az intézetet, leginkább tömegközlekedési eszközöket használnak, kisebb hányaduk gyalogol, és ennyi időt szánnak a munkahely megközelítésére azon kevesek is (12 fő), akik saját autójukat használják a mindennapos közlekedésben. A megkérdezettek között háromszor ennyi az autótulajdonos, de számukra korántsem gazdaságos a gépkocsi mindennapos használata. Akik használják, azoknak egyfelől megéri, másfelől azonban kényszerülnek erre, mert az intézet székhelyétől viszonylag távol eső településen élnek, a család többi tagját különféle célpontokra szállítják, ez pedig tömegközlekedéssel nem oldható meg. Esetükben tehát a személygépkocsi birtoklása, néltán rendszeres használata nem az életmód komfortosabb, kényelmesebb szintjét jelenti, éppen ellenkezőleg, kényszerhelyzetet. Ez a kényszerhelyzet olvasható ki azokból az adatokból is, amelyek a mindennapos közlekedés jelentős, akár egy órán túli időtartamát és ehhez tömegközlekedés (távolsági autóbusz, vonat) igénybevételét jelzik. A kényszer a munkavállaló, lakóközössége és az intézet térségi munkaerő-piaci helyzetéből fakad. Az a tizenkét fő, aki naponta száz-száznyolcvan percet tölt közlekedéssel, kilenc évnél nem régebben dolgozik az intézetben, többnyire korábbi munkahelye megszűnése után került az intézet állományába, a fiatalok pedig más lehetőség híján választották első munkahelyül. (A 15 percen belül a munkahelyükre érők döntően szolgálati lakásban laknak, a fél órán belül odaérők munkahelyi támogatást kaptak a lakás megszerzéséhez, ők többnyire az intézetek „törzsgárdáját” alkotják.) Éppen ellentétes irányba mutat a kényszer az intézet szemszögéből, főként akkor, ha helyzete kedvezőtlen a munkaerőpiacon, hiszen ha a térségben jók az elhelyezkedési lehetőségek, akkor az intézet kilátásai csökkennek a kvalifikált munkaerő megszerzésére, viszont növekszik a fluktuáció valószínűsége.

A lakáshelyzet ma már távolról sem jelzi megbízhatóan az együtt élő család anyagi helyzetét, s még lényegesebb mennyiségi és minőségi eltérést mutat az anyagi helyzet megítélésére. Összesen két fő ítélte jónak jelenlegi anyagi helyzetét, s az a 21 fő, aki megfelelőnek ítélte, rendre azzal egészítette ki válaszáat, hogy megfelelő, különösen, ha az általuk ismert átlagoshoz viszonyítva szemléli. A megkérdezetteknek majdnem fele (42 fő) túrhetőnek ítéli a maga és családja anyagi helyzetét azzal, hogy a „túrhető” ebben az értelmezésben – némi eufemizmussal – a „még elviselhető” szinonimáját jelenti. Súlyos anyagi gondokról számol be 23 fő, akik egyúttal a leginkább borúlátók is, hiszen egyikük sem számít a helyzet javulására, kilencen még további romlástól tartanak, további kilenc fő kénytelen helyzetén tevételesen is javítani, ők kiegészítő jövedelemforrás után néztek. Az anyagi helyzetét „túrhetőnek” minősítő többség soraiban akad a legtöbb optimista (11 fő), akik úgy gondolják, hogy csak jobb következhet, és bíznak az éppen akkortájt zajlott bértárgyalások sikerében, de a legtöbb pesszimista (13 fő) is, és ugyancsak a mellékjöveldelmet szerzők többsége (10 fő) is. Az anyagi helyzetét megfelelőnek ítézők szinte azonos arányban bizakodók a helyzet fennmaradását, javulását illetően (hat és négy fő), öten a romlástól tartanak, hatan pedig csak kipótoló jövedelemből tudnak megélni.

Ami az életkor és az anyagi helyzet összefüggését illeti, a legfiatalabbak és a legidősebbek korszájában egyaránt komoly anyagi nehézségekkel küzdenek, s ez metaforikusan is a szakmába lépés és az abból kilépés hasonló állapotát, tehát lényeges perspektívát nem mutató ívét jelzi. A harmincas éveik második felében járók anyagi helyzete alacsony szinten látszik rögzültnek, ezt a stagnáló állapotot terheli a legtöbb kötelezettség. A szolgálati idő gyarapodásával sem javul az anyagi helyzet összképe, az adatok csupán azt jelzik, hogy a kilencvenes évek elején lezajlott fluktuációs hullámban valamivel kedvezőbb feltételekkel vették fel az újonnan felszerelőket.

Mindent egybevetve, a megkérdezettek fele a kedvezőtlen anyagi helyzet fennmaradásától vagy további romlásától tart, egyharmada elébe megy a helyzet romlásának, és kiegészítő jövedelemforrást is bekapcsol a család bevételi lehetőségei sorába. Ez azonban – természetesen ezt ők is tudják és fájlalják – alaptevékenységük, teljesítményük rovására megy, és egyéb problémákat is előrevetít, többségük (70 százalékuk) nem is képes ponton kipihienni magát.

A borúlátó vélekedésben a polgári iskolai végzettség és rendfokozat szerint van valami halvány hangsúlyeltolódás, a felsőfokú végzettséggel és tisztii rendfokozattal rendelkező, harmincas éveikben járók törődnek bele legkevésbé a kedvezőtlen helyzetbe, és tesznek – mert tehetnek – ellene, a középkorú, középfokú végzettséggel rendelkező és a legmagasabb tiszthelyettesi rendfokozatokat viselő nők körében mutatkozik leginkább a beletörődés, a javulást illető szkepticizmus, amit növel a továbbjutás valóságos gátja is, mert ők nyugdíjaztatásukig tisztii rendfokozat elérésében már nem is reménykedhetnek.

Munkakörnyezet

A megkérdezettek majdnem 40 százaléka végzi napi munkáját a munka jellegének megfelelő feltételek között, a többiek munkafeltételei részben vagy egészen elégtelenek a feladat maradéktalan teljesítéséhez. A fogvatartottakkal nem közvetlen kapcsolatban dolgozók munkafeltételei mutatják a legkedvezőbb arányokat, míg az őrzési feladatokat teljesítőké a legkedvezőtlenebbet. A minden felkeresett intézetben működő, korszerű műholdas informatikai rendszer a nyilvántartások ésszerűsítését és magasabb szinten feldolgozását tették, teszik lehetővé, az irodákkal kapcsolatban csupán az elhasználdott bútorzat érdemelne helyenként említést, de lévén mindenütt folyamatos ezek cseréje, ezért sem látszik ez a körülmény a munkavégzés akadályának.

A nevelőtisztek igen kis száma miatt arányokat és abból következtetéseket nem érdemes megállapítani, de a tizenhat nevelő közül csak hatan tartották a munka jellegének megfelelőnek mindennapi munkavégzésük közvetlen feltételeit. Ha a nevelő a fogvatartottak ügyes-bajos dolgainak intézését tekinti munkája fő, legerjedelmesebb időtartamot igénylő feladatának, akkor a munka közvetlen feltételei megfelelnek a munka jellegének, még akkor is, ha a nevelő „főhadiszállását” egy zárka átalakításával nyerték. Ha azonban a nevelő felkészültségétől, szakmai ambícióitól indítva a nevelés e körülmények között sajátos és társadalmi értékét tekintve nem eléggé becsült feladataiból is teljesíteni igyekszik, akkor erre egyik intézményben sem nyílik megfelelő, a tárgyi környezetben adott lehetősége. Nem meglepő, mégis megjegy-

zésre érdemes, hogy többségük nem, vagy csak koronként képes kipihenni magát egyik napról a másikra.

Közvetlen munkavégzésük feltételeit a megkérdezettek kevesebb, mint egyharmada, 28,4 százaléka (25 fő) tartja megfelelőnek az egészségvédelem követelményei szemszögéből, a többiek részben vagy egészben egészségre ártalmas körülmények között végzik napi munkájukat. Ennek ismeretében meglepőnek tűnhet, hogy krónikus betegségről mindössze tizennégy fő számol be, és hetvenhét egészségesnek érzi magát, de még inkább meglepő, hogy a krónikus és akut betegségek nem, vagy nem közvetlenül a munkakörnyezet egészségkárosító tárgyi világára utalnak. A krónikus betegségben szenvedők legtöbbször ugyanis a stresszt és az allergiakeltő hatásokat említi, míg az egészségre ártalmas hatásokként mindenkor a régi épületek adottságaiból (hideg, páratartalom, világítás) fakadó problémákat nevezik meg. Minden jel arra mutat, hogy az ellentmondás feloldása a meg nem kérdezettekben lenne megtalálható, hiszen az iatrogén ártalmakkal kapcsolatos válaszokban mindig rájuk, az éppen betegállományban lévőkre vagy a leszázalékolás miatt nyugállományba vonultakra hivatkoznak.

Külön említést érdemelnek a veszprémi intézet különleges körülményei, amelyeket e helyütt nem a helyzet jellemzésére alkalmas adatokkal mutatok be, hiszen ezt megteszi a vizsgálat átfogó jelentése, de amúgy is jól ismertek a BVOP felelős vezetői és a szakmai közvélemény előtt. A hazai bűnügyi helyzet nyilvánvalóan a büntetés-végrehajtási intézmények bővítését, korszerűsítését igényli, erre azonban a vadromantikus középkori képzeteket keltő veszprémi várbörtön teljességgel alkalmatlannak látszik, kiváltása és az épület más célra hasznosítása tűnik ésszerűnek. Az intézet sajátos építészeti adottságai a belgiumi Gent sötét várkastélyára emlékeztettek, ez valaha félelmetes hírvé „büntetés-végrehajtási intézmény” volt, ma már azonban börtönmúzeumként nagy forgalmú idegenforgalmi nevezetesség és jól ismert gasztronómiai zárandokhely.

A személyes biztonság feltételeire utaló kérdésre adott válaszok szerint a megkérdezettek több mint fele egyértelműen azok meglétéről nyilatkozik, éppen egynegyedük részben, 18 százaléuk pedig teljesen hiányosnak találja. A személyes biztonság hiányosságaira utaló válaszok túlnyomórészt a fogvatartottakkal közvetlen feladatot teljesítőktől származnak, és több forrásból erednek. Tulajdoníthatók egyfelől a biztonsági berendezések, technikai eszközök esetenkénti fogyatékoságainak, például a személyi riasztókészülékek olykor csődöt mondanak, de van olyan épületrész, amelyből a jelzés nem jut tovább, a falak leárnyékolják. Másfelől pedig vannak olyan alkalmak, amelyekben az intézet munkatársai sajátos munkafeladat kapcsán, biztonsági személy nélkül tartózkodnak együtt a fogvatartottakkal, ilyenkor a személyes biztonság csökkenhet, például a fogvatartottak munkáltatásának különféle (például konyhai munka) helyzetében. Hasonlóan „érzékeny” alkalom e tekintetben a csoportos szállítás, előállítás is. Mindezen jelzések ellenére a megkérdezettek szinte egyhangúlag vallották, hogy nem érznek félelmet. A teljes nevet tartalmazó kitűzők kötelező viselését sérelmezték (és ezen az éppen a vizsgálat időszakában bevezetett NATO-szabványú kitűzők sem enyhítettek), hiszen a fogvatartottak ezek alapján könnyen azonosíthatják „kinti” elérhetőségüket, hogy őket és családjukat szabadláb-
ra kerülésük után zaklathassák. Ilyen eset ugyan csak szórványosan fordult eddig elő, fenyegetések azonban gyakrabban.

Az őrzésbiztonság feltételeire vonatkozó kérdésre csupán a fogvatartottakkal kapcsolatba kerülők adtak hiányosságokra utaló válaszokat. A zárkaajtók helyenként könnyedén nyitható, elavult, megrongált zárai okot is szolgáltatnak e vélekedéshez. Az őrzésbiztonság más szintjeiről (az objektum, a körletek védelméről) minden munkatárs elismeréssel nyilatkozott. Ez a tudat nyilván az egyéni biztonságérzet egyik záloga, a félelem hiányának pedig fontos összetevője.

Munkaszervezés

A fogvatartottakkal közvetlen kapcsolatban dolgozók többsége (21 ór és 11 nevelő, összesen 32 fő) váltott műszakban dolgozik, míg a fogvatartottakkal közvetett vagy esetleges kapcsolatban dolgozók túlnyomó többsége (35 fő) egy műszakban. Majdnem mindannyian folyamatosnak és/vagy ciklikusnak érzik megoldandó feladataikat, ez a váltott műszakban dolgozóknál jelenti hosszú távon az idegrendszer tartós túlterhelését. Ehhez társul az az adatszerűen nem megragadható körülmény, ami a túlszolgálat különféle formáiból következő terhelést jelenti, hiszen a helyenként tetemes, hivatalosan elrendelt – a rendeletben megengedettet jócskán meghaladó – túlszolgálat mellett sokan beszámolnak amolyan szokásos, el nem könyvelt, de a feladat munkaidőn túli teljesítését célzó időtartamokról. A túlszolgálat meghatározott időkeretének túllépését a szolgálattevők hiánya (leszerelés, betegállomány miatt) teszi szükségessé és egyúttal kérdésessé például az őrzési feladatok felelős teljesítését. Adatként ugyancsak nem jelennek meg azok a sajátosan extrém terhelést jelentő feladatpárosítások, amelyek szerint a szolgálatot teljesítő feladatkörébe a biztonsági rendszer figyelése és a telefonközpont kezelése vagy a ki- és beléptetőrendszer működtetése tartozik.

Ami a munkaterhek más megközelítését illeti, a megkérdezettek több mint felét (57 százalékát) munkaidőn túl is foglalkoztatják az intézettel, a saját munkával, a fogvatartottakkal kapcsolatos gondok. Közülük tizenhatan úgy gondolják, hogy természetes, ha az embert a munkájával kapcsolatos gondok, gondolatok elkísérik, tízen ezt annak tulajdonítják, hogy eszközeik nem elégségesek a feladat maradéktalan teljesítéséhez, öten úgy vélik, hogy a fogvatartottak természetes szövetségben vannak az intézet(ek) dolgozóival szemben, heten pedig csak akkor, ha egy adott problémát munkaidőben nem sikerült megoldani. Ők tehát mindannyian a munkából fakadó okoknak betudhatóan viszik magukkal foglalkozásuk gondjait, ez egyfelől a feladattudat fejlett szintjére, másfelől azonban a személyiség énvédő képességének hiányára is utalhat. Akik képesek a munkával kapcsolatos gondokat, gondolatokat az intézetben hagyni, többnyire kezdettől fogva így tettek (25 fő), hatan a család szemrehányása és saját rossz tapasztalatuk után választották ezt a megoldást, de majdnem mindannyian külső, a munkavégzéstől független körülmények hatására. Ezek és a rekreációra utaló adatok, valamint az állomány egészségi állapotáról nyert összkép együttesen azt jelzi, hogy érdemes az egyes beosztások munkatükrét is megvizsgálni, és ergonómiai szempontú elemzéssel a terhelést optimalizálni, valamint a képzésben, illetve a továbbképzésben a burn-out szindróma elleni védekezés módszereit beépíteni.

Ha már az egyes munkaterületek munkatükrének kérdése, feltételezett hiánya szóba

került, akkor itt teszek egy megjegyzést az alkalmasságvizsgálatokról. Kérdőíves interjúink visszatérő tapasztalata szerint az alkalmasságvizsgálatra vonatkozó kérdésekre bizonytalan, gyakran pedig „üres” válaszok érkeztek. Ezek a válaszok tehát arra teljességgel alkalmatlanok, hogy a szakterület szakmai állapotának folyamatos kontrolljára és karbantartására szolgáló mechanizmus működésének „alulnézeti” képére bármiféle megállapításhoz segítsenek. Ez a tapasztalat gyanút kelthet a kérdőív koncepcionális vagy fogalmazási, szerkesztési tévedésére is, s ez igaz is annyiban, hogy feltételezte a mechanizmus működését. Úgy tűnik, a szakterület számos problémája folytán az alkalmasság- és beválasztásvizsgálatok ügye az indokoltnál lényegesen hangsúlytalanabb. A válaszok arra utalnak, hogy a hivatásos állományú bvt-dolgozók csak felszereléskor vesznek részt kötelező, központi alkalmasságvizsgálaton, amelynek az egészségi állapotra vonatkozó része nyújt valóságos információkat, viszont a pályalkalmasság mérése erősen kérdésesnek tűnik. Az alkalmasság megismételt, időszakos vizsgálata és a beválasztásvizsgálat ügye már teljesen bizonytalanra vált, összemosódik a helyenként kötelező, helyenként pedig igénybe vehető szűrővizsgálatokkal. Az újonnan felvett tiszthelyettesek esetében épült be egy kvázi beválasztási szempont az egyéves próbaidővel, ennek tapasztalatait azonban a helyi munkaszokások felszínén értékelik, a döntést pedig sokkal inkább a munkaerőhiány befolyásolja, mint az érintett személy beválasztásáról szakszerűen gyűjtött és elemzett tapasztalatok. Ismétlem, a kérdőíves interjúk adatai nem elégségesek, de éppen hiányjelzéseik folytán mégis köteleznek egy igen súlyos probléma megfogalmazására: minden jel arra mutat, hogy a szakmai rekrutáció feladata az egyes intézetek helyi szintjén valósul meg, amely szinten az ehhez szükséges szakmai feltételek hiányoznak, így sokszorosára növelve a kontraszelekció lehetőségét. Hozzáteszem, hogy a sok éves szakmai tapasztalat, élettapasztalat, emberismeret – hiszen ezekkel az intézetekben rendelkeznek – hasznos, de

nem elégséges feltételei az alkalmasság és a beválás szakszerű megítélésének, a laikus döntések pedig gyakran rossz kompromisszumhoz, kudarchoz, a szakmai önértékelés torzulásához vezetnek.

Nem feltétlenül és nemcsak a munkafeltételek és -szervezés körében említhető a munkahelyi étkezési lehetőség kérdése sem, de ha már a munkahigiéné szempontja szóba került, akkor mégis figyelmet érdemel, hogy viszonylag kevesen (36 fő) élnek a munkahelyi közétkeztetés lehetőségével, és huszonnolcan a lehetőség ellenére otthonról hoznak ennivalót. Az egyik intézetben egyelőre nincs közétkeztetés, az itt dolgozó megkérdezettek többsége ugyancsak az otthonról hozott ételmezt eszi, néhányan egy közeli, más intézményben fizetnek elő ebédet. Hatan pedig munkaidőben egyáltalán nem szoktak ebédelni, esetleg futtában bekapnak valamit.

Munkahelyi légkör

A munkakapcsolat meglepően jó azok között, akik naponta együtt dolgoznak. A megkérdezettek ötvenöt százaléka egyértelműen pozitívnak, összehangoltnak ítélte munkakapcsolatát közvetlen kollégáival, tíz százalékuk foglalt el defenzív álláspontot azzal, hogy munkatársi kapcsolatait nem jellemzi a kooperativitás, köztük többen olyan beosztásban dolgoznak, amely nem is követeli ezt meg. A válaszadók 27 százaléka (24 fő) jelez lényeges feszültségeket, konfliktusforrásokat munkahelyi kapcsolataiban. Ez jelentősebb arány annál, ami a munkakapcsolatok „meglepően jó” jellemzését indokoltá tenné, de elfogadhatóvá válik akkor, ha tudjuk, hogy közülük legtöbben (13 fő) a túlzott munkaterheket, majd az áldatlan munkakörülményeket (7 fő), tehát a külső, objektív tényezőket teszik felelőssé a feszült viszonyért, és csak öten a régi és az új munkatársak közötti ellen-

téteket, azaz személyközi kapcsolatformákat. A kérdőív a munkakapcsolatok feszültségforrás-lehetőségei sorában felajánlja azt a lehetőséget, amely szerint az okot a fogvatartottak szolgáltatják. Egyetlen megkérdezett választotta csupán itt ezt a lehetőséget, a beszélgetések más szakaszaiban azonban a fogvatartottak igen figyelemre méltó feszültségforrásként kerültek szóba. Igaz, ez a feszültség nem a munkatársak egymás közti kapcsolataiban jelentkezik – a jó munkahelyi mikroklíma fenntartásával ez ellen is védekeznek –, hanem a fogvatartottakhoz való viszonyulást és a szakmai önértékelést terhelő módon. A megkérdezettek egybehangzóan sérelmezik, hogy miközben a fogvatartottak jogai rögzítettek, és számos szervezet öröködik azok érvényesülésén, addig a büntetés-végrehajtásban dolgozók jogai kevésbé kidolgozottak, sőt az előbbiek miatt defenzívába szorultak. Ennek egyik jele a viszonylag gyakori fegyelmi büntetés, amit olykor a fogvatartottak dominanciátörkévéseinek tulajdonítanak, azaz olyan figyelmeztetéseknek, amelyek a bv-alkalmazottak lehetőségeinek szűk határait hivatottak jelezni.

A jó munkakapcsolat indokai között magasan az egymást segítő együttműködés (26 fő választotta) vezet, ez minden munkaterületen jellemző kapcsolatforma. Nyomós indoknak tűnnek a személyiségtényezők is, a kiegyensúlyozottság és a munkatapasztalat (tizenhárman hivatkoztak erre). Viszonylag kevesen választották a hierarchizált szervezetre amúgy jellemzőbb indokokat, miszerint a feladatok világosak (hat fő), és az előljáró értékelési teljesítményt (három fő).

Az előljáró elismerése munkakapcsolatokat javító hatásának alacsony választásával látszólag ellentmondásban áll az előljáró elfogadásának – mint a munkakapcsolatoknak még ebben a közegeben is kritikus pontjának – magas aránya. A legtöbben azt jelzik, hogy előljárójukkal kölcsönösen jó munkakapcsolatban dolgoznak (31 fő), hiszen az a feladatok meghatározásában az illető véleményét is rendre kikéri, s ezt a kölcsönös kapcsolatot visszaigazolja a konzultációra vonatkozó magas választás is, az, hogy harmincketten közvetlen előljárójukkal beszélnek meg a valamely feladat megoldásában támadt problémát. Hogy ez nemcsak a tekintélyelv érvényesülésének köszönhető, arra – egyebek mellett – utal a közvetlen munkatárs leggyakoribb választása (34 fő). 17 fő kapcsolata közvetlen felletésével pozitív, a parancs egyetértő tudomásulvételével jellemezhető.

Nem csekély azonban azok száma és aránya sem, akik a negatív skálán helyezik el munkakapcsolatukat előljáróikkal. E tekintetben nem kívántunk okkutató kérdéseket feltenni, csupán olyan válaszlehetőségeket ajánlottunk fel, ami inkább a kapcsolat szorosságára és hőfokára enged következtetni. A „már megszokta” választ azok adták (22 fő), akik előljáróikkal meglehetősen távoli és mindennapos közérzetükre csak enyhén nyomasztó hatású munkakapcsolatban állnak, míg a „nincs véleménye” (hét fő választotta) már lényegesen elítélőbb viszonyulást tartalmaz, aminek megtárgyalásához azonban egyikünk sem rendelkezik kompetenciával, míg tízen nyíltan és sommásan bírálták az előljáró szakmai és emberi tulajdonságait.

Míg tehát a közvetlen előljáró többnyire nem a hierarchia magasabb pontján elhelyezkedő személyként jelenik meg, hanem az egymással összehangoltan, egymásrautaltságban dolgozó munkatársak körébe sorolják, emberileg és szakmailag is elfogadják. A hierarchia magasabb, sőt legmagasabb pontjain elhelyezkedő vezetők elfogadásával már más

a helyzet, az ő kapcsolataikat terheli, sőt rontja meg leginkább sajátos hídfunkciójuk és többnyire nyilvánvaló eszköztelenségük munkatársaik teljesítményeinek, eredményeinek elismerésében. Itt jegyzem meg, hogy a meglepően nagy számú fegyelmi eljárás (26 fő érintett) kapcsolatrontó hatása mégsem állapítható meg, hiszen azok egyfelől a tőlük független szabályok megtartásából kötelezően folynak, másfelől pedig az elkövetett fegyelmi vétségek igen gyakran nem morálisan elítélendő tettek. A megkérdezettek defenzív, elutasító válaszaiból inkább a vezető eszköztelensége sejlik elő, ami az anyagi elismerés szokásait illeti, mindannyian jól ismerik a szakterület szűkös anyagi lehetőségeit, de mégis... Ami viszont a munka tartalmi vonatkozásait illeti, a megkérdezettek kimondatlanul is legmagasabb vezetőik megítélésére „terhelik” mindazokat az ellentmondásokat, hiányokat, amik a szakmai alapkérdések tekintetében őket magukat nap mint nap nyomasztják, alapvetően tevékenységük célját, tulajdon kompetenciájuk határait illetően, különös tekintettel a leglényegesebb belső konfliktusforrásra, a fogvatartottakhoz való viszonyulásra. A megkérdezettek többsége (53 fő) nem kap minden évben pénzjutalmat, tizenkilencen kapnak minden évben, de közülük csak három fő foglalkozik közvetlenül a fogvatartottakkal. A pénzjutalom nem hozható jellemző összefüggésbe munkaterülettel, életkorral, szolgálati idővel, hanem leginkább azzal a kényszerű szokással, ami szerint időnként mindenkinek kijár valamennyi jutalom. A jutalom tartalmi indoklása ezért igen szórványos, egyetlen tiszt kapott jutalmat rendkívüli esemény kapcsán tanúsított magatartásáért, de ami öröndetes, több fiatal előléptetése, illetve a szakmai versenyben nyújtott teljesítménye okán. Ez utóbbira csak az vet árnyékot, hogy a szakmai versenyben elért helyezés jelentette a kritériumot, s nem a szakmai teljesítmény. A szűkös anyagi elismerés mellett a munka, a teljesítmény szakmai kritériumok alapján történő megítélésében mutatkoznak a legjelentősebb hiányok, ez váltja ki – az anyagi nehézségek mellett – a legerősebb elégedetlenséget, ami egyúttal a szakmai önbecsülést, a szakma megbecsülését is kedvezőtlenebbé teszi.

Viszonyítás a munka tartalmához

A fogvatartottakkal nem, vagy csak közvetett kapcsolatban lévők meglepően gyakran választották az elutasító válaszlehetőségeket, hiszen nyolcan eleve úgy vélik, hogy mivel munkaterületük nincs kapcsolatban a fogvatartottakkal, ezért eleve nem is mutatnak irántuk érdeklődést, tizenegyen már elvesztették érdeklődésüket, tízen azt a válaszlehetőséget választották, miszerint nem helyes a fogvatartottakkal (magánemberként) érintkezni, négyen közömbösek irántuk. Ők is és azok is, akik az érdeklődés valamely formáját magukra érvényesnek tartják, választásukat majdnem minden esetben azzal a megjegyzéssel kísérték, miszerint az elkövetett bűncselekmény egyáltalán nem foglalkoztatja őket. Ez az igen gyakran visszatérő megjegyzés egyfajta, szakmailag és nyilván morálisan még inkább helyeselhető távolságtartási igényt fogalmaz meg, az intézet munkatársait a pletykaszintű információcserétől óvja meg. A megjegyzés azonban nevelőtisztektől is elhangzott, ez pedig szakmai hiányt is jelez, mert a tilalom gyakran érvényesül azon a szakmai terepen is, amelyen a bűnös cselekedet mégis fontos vonatkozási pont lehet a bűnös visel-

kedés korrekciója érdekében. Ezt a hiányt igazolják azok a választások (15 fő esetében), amelyekben az érdeklődés forrása az afeletti aggodalom, hogy az új fogvatartott milyen mértékben zavarja majd meg a zárka kialakult rendjét. Az érdeklődés szakszerű, módszertani igényű szintjét jelzi a bv-dolgozó munkastílusa és a fogvatartott tulajdonságai közti összefüggésből megfogalmazódó válaszlehetőség, ezt választották a legtöbben (21 fő), öten pedig a kriminálpszichológiai érdeklődés szintjét választották. Eléggye gyakori (tizen négy esetben) volt a „más” lehetőség választása, igen ésszerű magyarázattal, hiszen a munkáltatásban részt vevőket az új fogvatartott szakképzettsége és munkatapasztalatai érdeklik a lehetséges foglalkoztatás céljából. Több tekintetben mutat pozitív tendenciára az, hogy a szakmai összefüggések keltette érdeklődés válaszlehetőségeit a már munkatapasztalattal rendelkező, de nem túl régen (kettő–tíz éve) a szakmában dolgozók választották, akik egyúttal jól képzettek is (a főiskolát végzettek egyhangúlag). A munkahigiéné kapcsán már érintett válaszok, a munka során termelődött problémák „hazacipelésére” utaló adatok az érdeklődésre vonatkozó adatokkal egybevetve viszont azt jelzik, hogy a problémáknak az a köre foglalkoztatja munkaidőn túl is a megkérdezetteket, amelyek a fogvatartottakkal közvetlen kapcsolatban újratermelő szakmai-módszertani feladatokat jelentenek. Ezek az összefüggések – a mentálhigiénés karbantartás szükséglete mellett – felvetik a szakmai karbantartással, a továbbképzéssel kapcsolatos kérdéseket. A megkérdezettek több mint fele (56 fő) vett részt az elmúlt egy évben szervezett továbbképzésen, ezeken azonban rendre az új jogszabályok ismertetése került szóba. Igen sokan igényelnének a tevékenység szakmai tartalmával kapcsolatos, speciális szakmai továbbképzéseket, az elméleti igények főként a kriminológia, pedagógia, a bv-tevékenység sajátos elméleti vetületei iránt mutatkoztak, a gyakorlati továbbképzés programjaként pedig bánásmódtechnikák elsajátítását, pszichológiai tréningek elvégzését említették igényként, és meglepően gyakran önvédelmi sportok gyakorlását (vö. azzal, hogy a fogvatartottak „gyúrhatnak”, legalább hasonló testi erőviszonyokat kellene a bv-alkalmazottaknak is felmutatniuk, még ha merőben demonstratív jelleggel is). Figyelemre méltó, hogy tizenketten úgy nyilatkoztak, nincs szükség továbbképzésre.

Járulékos juttatások

A munkahelyi humánpolitikai támogatások, szociális juttatások köre meglehetősen szűk, az erre fordítható pénzkeretek mértéke, bár ingadozóan, de ugyancsak szűkösnek tűnik, ennek ellenére vonzó, és megtartó ereje mégis számottevő. Ezek többnyire lakástámogatási kölcsönt, iskolakezdési segélyt és esetenként apróbb juttatásokat (karácsonyi, húsvéti ajándékokat a gyermekeknek, Szent Adorján-napi összejövetelt stb.) jelentenek, de a megkérdezettek ide sorolják a fizetési előleget is.

A megkérdezettek tájékozottsága a szociális támogatási lehetőségekről ingadozó, a felvételkor többnyire esetleges vagy részleges tájékoztatást kapnak ezekről. A beszélgetések idején csupán tizenöt fő jelezte tájékoztatatlanságát és egyúttal tájékoztatási igényét, a többiek különféle forrásokból, de már tájékozottak a lehetőségekről. A megkérdezettek valamivel több mint egyharmada a munkatársaktól, „menet közben” szerzett információ-

kat, nyilván az észlelt rászorultság miatt tették szóvá a kollégák a lehetőséget. Néhányan már a felszerelés előtt tájékoztódtak, kilenc fő pedig az alkalomszerűen körözött tájékoztatókból értesült bizonyos lehetőségekről. Ami tehát a tájékoztatást illeti, az nem tűnik rendszerszerűnek, inkább a szójhagyományra hagyatkozik. Ez a megoldás azonban hatékonynak tűnik, hiszen a leginkább érintettek így is az ismeretek és többnyire a lehetőség birtokába jutnak. Minthogy a lakástámogatás képezi a legvonzóbb lehetőséget, így mindazok, akiknek munkahelyi segítséggel tudták – vagy okkal remélik – lakáshelyzetüket rendezni, e tekintetben egyértelmű tájékozottságot mutatnak. Más megközelítésben a tájékozottság az anyagi helyzettel is összhangban van, az anyagi gondokkal küzdők és az éppen megélők a leginkább tájékozottak. Ők egyúttal a legfiatalabbak, akik az önálló életkezdés problémáit igyekeznek megoldani, vagy azok a harmincas éveikben járók, akik a legtöbb gyermeket nevelik.

A járulékos juttatások egy másik köre az egészségmegőrzés, a rekreáció lehetőségét nyújtja. Ezekről csak igen kevesen (kilencen) nem tudnak, többen viszont ismerik ugyan a lehetőségeket, de azok igénybevételére nem jogosultak, vagy még inkább, nincs anyagi lehetőségük (az üdülésre), esetleg igényük (színházbérletre). A legnépszerűbb lehetőség az üdülés, amit leggyakrabban az 1-2 gyermekes, harmincas éveik második felében járók vesznek igénybe, s akik egyúttal már hat-tíz éves szolgálati idővel is rendelkeznek. Ez a jellemzés egyúttal arra a csoportra is érvényes, akik ugyan minden évben „kiveszik” szabadságukat, de azt munkával, jövedelempótló tevékenységgel töltik. Ez utóbbi egyébként még inkább érvényes a fiatalabb, a harmincas éveinek elején járó korosztályra. Csak remélhető, hogy ők is hamarosan bekerülnek a most induló, Igalon tervszerűen zajló egészségmegőrző programba. Külön figyelmet érdemel a legidősebb korcsoport, hiszen közülük sokan küzdenek komoly anyagi nehézségekkel, bár szolgálati éveik száma is a legtöbb, és szabadságukat nem töltik üdülőben. Az összkép ebben a vonatkozásban is a kedvezőtlen anyagi helyzetről ad jelzéseket, hiszen igen sokan azért nem veszik igénybe főként az üdülési lehetőségeket, mert még erre sem futja.

Érdekvédelmi tevékenység

Több jel is utal a szakszervezeti tevékenység megváltozott funkciójára, különösen a büntetés-végrehajtási intézményekben lehetséges mozgásterére, egészen addig a pragmatikus – nem jogi – kérdésnek a megfogalmazásáig is, hogy ilyen szervezetre szükség van-e. Már előljáróban elmondható, hogy az intézetekben igen gyenge szakszervezeti aktivitás tapasztalható, többnyire nincs is helyi szervezet, ha van, arról a megkérdezettek részleges információi vannak, semmint személyes tapasztalatuk. Szerepe van ebben a változás tényének önmagában is, hiszen a legidősebb korosztályok többnyire már nem, a legfiatalabbak pedig még nem vesznek részt a szakszervezeti tevékenységben. Az idősök tapasztalatai egészen más típusú szakszervezetre vonatkoznak, s ezek a tapasztalatok mára a lényeges funkcióváltás folytán jórészt már használhatatlanná váltak, különösen az új érdekérvényesítés típusú tevékenységhez, ehhez már lendületük, bátorságuk is hiányzik, egyébként is utolsó munkaviszonyban töltött éveik, nyugállományba vonulásuk po-

A nyugdíjas bévések életkörülményeinek javításáért tevékenykedik a Segítő Kezek Alapítvány. Adott esetben a gyermekek üdültetésében is részt vállal.

zícioit veszélyeztetné. A legfiatalabbak számára pedig egyszerűen nincs lehetőség tapasztalatszerzésre, így annak eldöntésére sem, hogy ebben a tevékenységben részt vegyenek-e, vagy sem. És úgy tűnik, nem is keletkeznek olyan tapasztalatok, amelyek a bv. intézetekben önállóan működő szakszervezetek létjogosultságát igazolnák. Az intézetek szervezetében szervezeti egységek, munkarendjében pedig bejáratott mechanizmusok gondoskodnak a munkajogi, fegyelmi, humánpolitikai és egyéb feladatok megoldásáról, s a jus murmurandit leszámítva, ellentétes álláspont kifejtésére, érvényesítésére – a jelek szerint – szükséglet, igény sem mutatkozik. Az intézetek egyikében sem került sor arra, hogy a szakszervezet fellépett volna a dolgozót ért jogellenes intézkedés ellen. A látszat szerint az intézetek szakszervezetei nem találják – az intézmény magasán hierarchizált jellege miatt – az érdekérvényesítés amúgy vélhetően keskeny ösvényét, ártatlan rendezvényszervezéssel és hasonló feladatokkal vigasztalódnak, tevékenységük nem téved a munkaadó–munkavállaló érdekellentéteinek alku révén való megoldása terepére. A szakszervezeti munka rendelkezik konspiratív vonásokkal is, a többség vélekedése szerint az intézettől független központi, távoli szakszervezetben történnek a dolgok, az intézeti szakszervezet ezt nem mindig tekinti teljes bátorsággal vállalhatónak. Egyetlen intézetben beszéltek csak nyíltan a szakszervezetről, méghozzá éppen a rendvédelmi dolgozóknak a vizsgálat időszakában tervezett budapesti demonstrációja támogatása kapcsán.

Az intézetekben más érdekvédelmi feladatot vállaló szerveződés nem működik, és a megkérdezettek nem vesznek részt egyéb, az intézettől független érdekvédelmi szervezet munkájában.

Társadalmi megítéltség

Míg a megkérdezettek 76 százaléka bizonyos abban, hogy a társadalom előítélettel viseltetik a bv. intézményben dolgozók iránt, 15 százalékuk szerint nincs ilyen, addig csupán 10 és 15 százalék között mozog azok aránya, akik maguk, párjuk vagy gyermekük tapasztalata révén találkoztak is az előítélet megnyilvánulásával. Ez még akkor is az előítélet jelenlétét igazolja, ha nem minden esetben annak kellemetlen formájával esik a találkozás, hiszen – a dolog természeténél fogva – inkább a tiszték élményei között gyakran szerepel a rácsodálkozás, miszerint a kívülálló nem is gondolta volna, hogy bévés létére (és itt valamilyen szembeötlően pozitív tulajdonság megnevezése következik). A lakókörnyezetben már csekély jelentősége van a bv-dolgozó foglalkozásának, a volt szolgálati lakásokban élők esetében a hasonló szomszédság miatt nem, de a családi házban, civil környezetű öröklakásokban élők esetében sem tartják számon az illető különleges foglalkozását. Ritkán, de inkább a kis falvakban élőkkel fordul elő, hogy foglalkozását számon tartják, vagy éppen úgy gondolják, hogy intézkedési joga van, s valamilyen ügyben intézkedést várnak tőle.

A megkérdezettek csekély hányada, 15 százaléka tagja valamilyen formalizált civil szervezetnek, ideértve az iskolai szülői munkaközösségi tagságot is, viszont igen élénk társadalmi kapcsolatokat tartanak fenn egészen más foglalkozást űző barátaikkal. Az idősebbek és a magányosan élők körében tapasztalható, hogy barátaik többsége munkatársaik közül kerül ki.

Az előítéletről és az egyéni társadalmi integráció helyzetéről szólva gyakran tért vissza az a megjegyzés, amely a szakmának a tömegkommunikációban való megjelenését illeti. A büntetés-végrehajtás területéről viszonylag kevés hír jelenik meg, hallható, látható az országos orgánumban, ezekben pedig alig szerepelnek a büntetés-végrehajtás szakterületét képviselő hiteles és érdekes személyiségek. Bőséggel látható viszont a televízióban olyan film, amely az előítéletek „masszerképét” erősíti.

Cseres Judit

Belső szókinccs

A mai magyar börtönszleng

A különböző csoportba tartozó embereknek általában külön nyelvük is kialakul. Ezeket a nyelvváltozatokat a nyelvtudomány csoportnyelveknek (szociolektusoknak) nevezi. A csoportnyelvek a leghelterjedtebb felfogás szerint csak szavaikban, kifejezéseikben különböznek a többi nyelvváltozattól, azaz a szociolingvisztika terminusával élve regisztrerként épülnek be a nyelvbe.*

A csoportnyelvek egyik legismertebb, legrégebben kutatott változata az argó, vagy magyar szakszóval *tolvajnyelv*. Az argó egyik jellegzetességéeként szokták említeni, hogy csak a beavatottak értik meg. Vélhetőleg kezdetben azért volt rá szükség, főleg az alvilág körében, hogy a be nem avatott emberek ne értsék meg a bűnözők beszédét és különböző jelzéseit, azaz a „titkos nyelv” használói védelmül teremtették meg nyelvüket. Első tolvajnyelvi szótárunk 1900-ban a következő módon foglalja ezt össze: „Azon nyelvet, melyet a tisztességes társadalom ellenségeinek egy része hűnös cselekedeteinek sikere érdekében használ, tolvajnyelvnek nevezünk. E titkos kifejezési eszközre, mellyel egymás gondolatait és érzelmeit megérthették, már kezdettől fogva égető szükségük volt. Eleinte csak kézzel, lábbal s egyéb jelekkel érintkeztek, mivel a tulajdonképpeni tolvajnyelv csak később fejlődött ki. Ezek szerint kétféle tolvajnyelvről beszélhetünk: egyik a néma (jelbeszéd), másik a beszélhető, vagy tulajdonképpen tolvajnyelv” (Jenő-Vető 1900:9).

* vö. Trudgill, 1997:67

A tolvajnyelv a feudalizmus végén már bizonyíthatóan létezett, de virágzásnak inkább csak a kapitalizmusban indult: a kizsákmányolás és az elnyomás növekedésével a bűnözés is egyre jobban terjedt, és egyúttal a városiasodás is fokozta a bűnelkövetést. Nálunk viszonylag későn tűnnek fel biztos adatok az argóra, de a nyugati országokban, ahol ez a folyamat hamarabb elkezdődött, a tolvajnyelvnek viszonylag korai emlékei is vannak, hiszen a nagyobb városokban valóságos bűntanyák jöttek létre. A börtönviszonyok is lehetővé tették a tolvajnyelv használatát és terjedését.

Magyarországon először a Pozsony megyei Szencen építettek börtönt 1773-ban, előtte a régi vármegyék nyirkos pincéiben tartották fogva az elítélteket. Érdekes módon egybevág ezzel az időponttal a legrégebb magyar tolvajnyelvi emlék keletkezésének ideje: első zsványnyelvi szójegyzékünk egy 1775. május 9-i keltezésű Miskolcon keletkezett és egy nagyobb vásári tolvajbanda vallomását tartalmazó jegyzőkönyvben található (Kiss Károly 1963:5).

Ha tolvajnyelvről beszélünk, Jenő–Vető nyomán a szónak két jelentésére is gondolhatunk. Az egyik a beszélt tolvajnyelv, a másik a néma tolvajnyelv. Az utóbbi eszközei voltak a kezek, a lábak, az ujjak, a kopogtatás, a köhögés, a füttyülés, az éneklés és még az imádság is. A tolvajok úgy adták át információikat társaiknak, hogy például a házak falára rajzoltak. Így különböző jelzéseket vezettek be, amit ők megértettek. Például a sarló nyele az orgazda lakását jelezte, a hegedű rajza a ház falán annak jelzésére szolgált, hogy ide érdemes betörni. A szuronyos puska vagy a kard pedig a rendőrt jelezte (Boross–Szűts 1987:9). A különböző jelzések a börtönben is segítségére voltak a fogvatartottaknak. A zárka falán például kopogtatással kommunikáltak a büntetésüket töltők.

A mai világban napi egy óra séta jár a fogvatartottaknak. Ez persze kijelölt helyen és szigorú felügyelettel lehetséges. Séta közben tilos beszélgetni. Ekkor veszik hasznát a mutogatásnak, a kézjeleknek. Ez a módszer régebben sokkal elterjedtebb volt, gyűjtésem során én is találkoztam olyan fogvatartottal, aki még ismerte ezeket a jeleket. Elmondása szerint ebben a rendszerben minden betűnek megvan a maga kézjele. Ma már természetesen ritkán találkozunk ilyen jelenségekkel, gyakoribb-
nak tekinthető a beszélt tolvajnyelv.

Definíciók

Eddig főleg a tolvajnyelv szót használtam, mivel régebben a jelenség megnevezésére ez a szó volt a leginkább használatos. Ezenkívül az argó megnevezésére számos szó is használatos volt, például maga a tolvajnyelv is tartalmaz, illetve tartalmazott ilyen szavakat: *hadova, hebre, ho-*

hem, link, nyalavi nyelv, malik, jassznyelv. A nyelvtudomány újabban az argót a szleng alá sorolja (mint annak egyik „szakmai” változatát). A szleng szakszó viszonylag friss a magyar nyelvészetben, bevezetését 1980-ban javasolta Péter Mihály (Péter 1980:273–4). A fogalom magyarázatára számos kísérlet történt, bár mind a mai napig általános az a vélemény, hogy a szlenget nagyon nehéz pontosan meghatározni. Kövecses Zoltán szerint „Mindenki tud példát mondani a szlengre, de meghatározásaink mégis nagymértékben eltérnek egymástól” (1997:7). „Az általános felfogás szerint a szleng köznyelvi jelenségként értékelhető csoportnyelv, egyfajta városi népnyelv, mely a köznyelvtől csak szókincsében és kifejezéseiben tér el” (Kis Tamás 1992:341).

Definíciós kísérleteket természetesen korábbi időkből is ismerünk. Századunk elején a „titkos nyelvek”-et a Magyar Nyelv szerkesztősége például így próbálta meghatározni: „Minden nemzet társadalmában vannak olyan csoportok, osztályok, amelyeknek nyelvében a szavaknak a köznyelvi használatától eltérő jelentésük van. Sok olyan szó van e csoportok nyelvében, amelyek a köznyelvben nincsenek meg. E csoportnyelveket összefoglalóan titkos nyelveknek nevezzük” (A szerkesztőség 1917:59). Mások, mint például Balázs Géza, a szlenget alacsonyabb rendű nyelvhasználatnak tekintik (1989:323–4). A fentiekén kívül még számos más meghatározás is létezik, és ezek a definíciók jól mutatják a szleng sokszínűségét és tömör megfogalmazásának nehézségét. A szleng ugyanis „sokkal összetettebb jelenség annál, mint hogy egyetlen tulajdonsággal meghatározható legyen” (Kövecses 1997:8).

Szlangbölcső

A börtön a szlengszavak keletkezésének és használatának a helye. Választásom – azon túl, hogy érdekel a börtönben folyó élet – azért esett a börtönszlang területére, mert a magyar nyelvtudományi szakirodalomban nincs összefüggő részletes leírás róla, és eddig szótára sem készült el. Ez talán abból adódik, hogy a kutatók nem tartották fontosnak a börtönszlang kutatását, mivel ezen a területen elég sok az átvett szó mind a tolvajnyelvből, mind pedig a katonai szlangból. Ez természetesen fedi a valóságot, de ennek ellenére találhatunk olyan szavakat is, amelyek börtönben keletkeztek és amelyeknek használata is csak ott jellemző.

Közismert tény, hogy zárt rendszert alkotó intézményekben gyakori a szlang előfordulása. Erre jó példa a katonaság, amelynek nyelvéből Kis Tamás (1992) több ezer szavas szótárt állított össze. Bár a katonaságnál nyilvánvaló módon több ember fordul meg, mint a börtönben, ennek ellenére valószínűnek tartottam, és kutatásaim igazolták is ezt, hogy a börtönben is van olyan szlengszókészlet, amely nyelvészeti tanulmányozásra alkalmas.

A börtönben a fogvatartottak zárkákban tartózkodnak. Egy zárkában 1-30 ember lehet, a zárka méretétől függően. Egy olyan zárkában, ahol több ember él együtt, nagyobb lehetőség van a szlang terjedésére. Főleg akkor, ha az a személy, akit társai vezetőnek tartanak (ha van olyan), aktívan használ szlengszavakat. Vezetőnek azokat az embereket fogadják el, akik erősek, régebben tartózkodnak a börtönben, vagy többszörös visszaesők. Aki ezen kritériumoknak megfelel, valószínű, hogy jelentős mennyiségű szlengszót ismer. Ha ő használja ezeket a szavakat, a zárkatársak akaratlá-

nul (esetleg a rokonszenv elnyerésére törekedve) is megtanulják, és így elterjedhetnek ezek a szavak. A használt szavak nem mindegyike belső keletkezésű, de vannak olyan jelenségek, olyan szavak, fordulatok, amelyek csak az adott büntetés-végrehajtási intézetben keletkeztek és csak ott használják őket. Megvan azonban az esélye annak is, hogy egy-egy ilyen szó átkerüljön egy másik intézetbe úgy, hogy a fogvatartott egy másik börtönbe kerül. Így ő viheti magával azokat a szavakat, amelyeket az előző intézetben megismert. Ez az egyik lehetősége a szlang terjedésének.

Vannak olyan szavak, amelyek nem egy-egy intézethez kötődnek, hanem a börtönökben általánosan ismertek. Ilyen például annak a szobának az elnevezése, ahová a magára és másokra veszélyes személyeket zárják. Ennek neve lehet *dühöngő* vagy *vörös szalon*. Ilyen ezenkívül a ruházat elnevezése, például *varjú*, *csóka*, *mákos*. Ezek a szavak kizárólag a börtön szlangjében vannak meg, hiszen a kinti világban nem ismeretesek az ezekhez a szavakhoz köthető dolgok. Ez egyben bizonyítéka is börtönszlang létezésének.

A börtönszlang használói

A börtönszlang használóinak főleg a fogvatartottak tekinthetők. Az örök ismerik ezeket a szavakat, de ritkán használják. Az egyik őr elmondása szerint csak néha használ egy-két szlengszót a fogvatartottak előtt, hogy tudassa velük, ismeri ezen szavakat, és így érzékelteti, hiába próbálnak előtte így beszélni, megérti őket. A magasabb rendfokozatban állók szintén ismerik a szlengszavak nagy részét, de egyáltalán nem használják őket. A dolgozatot a fogva-

tartottak által leírt szavakból állítottam össze.

Kövecses Zoltán idézett tanulmányában, a *Kik használják a szlenget?* kérdésre háromféle választ ad. Szerinte a férfiak tipikusabb szlengbeszélők, mint a nők. Ez gyűjtésem során beigazolódott. A férfiak lényegesen több szlengszót ismernek. A nők szinte egyöntetűen azt a választ adták, hogy ők ismernek néhány ilyen kifejezést, de ők ezeket a „csúnya” szavakat nem használják. Kövecses Zoltán szerint inkább a fiatalokra, mintsem az idősekre jellemző a szleng használata. Ez a börtönre vonatkoztatva nem így van. Azoknál az idős fogvatartottaknál, akik hosszabb ideje tartózkodnak büntetés-végrehajtási intézetben, vagy többszörös visszaesők, éppen az ellenkezője igazolódik be. Ezek az idős emberek szinte az egész börtönszleng szókészletet birtokolják. Kövecses Zoltán a szlenghasználók harmadik csoportjába inkább a műveletleneket, mint a művelt beszélőket sorolja. Ez a megállapítás a börtönben is megegyezik a valósággal. A fogvatartottak nagy részének nyolc általános iskolai vagy ennél alacsonyabb iskolai végzettsége van. Ritka, akik szakmunkás- bizonyítvánnyal és még ritkább, akik érettségi bizonyítvánnyal rendelkeznek. Szinte elenyésző azon fogvatartottak száma, akik felsőfokú végzettséggel rendelkeznek. Gyűjtésem során egyetlen olyan adatközlővel találkoztam, akinek főiskolai végzettsége volt. Azt mondta, ismeri a szlengszavakat, körülötte használják őket, de úgy érzi, értelmi színvonala még nem sülyedt olyan mélyre, hogy ő is használja ezen szavakat.

Megállapítható tehát, hogy a börtönszleng használói azok az idős és fiatal fogvatartottak, akik alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek, hosszabb időt töltenek börtönben, és nemüket tekintve főleg férfiak.

A gyűjtés módszere

Gyűjtésemet kérdőíves módszerrel végeztem. 100 kérdőívet osztottam szét a fogvatartottak között. 40 kérdőívet a nyíregyházi büntetés-végrehajtási intézetben, 60-at pedig a debreceniben töltöttek ki. Ezenkívül a debreceni büntetés-végrehajtási intézet jóvoltából személyesen is találkozhattam a fogvatartottakkal. A beszélgetés során néhány bizonytalan jelentésű kifejezést megmagyaráztak, és még ezenkívül több új szó került felszínre. Érdeemes a fogvatartottakkal személyesen is beszélni, mert ha csak azt mondják el, miért kerültek börtönbe, akkor is sok új szó kerülhet gyűjteményünkbe, ami esetleg a kérdőíven nem szerepelt. Ha lehetséges, jó, ha többször találkozhatunk a büntetésüket töltőkkel, mert akkor nagyobb az esély arra, hogy az általuk ismert szókinccset teljes mértékben átadják.

A szavak fogalmi kategóriák szerinti csoportosítása a szleng vizsgálatának egyik gyakori területe. Ezt a vizsgálati szempontot azért tekinthetjük rendkívül fontosnak, mert a szleng azokat a fogalmakat nevezi meg, amelyek a beszélők számára fontosak (negatív és pozitív irányban egyaránt), amelynek központi helye van a közösség értékhierarchiájában, illetve amelyek a mai tevékenység során nagy jelentőséggel bírnak. A szavak ilyen csoportosítása révén a nyelv segítségével tulajdonképpen az adott közösség alaposabb megismeréséhez kapunk segítséget.

A gyűjtés során használt kérdőív témaköri csoportjai közül a legkevesebb szót a szabadidő eltöltésével kapcsolatos fogalmakhoz írták be az adatközlők. Ennek oka az lehet, hogy a fogvatartottak szabadidejüket főleg beszélgetéssel vagy más olyan tevékenységgel töltik, amelyeknek nincs szlengbeli megnevezése.

Az időszakok kategóriájánál az újonnan börtönbe kerülők megszólítása nagy hasonlóságot mutat a katonai szlengben használtakkal. Például *kopasz, újonc, csicska, újhús* stb. Azok elnevezésére, akik már régebben tartózkodnak börtönben, elsősorban az *egyetemista, vénsittes* szavakat használják. A szabadulók elnevezései pedig főleg a következők: szabálysértők, diplomások.

A következő jelentősebb fogalmi csoport az egymás között használt megszólításoké. Különösen az örök elnevezéseire jöttek létre szlengszavak, amelyek durvaságukkal jól mutatják a fogvatartottak és az örök eredendő szembenállását. Ilyen például a *smasszer, hü-dösgyökér, duplaszem, főfejsze, foglár, hosszúpuska, patásördög, óvóbácsi, őri(ült)úr, szürkepatkány, szakadjmegvezető, slisz, faszszopó*. A helyiségek közül a zárka elnevezésének létezik több szinonímája, például '*c*' lakás, *kakasülő, ól, kaptár*. Az eszközök közül a szék neve, a *stoki* a legelterjedtebb. A zárkákban kialakuló közösségek vezetőire használt szlengszó a *zárkamenő* és a *lokátor*. A büntetés leggyakoribb formájának a fogdát tüntették fel. A fogda helyiségét a *duzzogó* szóval illették. Ruházatukkal kapcsolatban főleg a *varjú* és a *mákos* szó került elő. Az előbbi téli, fekete, az utóbbi nyári, szürkés színű ruhát jelenti. Takarítással kapcsolatos fogalmak a katonai szlengből ismert *dzseszálás* és a *csikózás*. A dzseszálás a kőkefével való súrolását, a csikózás pedig a viasszal bekent padló fényesítését jelenti. Az ételek szlengben való elnevezése bőséges. Létezik például *stokileves* (sárgaborsó leves), *stokeráj* (sárgaborsó főzelék), *biciklileves* (húsleves), *petőfileves*, *fradileves* (felismerhetetlen leves), *hitlerszalonna* (kemény gyümölcsíz), *katona* (szalonna) stb.

A munkával kapcsolatosan a *bon* szó ke-

rült elő, ami a börtönben végzett munkáért járó fizetési eszköz neve. A bűncselekmények megnevezésére számos szó született. Az ételek mellett ez a kategória volt az, amelyben sok szót tudtak írni a fogvatartottak. A legelterjedtebb szó a *rabi* volt, ami rablást jelent, és a *kajakkúrás*, ami a nemi erőszak megfelelője. Sok szlengszót használnak még a fogvatartottak a férfi és a nő megnevezésére. Férfi: *csávó, gádzsó, hapsi, mó*. Nő: *gádzsi, anyóca, spiné, rányi, picca, csöcs, csaj, pipi*.

A börtönben használt szlengszavak nagy része cigány eredetű, ez abból következik, hogy a fogvatartottak között sok a cigány. Nőknél pedig még nagyobb a cigányok aránya, mivel a cigány családok szokása szerint a nő a családfenntartó, így ő kényszerül lopásra vagy más büntényre. A szavak nagy része tréfás, humoros, sőt eufemisztikus, de természetesen vannak durva, trágár, esetleg másokat szándékosan sérteni akaró szavak is.

A szavak terheltsége

A gyűjtés során 34 olyan szóval találkoztam, amelynek terheltsége igen nagy. Ezen azt értem, hogy a 100 kérdőívet kitöltő fogvatartott szinte mindegyike lejegyezte ezeket a szavakat. A szavak a következők: mákos (nyári ruha a börtönben), varjú (téli ruha a börtönben), vamzer (áruló, besúgó), kajakkúrás (nemi erőszak), rabi (rablás), köcsög (olyan homoszexuális férfi, aki a nő szerepét alakítja), smasszer (börtönőr), balhé (bűncselekmény), tré (baj, valami, ami rosszat jelent), spangli (cigaretta), fuksz (arany), meló (munka), séró (haj), kóter (börtön), retyó (illemhely), skárpi (cipő), verda (autó), csór (lop), csávó (fiú, férfi), csikózás (viasszal bekent padló fényesítése), ratyi (homoszexuális),

zsaru (rendőr), stoki (szék), csicska (másokat kiszolgáló egyén), cella (zárka), jard (rendőség), steka (a zárkában a két ágy közötti hely), hitlerszalonna (kemény gyümölcsíz), stokeráj (sárgaborsó főzelék), fradileves (felismerhetetlen leves), srenk (betörés), télakot venni (megszökni), kaptár (börtön vagy zárka).

Ezen szavak terheltsége azért tekinthető nagyknak, mert mindegyike a bűnözéssel vagy a börtönélet alapvető dolgaival áll kapcsolatban. Ezeknek a szavaknak az érdekessége még, hogy mind a debreceni és mind a nyíregyházi intézetben ismertek és használtak.

Miért van szleng a börtönben?

Erre a kérdésre nagyon nehezen tudtak választ adni a fogvatartottak. Egyesek véleménye az volt, hogy ők nem is használnak ilyen szavakat. Ez a vélekedés nyilvánvalóan abból adódik, hogy olyan természetesnek veszik a szlengszavakat, hogy arra nem is gondolnak, más esetleg azt nem értheti meg.

Egy másik vélemény szerint nem létezik börtönszleng. Ez az adatközlő válaszát azzal indokolta, hogy a szavak nagy részét a katonaságból hozta magával. Az azonban már nem tűnt fel neki, hogy ez a szóképzés a börtönben gyarapodott, módosult. Feltételezésének a másik oka szintén az lehetett: ő is annyira természetesen használja ezeket a szavakat, hogy nem érzi már idegennek, különlegesnek azokat.

Kivonat egy készülő börtönszlengszótárból

addig Szi: ~ jár a korsó a kútra, míg meg nem basszák a vízfordó lányt: Ha valaki több bűncselekményt követ el, nagy az esélye, hogy egyszer elfogják.

adomány fn gyak A börtön által adott fizetés; bon-

A kérdésemre adott két legjellemzőbb válasz az volt, hogy „kényszerből” és hogy az „öröklődés” miatt használják ezeket a szavakat. Kényszeren azt értették, hogy a közösség tagjai akaratlanul is megtanulják ezt a nyelvet, ha környezetükben gyakran előfordulnak a börtönszleng szavai. Aki újonnan kerül börtönbe, kénytelen megtanulni, mert zárkatársai beszédét máshogy nem értené meg. Miután pedig megtanulta, először elvétve, utána pedig egyre gyakrabban használja is ezt a szóképzést.

Az öröklődéssel azt fejezték ki a megkérdezettek, hogy az egymást váltó „rabgenerációkon” keresztül ezek a szavak tovább élnek. Mindig van olyan fogvatartott, aki aktív használója a börtönszlengnek, és mire ő kiszabadul, addig ha másra nem is, zárkatársaira átörökíti ezeket a szavakat. Így a börtönszleng fennmarad.

Gyűjtésem során megbizonyosodhattam arról, hogy a börtönszleng létezik, és hogy a börtönben mint szigorúan zárt intézményben él egy olyan belső szókincs, ami mind gyűjtésre, mind kutatásra alkalmas. Az itt következő szójegyzék, amit a Hajdú-Bihar Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben (Debrecen) és a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben (Nyíregyháza) gyűjtöttem össze*, kiválóan mutatja a börtönszleng főbb lexikális jellemzőit, és egyben alapul szolgál kutatómunkám kiszélesítéséhez, melynek eredményeképpen (remélhetőleg a nem túl távoli jövőben) elkészülhet a mai magyar börtönszleng szótára.

akadémia fn ritk Börtön; kaptár.

áll Szh: ~jössze, mint a mákosészta! (Soraközánál használt szóláshasonlat: Fegyelmezetten, pontosan állj be a sorba!)

anyóca fn *ritk* Nő; gádzsi.
anyósmotor fn *ritk, tréf* Seprű; motor.
arc Szj: *Tedd arrébb az ~od!:* Menj innen!
arfarhang fn *ritk, tréf* Flatulencia, szellentés; végbélfütty.
árnyék ~*ra megy: ritk* Eltéveszt, elvét valamit, lebukik; megbukik.
babaresz Szj: Babaresz a pittyembe!: Cigaret-tát a számba!
balhé fn *gyak* Bűncselekmény. *Beesik a ~ba:* ritk Bajba kerül.
balhézik ige *gyak* Verekszik; márászkodik. (→ balhé)
bányadolgozó fn *ritk* A börtön dolgozója.
barna fn *ritk* Azon fogvatartottak nadrágja, akik szabálysértés miatt kerültek börtönbe.
bébiipörkölt fn *ritk, tréf* Tejbegríz.
becsobbán ige *ritk* Autót feltör; felnyom.
beesik ~*a balhéba* →.
befalcol ige *gyak* 1. Kezet vagy más testrészt elvág. 2. Öngyilkosságot követ el. – pókot nyel.
befúj ige *ritk* Beáruul valakit; feldob, feldörzsöl, semőszerol, smúzol.
behidal ige *ritk* Becsapottá válik.
berepülő ~*pilóta: ritk* Betörő.
bespájzol ige *ritk* (Amikor a fogvatartottnak van pénze.) a börtön boltjában bevásárol minden, amire szüksége van.
besurran ige *ritk* Betör; srenkel.
betámad ige *ritk* Autót feltör; felnyom.
betyár fn *ritk tréf* Hímvesző; dákó.
beüt ige *ritk* Közösül; dug.
bezuhan ige *ritk* Betör valahová; srenkel.
bezsuppol ige *ritk* Fogdába zár valakit.
bicikli Szj: *Told el a ~d, mert kirúgom a küllőidet!:* Menj innen, mert ha maradsz, nagyon megverlek!
biciklileves fn *gyak* Húsleves.
bika fn *ritk* 1. Az a homoszexuális férfi, akié a férfi szerep. 2. Erős férfi. *Az emelet ~ja: ritk* Az adott szinten a legerősebb ember.
bivalytej fn *ritk* Fekete kávé; négerhúgy.
bláz fn *gyak* Cigaretta; spangli.
BMV-leves fn *ritk* Valamilyen rossz leves. (→ Benne Minden Vacak megtalálható, tehát minden van a levesben is.)
bokheló fn *ritk* Étel. (→ cig. *bokhalo* 'éhes')
bokorugró fn *ritk* Határsértő.
bon fn *gyak* A forintnak megfelelő börtönbeli fizetőeszköz, amellyel a börtön boltjában lehet vásárolni. – adomány.

börtönkóktél fn *ritk* Az újonnan börtönbe kerülőkkel ezt itatják zárkatársai. Tartalma: sampon, fogkrém, borotvahab, szappan, mosópor és minden, ami eszükbe jut.
brejzli fn *ritk* Műszaki cikk.
brodvéj fn *ritk* Az udvar, ahol a fogvatartottak felügyelettel sétálhatnak. (→ ang. Broadway)
brunyól ige *ritk* Szükségét végzi a vécén.
bugeszol ige *ritk* Lop; csór.
bugyaglós mn *ritk* rafinált.
bugyli fn *gyak* Kés. – csuri, halef.
bukovári fn *ritk* Lebukás; vő, megbukik.
bul fn *ritk* Fenék. – bulkesz, korpás. (→ cig. *bul* 'far, ülep')
bulcsa fn *ritk* Munka; burtyi.
bulkesz fn *ritk* 1. Női nemi szerv. – mizs. 2. Fenék; bul. (→ argó *bula* 'női nemi szerv, fenék' + -esz)
bura fn *ritk, tréf* Fej.
burcsizik ige *gyak* Munkát végez. (→ burcsi)
burkol ige *gyak* Eszik. ~*ás:* Étkezés. – flamó, haló.
burtyi fn *ritk* Munka; bulcsa. (→ cig. *buti* 'munka, dolog')
burzsuj fn *gyak* Gazdag. – csomagos, csőre van rántva, lóvés, penge.
buzi fn *gyak* 1. Homoszexuális személy. Vő. köcsög. – bika, fasztolvaj, ratyi, spanglis. 2. (Nem kedvelt személy megszólítása.) – gennygóc, genyóláda, köcsög.
büdösgyökér fn *gyak* Börtönőr; smasszer.
'c' lakás fn *ritk* Zárka; cella.
cella fn *gyak* Zárka. – 'c' lakás, kakasülő, kap-tár, ól.
cicózik ige *ritk* Viccelődik.
cirkli fn *ritk* Az a rés a zárka ajtaján, ahol az őr benéz és ahol az ételt beadják; hesszelő.
csaj fn *ritk* Nő; gádzsi.
csajka fn *gyak* tányér.
csávó fn *gyak* Fiú, férfi. – gádzsó, hapsi, mó.
csenget ige *ritk* Kifizet valamit.
csicska fn *gyak* Az az újonnan börtönbe kerülő, akinek ki kell szolgálnia zárkatársait; kopasz.
csicsuéletű fn *ritk* Az az egyén, akinek mindenkit ki kell szolgálnia. (→ csicska)
csikózás fn *gyak* A viasszal bekent padló fényesítése.
csillag fn *gyak* 1. A börtön egyik szánya, ami egy középpontból ágazik el. 2. ~*ot rúgat:* Az újonnan börtönbe kerülők lábujjai közé papírt tesz és meggyújtja.

csóka fn *gyak* A fogvatartottak téli ruházata; varjú.
 csomagos fn *ritk* Gazdag; burzsuj.
 csopa fn *ritk* Tea; dobi.
 csopánka fn *gyak* Szeszies ital. – mákony, nyegó, ratyija.
 csórige *gyak* Lop. – bugeszol, csórel, dűt, purol, toll- és vajkereskedés, újít, veszteget.
 csórel *ige* *gyak* Lop; csór.
 cső Szj: *~re van rántva*. Gazdag; burzsuj.
 csöcs fn *ritk* Nő; gádzsi.
 csőrmeister fn *ritk*, *tréf* Örmester.
 cumizik *ige* *ritk* Szeret valakit.
 csuri fn *ritk* Kés; bugyi.
 csúrmó fn *ritk* Börtön; kaptár.
 csülök fn *ritk* Kéz; spajszer.
 dákó fn *ritk* Hímvessző. – betyár, málnakeverő, parókás virsli, pisztoly, sztelli.
 dikó fn *gyak* Ágy. – priccs, vacok.
 diplomás fn A szabaduló egyén elnevezése; szabálysértő.
 doberdó fn *gyak* A külső ór figyelőhelye.
 dobi fn *gyak* Tea; csopa.
 dobogó fn *ritk* kávé és tea összekeverve.
 dögész fn *ritk* Orvos; mengele.
 dögös fn *ritk* Orvos; mengele.
 döntetlen fn *ritk* Illemhely; retyó (→ 0:0)
 droid fn *ritk* 1. Újonnan börtönbe kerülő személy; kopasz. 2. Alsóbb rendű ember.
 dug *ige* *gyak* Közösül. – beüt, kupakol, kúr, mórázik.
 duplazsem fn *ritk* börtönőr; smasszer.
 duzzogó fn *ritk* Fogda; fogszi.
 dühöngő fn *ritk* Az a szoba, ahová azt a fogvatartottat viszik, aki pszichés vagy egyéb okokból őrjöng. – gumiszoba, vörös szalon.
 dűt *ige* *ritk* Lop; csór.
 dzeszszálás fn *gyak* A folyosó és a zárka kővének kefével való súrolása. Eszköze a dzeszszakefe.
 dzeszszakefe fn *gyak* Takarításra használt gyökérkefe. L. dzeszszálás.
 dzsingáló fn *ritk* Rendőr; zсарu. (→ cig. *dzhungalo* ‘csúnya, ronda’)
 dzsungelharcos fn *ritk* Az a személy, aki aznap takarít; napos.
 egyetem fn *ritk* Börtön; kaptár.
 egyetemista fn *ritk* A fogvatartott elnevezése.
 eldől *ige* *ritk* Lebukik; megbukik.
 éles fn *gyak* Pénz; lóvé.
 elhúz Szj: *Húzd el a beled!*: Menj innen! Takarodj! Vö. húz.

elsőbugyis mn *ritk* első büntényes.
 eltakarodás fn *ritk* Villanyoltás, takarodó.
 emelet Az *~ bikája* →.
 énekes fn *ritk* Besúgó; vamzer.
 érces mn *ritk* AIDS-fertőzött. (→ a kiejtés helytelen értelmezésén alapul)
 erőszakos *~kölcsonkéregetés* →. *~ veszelés* →.
 etető fn *ritk* Száj; paplan.
 év Szj: *~i rendes szabadság*: Fogda; fogszi.
 fakabátos fn *gyak* Rendőr; zсарu.
 faszszopó fn *gyak* 1. Börtönőr; smasszer. 2. Rendőr; zсарu.
 fasztolvaj fn *ritk* Homoszexuális személy; buzi.
 fegyveres *~kéregetés* →.
 feldob *ige* *ritk* Elárul; befúj.
 feldörzsöl *ige* *ritk* Elrául; befúj.
 felnyom *ige* *ritk* Autót feltör. – becsobban, betámad, megnyom, szardéniázik.
 ferdeszemű *~kaja* →.
 feszeng *ige* *ritk* Erősködik, erővel hivalkodik.
 fiatal *~játékos*: *gyak* Újonnan a börtönbe kerülő személy; kopasz.
 fidi fn *ritk* Levél; liló.
 fidizik *ige* Levelet ír; lilózik.
 flamó fn *ritk* Étkezés; burkolás.
 flamós mn *ritk* Éhes. (→ flamó)
 foglár fn *ritk* Börtönőr; smasszer.
 fogszi fn *gyak* Fogda. – duzzogó, évi rendes szabadság, sósutca.
 foka fn *gyak* Felmosórongy. *Motoros*~: Felmosórongy felmosófával.
 fokabébi fn *ritk* Kis méretű felmosórongy.
 főfejsze fn *ritk* Börtönőr; smasszer.
 földi *~m*: *gyak* (A fogvatartottak egymás közötti megszólítása.) Rinyósom.
 fradileves fn *gyak* Olyan leves, amiről nem lehet megállapítani, hogy mit tartalmaz. (→ mindent bele! FTC-szurkolók biztatása.)
 frishűs fn *ritk* A börtönbe újonnan bekerült ember; kopasz.
 fuksz fn *gyak* Arany. (→ argó fuksz ‘arany, ékszer’)
 füstöl Szj: *Még ~ a csikk a kapu előtt*: *ritk* Nem régen került az illető a börtönbe.
 gádzsi fn *gyak* Lány, nő – anyóca, csaj, csöcs, picca, pipi, rányi, spiné. (→ cig. *gadzhi* ‘asszony’)
 gádzsó fn *gyak* fiú, férfi; csávó. (→ cig. *gadzho* ‘férfi’)
 gagyfi fn *ritk* Hamis arany.

galopp-pálya fn *ritk* A börtönudvar, ahol a fogvatartottak sétálnak.

gennygóc fn *ritk* 1. Újonc; kopasz. 2. (Nem kedvelt személy megszólítása.) Buzi.

genyóláda fn *ritk* 1. Az újonnan börtönbe került személy elnevezése, kopasz. 2. (Nem kedvelt emberek megszólítása.) Buzi.

gizda mn *ritk* Nagyképű. (→: cig. *gizda* 'büszkeség')

gizdaskodik ige *ritk* Vitatkozik. (→ *gizda*)

gumiszoba fn *ritk* Az a szoba, ahová a magára és másokra veszélyes fogvatartottakat zárják; dühöngő.

guriga fn *ritk* Egymillió; milkó.

gyilok fn *ritk* Emberölés.

gyökérkefe fn *gyak* Olyan fogvatartott, aki társával szemben lenéző magatartást tanúsít. Az a menő, aki tele van áruval. Sok ilyen gyökérkefe van, akik menősködnék, de csak itt bent. Kint meg nincs semmijük.

halef fn *ritk* Kés; bugyli.

haló fn *ritk* Étekezés; burkolás.

hapsi fn *gyak* 1. Férfi. 2. ~m: (A fogvatartottak egymás közötti megszólítása.) Rinyósom.

háremőr fn *ritk* Az a férfi, aki a prostituáltakat dolgoztatja; strici.

hári fn *ritk* Haj; sérő.

hazavág ige *ritk* Megöl; mundarel.

héderszik ige *ritk* Alszik; szovel.

herőt fn *Undor. Herótom van a munkától!:* Munkaundorom van!

hessel ige *gyak* Néz, figyel.

hesselő fn *gyak* Az a rés a zárka ajtaján, ahol az őr benéz és ahol az ételt beadják. – cirkli, tátika.

hévíz fn *ritk* Zuhanyzó; uszoda.

hitlerszalonna fn *gyak* Kemény gyümölcsíz.

hokizás fn *ritk* Önkielégítés; matyizás.

hosszúpuska fn *ritk* Börtönőr; smasszer.

húz Szj: ~z a *gennybe!*: Menj innen! Takarodj! Vö. elhúz.

indul Szj: ~ a *gépezet*: 1. (Szabadulás előtt állók szójárása.) A fogvatartott haza mehet. 2. (Rendőrségre használt szójárás.)

irány Szj: ~ a *megélhetés!*: Szabadulás előtt használt szj.

jard fn *ritk* Rendőrség; policáj.

járgány fn *gyak* Autó; verda.

jön Szj: ~ a *moslék!*: (Amikor hozzák az ételt, akkor használják.)

kábszi fn *ritk* Kábítószer; kóksz, narkó.

kagylózás fn *ritk* Hallgatózás.

kaja fn *gyak* Étél.

kajakbaszás *gyak* Nemi erőszak; kajakkúrás.

kajak mn *ritk* Erős. Az lesz a fogvatartottak között a vezető, aki kajakabb, és nagyobb élettapasztalata van bent.

kajakkúrás fn *gyak* Nemi erőszak. – erőszakos reszelés, kajakmakkszopás, kajakbaszás, kajaknyalás.

kajaknyalás fn *ritk* Nemi erőszak; kajakkúrás.

kajfer fn *ritk* Orgazda; orgazmumus.

kakastaréj fn *ritk* Szalonna; katona.

kakasülő fn *ritk* Zárka; cella.

kalmopirin-ejrőernyős fn *ritk* Orvos; mengele.

kamel ige *ritk* Szeret, kedvel. (→ cig. *kamel* 'akar, szeret, megszeret')

kampi fn *gyak* Barát; komálós.

kancsó fn *ritk* Homoszexuális férfi, aki a nőt játssza; köcsög.

kanyhalló mn *ritk* Hazug.

kaptár fn *gyak* Börtön. – akadémia, csúrmó, egyetem, konzerváló, kóter, óvóhely, rácsos szálló, robia, sittikóter, szegények nyugója, továbbképző.

karalábészivány fn *ritk* Az a fogvatartott, aki 2-3 hónap börtönbüntetést kapott; tyúktolvaj.

karca fn *ritk* Nadrág.

katona fn *ritk* Szalonna; kakastaréj.

kávés mn *ritk* Körmözetére és önmagára is veszélyes (személy).

kéményes fn *ritk* Rendőrautó.

keráló fn *gyak* Vízmelegítő, merülőforraló.

kéregetés fegyveres ~: *ritk* Fegyveres rablás.

kigyújtás fn *gyak* Az újonnan börtönbe érkezőnek papírt tesznek a lábujjai közé és meggyújtják; Vö. csillagot rúgat.

killer fn *ritk* Gyilkos. (→ ang. *killer* 'gyilkos')

kilós fn *ritk* Százados.

kiöntés fn *ritk* Az újonnan börtönbe kerülőt úgy fogadják zárkatársai, hogy egy vödör vizet kiöntenek a zárkában, és azt az új személynek fel kell mosnia.

kiscivil fn *ritk* Szabadulás előtt álló személy; szabálysértő.

kisdobos fn *ritk* (Az újonnan börtönbe kerülő személy megszólítása.) Kutya. Vö. kopasz.

klotyó fn *gyak* Illemhely; retyó.

koccol Ik: *le*~.

kóksz fn *ritk* Kábítószer; kábszi.

kólásüveg fn *gyak* Börtönőr; smasszer.

komálós fn *ritk* Barát. – kampi, span.

komáz ige *gyak* Szeret valakit.
komenzi ~*hirtelen!*: *ritk* Gyere ide! (→ *ném. Kommen Sie hier!* 'Jöjjön ide!')
konzerváló fn *ritk* Börtön; kaptár.
kopasz fn *ritk* Újonnan börtönbe került személy. – csicska, droid, fiatal játékos, frisshús, genyngóc, genyóláda, kutya, macskajancsi, madár, pancser, újhús, újonc, veréb. Vö. kisdobos.
kopó fn *ritk* Rendőr; zсарu.
korpás fn *ritk* Fenék; bul.
kóter fn *gyak* Börtön; kaptár.
köcsög fn *gyak* 1. Homoszexuális férfi, aki a nőt játssza. Vö. buzi. Szj ~*leszel, csicska vagy!*: Az újonnan börtönbe kerülőknek szokták mondani zárkatársai. → kancsó, kulacs, lábas, porcelán, tököslány. 2. (Nem kedvelt személy megszólítása.) Buzi.
kölcsönkéregetés *erőszakos* ~, *ritk* Rablás; rabi.
költözés *önkéntes* ~: *ritk* Betörés; srenk.
krímó fn *gyak* Kocsmá. – népszája, örömtanya, továbbképző helyiség.
kulacs fn *gyak* Homoszexuális férfi, aki a nőt játssza; köcsög.
kulázás fn *ritk* Székletürítés.
kupakol ige *ritk* Közösül; dug.
kúr ige *gyak* Közösül; dug. Szj: *Rojtosra ~om a segged!*
kutya fn *ritk* (Az újonnan börtönbe került személy megszólítása) Vö. kopasz. – kisdobos.
lábas fn *ritk* Az a homoszexuális férfi, aki a nőt játssza, de már szinte teljesen elhasznált és senkinek sem kell; köcsög.
lábszagú fn *ritk* Körömpörkölt.
lácsi mn *ritk* Jó. (→ *cig. lachhe* 'jó')
láda fn *gyak* Doboz (ált. cigarettára mondva:) egy láda 'egy doboz cigaretta'.
lecsalaváz ige *ritk* leüt valakit; lecsavar.
lecsavar ige *ritk* Leüt valakit. – lecsalaváz, lenyom, lever, padlót fogat, taccsra vág, télemalavész.
lefarcol ige *ritk* Megszökik; télakol.
lekoccol ige Elmegy. Szj: *Koccolj le!*: Menj innen!
lelép ige *ritk* Megszökik; télakol.
lenyom ige *gyak* Leüt valakit; lecsavar.
lépegető fn *ritk* Cipő; skárpi.
lepetél ige *ritk* Gyermekeket hoz a világra.
leütés ~*lopás* →.
lever ige *ritk* Megver; lecsavar.

leves Szj: *Szigorított* ~, *hányd ki második*: Felismerhetetlen, nagyon rossz étel.
liló fn Levél. – fidi.
lilózik ige *gyak* Levelet ír. – fidizik.
linkóci mn *ritk* Nem megbízható.
lokátor fn *ritk* 1. Fül. 2. A zárkában vezető személy; zárkamenő.
lopás *leütéses* ~, *verekedéses* ~: *ritk* Rablás; rabi.
lové fn *gyak* Pénz. → éles, ruppó, zseton.
lovés mn *gyak* Gazdag; burzsuj.
macskajancsi fn *ritk* Újonnan börtönbe kerülő személy; kopasz.
madár fn *ritk* Újonnan börtönbe kerülő személy; kopasz.
májér fn *ritk* A prostituáltat dolgoztató férfi; strici.
majomfogó fn *gyak* Burgonyafőzelék.
mák ~*ja van*: *ritk* Szerencséje van.
mákony fn *ritk* Szeszés ital; csopánka.
mákos fn *gyak* A fogvatartottak nyári ruházata. (→ Szürke alapon fekete pettyes)
malacorca fn *ritk* Disznófejből készült étel.
málnakeverő fn *ritk*, *tréf* Hímvesző; dákó.
márászkodik ige *gyak* Verekszik. – balhézik, matekol.
máró fn *ritk* Kenyér. (→ *cig. maro* 'kenyér')
matekol ige *ritk* Verekszik; márászkodik.
matyizás fn *ritk* Önkielégítés; hokizás.
megbukik ige *gyak* Lebukik. – megzuhan, eldől, bukovári, árnyékra megy.
megnyom ige *ritk* Autót feltör; felnyom.
megvezet ige *ritk* Félrevezet, becsap.
megzuhan ige *gyak* Lelepleződik, lebukik; megbukik.
melegjáték fn *ritk* Gyilkosság, emberölés.
meló fn *gyak* Munka. – burcsi, burtyi.
mengele fn *gyak* Orvos. – dögös, dögész, kal-mopirin-ejtőernyős, vagdalka.
menő Szj: ~*k előre, köcsögök hátra!*: (Sétánál használják, mikor sorba rendeződnek).
menőcsávó fn *ritk* Szabaduló személy.
mertyó fn *ritk* Munka; burcsi.
meszelyá fn *ritk* Asztal.
milkó fn *ritk* Egymillió; guriga.
misi fn *ritk* Ezer forint.
mizs fn *ritk* Női nemi szerv; bulkesz.
mó fn *ritk* Fiú; csávó. (→ *cig. more!* 'te, fiú')
molinór fn *gyak* Pulóver.
molytár fn *ritk* Könyvtár; tudásház.
mórázik ige *ritk* Közösül; dug. (→ *argó Mórel* 'szeretkezik')

motor fn *ritk* Seprű; anyósmotor.
motoros ~főka →.
mozgóhús fn *ritk* Szalonna; katona.
muj fn *ritk* Száj; paplan.
mundarel ige *ritk* öl, gyilkol. (→cig. *mundarel* 'megöl')
napos fn *ritk* Az a személy, aki aznap takarít; dzsungelharcos.
naposcsibe fn *ritk* A szabadulás előtt álló személy; szabálysértő.
narkó fn *ritk* Kábítószer; kábszi.
négerhúgy fn *ritk* Fekete kávé; bivalytej.
népszája fn *ritk* Kocsma; krimó.
nyegő fn *ritk* Szeszies ital; csopánka.
óberhé fn *ritk* Rendőr, rendőrség; zсарu. (→argó óberhé 'főkapitányság')
ól fn *ritk* Zárka; cella.
orgazmumus fn *ritk* Orgazda; kajfer.
óvobácsi fn *ritk* Börtönőr; smasszer.
óvóhely fn *ritk* Börtön; kaptár.
önkéntes ~költöztetés →.
ór(ült)úr fn *ritk* Börtönőr; smasszer.
ördögfüst fn *ritk* Cigaretta; spangli.
örömtanya fn *ritk* Kocsma; krimó.
padlót ~fogat: *ritk* Megver; lecsavar.
páncélos fn *gyak* Konzerv.
pancser fn *ritk* Újonnan börtönbe kerülő személy; kopasz.
pagás fn *gyak* 1. Unatkozás. 2. Olyan időszak, amikor nincs a fogvatartottnak se pénzüke, se cigarettájuk, se élelmük.
paplan fn *ritk* Száj. – etető, muj.
parókás ~*virsl*: *ritk* tréf Himvessző; dákó.
pasotraszta fn *ritk* Rács.
patásördög fn *ritk* Börtönőr; smasszer.
penge mn *ritk* Gazda; burzsuj.
petőfileves fn *gyak* Megnevezhetetlen leves, eldönthetetlen a leves fajtája. (Petőfi Sándor: Minek nevezzelek című verse alapján.)
picsa fn *ritk* Nő; gádzsi.
pikkely fn *ritk* Haj; séró.
pilóta *berepülő* ~.
pipa fn *ritk* Láb.
pipi fn *ritk* Nő; gádzsi.
pisztoly fn *ritk* Himvessző; dákó.
pitty Szj: Babaresz → a pittyembe!
plekni fn *ritk* Váratlan ütés.
pók ~ot *nyel*: *ritk* 1. (Ha a fogvatartott orvoshoz akar kerülni) zseiltppengét nyel, hogy ez súlyos sérülést okozzon. 2. Öngyilkosságot követ el; befalcol.

policáj fn *gyak* Rendőrség; jard.
ponyva fn *ritk* Lepedő.
popsgöz fn *ritk*, tréf Flatulencia, szellentés; végbélfütty.
porcelán fn *ritk* homoszexuális férfi, aki a nőt játssza; köcsög.
priccs fn *ritk* Ágy; dikó.
prikézsia fn *gyak* Szerencsétlenség.
pulykaól fn *ritk* zárka; cella.
púró fn *ritk* Olyan fogvatartott, aki régebben bent van a börtönben.
purol ige *ritk* Lop; csíros.
rab fn *ritk* Olyan piros csíkos nadrág, amit az elítéltek viselnek a börtönben.
rabfogó fn *ritk* Rács.
rabi fn *gyak* Rablás. – erőszakos kölcsönkéregetés, leütéses lopás, verekedéses lopás.
rácsos ~szálló: *ritk* Börtön; kaptár.
rahedli fn *ritk* Csomag.
rányi fn *ritk* Nő; gádzsi. (→cig. *rani* 'hölgy, úrnő')
ratyi fn *gyak* 1. Homoszexuális; buzi. 2. Rossz.
ratyja fn *ritk* Szeszies ital; csopánka.
rejszol ige *ritk* Közösül; dug.
rend Szj: *Tegyé! ~et, mert ha bejön a főtörzs, meghassza a méhedet!*: Reggeli takarítás előtt használt szójárás.
reszelés *erőszakos* ~ *gyak* Nemi erőszak; kajakkurás.
retyó fn *gyak* Illemhely. – döntetlen, klotyó, révás, zsuzsika.
révás fn *ritk* Illemhely; retyó.
rigli fn *ritk* Zár.
rigó fn *ritk* Pörkölt csőtésztaival.
rinyál ige *ritk* Fél.
rinyós fn *gyak* olyan társ, akivel minden közös. ~om: (Fogvatartottak egymás közötti megszólítása:) – földim, hapsim, spanom.
risztel ige *ritk* Megfelez valamit. (→argó *risztel* 'osztokodik')
robbantott ~*csirke*: *ritk* Olyan sültcsirke, ami szinte felismerhetetlen.
robia fn *ritk* Börtön; kaptár.
ruppó fn *ritk* Pénz; lóvé. (→cig. *rup* 'forint')
sárgacsikó *ritk* Újabb büntény.
segglehet fn *ritk*, tréf Flatulencia, szellentés; végbélfütty.
semőszerol ige *ritk* Elárul; befúj.
séró fn *gyak* Haj. – hári, pikkely.
sikamika fn *gyak* Takarítás.

sittikóter fn *ritk* Börtön; kaptár.
skárpi fn *gyak* Cipő. – lépegető.
slisz fn *gyak* Börtönőr; smasszer.
smafu mn *ritk* hamis.
smasszer fn *gyak* börtönőr. – bűdösgyökér, duplaszem, faszszopó, foglár, főfejsze, hosszúpuska, óvóbácsi, őr(ült)úr, patásördög, slisz, szakadjmegvezető, szürkepatkány.
smúzol ige *ritk* elárul valakit; befúj.
smúzos fn *ritk* Áruló; vamzer.
sósutca fn *ritk* Fogda; fogszi.
sőrét fn *ritk* Tarhonya.
spajszer fn *ritk* Kéz; csülök.
span fn *ritk* Barát; komálós. ~om: (Megszólítás:) Rinyósom.
spangli fn *gyak* Cigaretta. – bláz ördögfüst.
spanglis fn *ritk* Homoszexuális; buzi.
spicli fn *ritk* Áruló; vamzer.
spiné fn *ritk* Nő; gádzsi.
spion fn *gyak* Áruló; vamzer.
srenk fn *gyak* Betörés. – önkéntes kölcsönkéregetés, zárás után nyitás
srenkel ige *gyak* Betör valahová. – besurran, bezuhan.
steka fn *gyak* A zárkában a két ágy közötti hely.
stokeráj fn *gyak* Sárgaborsó főzelék.
stoki fn *gyak* Szék.
stokileves fn *gyak* Sárgaborsó leves.
strici fn *gyak* Az a férfi, aki a prostituáltakat dolgoztatja. – háremőr, májer.
strigó fn *ritk* Prostitúált.
súlytalanítás fn *ritk* az újonc értéktárgyait elcserélik cigaretára, kávéra.
sünkefe fn *ritk* Sűrölőkefe.
szabálysértő fn *gyak* Szabadulás előtt álló. – diplomás, kiscivil, naposcsibe, szerencsegyerek, túzok.
szajré fn *gyak* Lopott áru.
szakad Szj: ~j ki innen!: Menj innen!
szakadjmegvezető fn *ritk* börtönőr; smasz-szer.
szalon vörös ~: *ritk* Az a szoba, ahová azt a fogvatartottat viszik, aki pszichés vagy egyéb okokból őrjög; dühöngő.
szardéniázik ige *ritk* Autót feltör; felnyom.
szegények ~ nyugója: *ritk* Börtön; kaptár.
szerencsegyerek fn *ritk* Szabaduló fogvatartott; szabálysértő.
szippancs fn *ritk* Kábítószer; kábszi.
szofesz fn *ritk* Csendes pihenő a börtönben.
szovázik ige *ritk* Alszik; szovel. (→ cig. *sovel* 'alszik, elalszik')

szovel ige *ritk* Alszik. (→ cig. *sovel* 'alszik, elalszik') – héderezik, szovázik.
sztelli fn *ritk* tréf Hímvesző; dákó.
szuma fn *ritk* Téli ruházat a börtönben; varjú.
szürkemókus fn *ritk* Rendőr; zsaru.
szürkepatkány fn *ritk* Börtönőr; smasszer.
taccs ~ra vág: *ritk* megver; lecsavar.
tárolós mn *ritk* Irigy.
tátika fn *gyak* Az a rés a zárka ajtaján, ahol az őr benéz; hesszelő.
teknősbéka fn *ritk* Hosszú börtönbüntetés.
télakol ige *gyak* Megszökik valahonnan. – lefarcol, lelép.
télemalavész ige *ritk* Leüt valakit; lecsavar.
temető fn *ritk* Ököl.
tollkereskedés toll- és vajkereskedés: Lopás; Vö. csór.
továbbképző fn *ritk* Börtön; kaptár.
továbbképzőhelység fn *ritk* Kocsma; krimó.
tököslány fn *ritk* Homoszexuális férfi, aki a nőt játssza; köcsög.
tökösönvér fn *gyak* Ápoló.
tré fn *gyak* Rossz. baj. ~van!: Baj van! ~re fut: *gyak* Bajba kerül.
treplin fn *ritk* Folyosó.
tudásház fn *ritk* Könyvtár; molytár.
túzok fn *ritk* Szabadulás előtt álló fogvatartott; szabálysértő.
tyúktolvaj fn *ritk* Az a fogvatartott, aki kevés ideig ül börtönben; karalábészivány.
újhús fn *ritk* Újonan börtönbe került személy; kopasz.
újit ige *ritk* Lop; csór.
újonc fn *gyak* Újonnan börtönbe került személy; kopasz.
unfrankó mn *ritk* Nem jó. (→argó frankó 'jó, nem bűnös, tiszta életű' ném un- fosztó prefixum)
uszoda fn *ritk* zuhanyzó; hévíz.
ül ige Büntetését tölti. **Szh:** Annyit ~tél, mint veréb a küszöbön: Sok időt tölt a börtönben fogvatartotként; Annyit ~sz, mint varjú a karón.
ürgyűrügütyü fn *ritk* Flatulencia; szellentés; végbélfütty.
vacok fn *ritk* Ágy; dikó.
vagdalka fn *ritk*, tréf Orvos; mengele.
vagykeltő fn *ritk* Ablak.
vaker fn *ritk* Nem igaz, hamis beszéd.
vamzer fn *gyak* Áruló. – énekes, smúzos, spion, spicli.
varjú fn *gyak* A fogvatartottak téli ruházata. Fe-

ketete vastag posztónadrág, illetve kabát. – csóka, szuma.

végbélfütyty fn *ritk* Flatulencia, szellentés. – ar-farhang, popsigőz, segglehelet, ürgyürüfütty.
vén ~ *iszapszemű rája*, ~ *sittes*: Az a fogvatar-tott, aki már régebben ül börtönben.

verda fn *gyak* Autó. – járgány.

veréb fn *ritk* 1. Az a személy, akit üzletelés során becsapnak. 2 Újonnan börtönbe került személy; kopasz.

verekedés ~ lopás →.

veszegetés fn *ritk* Lopás; csőrelás.

vibrátor fn *ritk* vécépumpa.

vigyorgó fn *ritk* Szabaduló zárka.

viszkasz fn *ritk* Bácskai hurka. (→ Whiskas macskaeledel)

vörös ~ *szalon* →.

yard L. jard.

zárás ~ *után nyitás*: *ritk* Betörés; srenk.

zárkamenő fn *ritk* Az a fogvatarított, aki a saját zárkájában vezetőnek számít; lokátor.

zeneláda fn *ritk* Rádió.

zongoraművész fn *ritk* Zsebtolvaj.

zuhanóbombázó *ritk* Többszörös visszaeső.

zсарu fn *gyak* Rendőr. – fakabátos, faszszopó, dzsingáló, kopó, óberhé, szürkemókus.

zseton fn *ritk* Pénz; lóvé.

zsidóháj fn *ritk* Szappan.

zsuzsika fn *gyak* Illemhely; retyó.

A szójegyzékben

használt rövidítések

ang. angol eredetű

szó

argó tolvajnyelvi, ar-

gó

cig. cigány eredetű

szó

fn főnév

gyak. gyakori, gyakran használt szó

ige ige

K közmondás

l. lásd

mn melléknév

ném. német

ritk. ritka, kevésbé

használt szó

Szh szóláshasonlat

Szi szállóige

Szj szójárás

tréf. tréfás

Szabó Edina

Felhasznált irodalom

A gagyisták (1912): Magyar Nyelv 8:374.

A Pali meg a huszonnyolcas (1913): Magyar Nyelvőr 42:278–9.

A szerkesztőség (1917): A magyar titkos nyelvek. Magyar Nyelv 13:59.

Balassa József (1938): A nyelvek élete. Bp.

Balázs Géza (1989): Szövegszerkesztési sajátosságok Temesi Ferenc Por című regényében. Magyar Nyelvőr 113:314–26.

Bárczi Géza (1932): A „pesti nyelv”. Bp.

Boross József–Szűts László (1987): A mai magyar argó kieszótára. Bp.

C. Fehér Ferenc (1991): Szabادلábon. Cegléd.

Jenő Sándor–Vető Imre (1900): A magyar tolvajnyelv és szótára. Bp.

Kiss Károly (1963): A mai magyar tolvajnyelv. Bp.

Kis Tamás (1996): A magyar szlengkutatás bibliográfiája. Debrecen.

Kis Tamás (1992): Bakaduma. (A mai magyar katonai szleng szótára). Bp.

Kovács Ákos–Sztrés Erzsébet (1989): Tetovált Sztálin. Szeged.

Kövecses Zoltán (1997): Az amerikai szleng. In: A szlengkutatás útjai és lehetőségei. Szerk.: Kis Tamás. Debrecen. 1997.7–39.

Kriminológiai Közlemények 53. Magyar Kriminológiai Társaság. Bp., 1996.

* Ezúton szeretnék köszönetet mondani Tikász Sándornak és Gacsályi Csabának, a debreceni büntetés-végrehajtási intézetből, Ladik Józsefnek a nyíregyházi büntetés-végrehajtási intézetből, és Bereczki Zsoltnak, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága módszertani osztályáról, akik készséggel nyújtottak segítséget gyűjtésemhez. Szeretném megköszönni együttműködésüket a nyíregyházi és a debreceni intézet adatközlőként közreműködő fogvatarítottjainak is, akik legjobb tudásuk szerint segítették munkámat; név szerint is megemlítvé Debrecenből Bartha Istvánt, Kanalas Imrét, Mező Lászlót és Pilka Lászlót.

TANULMÁNY

Moldova György (1990): Szabadíts meg a gonosztól! Bp.

Péter Mihály (1980): Szleng és költői nyelvhasználat. Magyar Nyelvőr 104:273–81.

Rangoni Claudia (1994): Börtönszleng. (Nyelvészeti záródolgozat). Miskolc.

Romano Rác Sándor (1994): Kárpáti cigány–magyar, magyar–kárpáti cigány szótár és nyelvtan. Bp.

Szilágyi Márton (1992): Bakaduma (Kis

Tamás: A magyar katonai szleng szótára (1980–1990); Kis Tamás: Bakaduma (A magyar katonai szleng szótára) BUKSZ 4:428–31.

Tódor János (1988): Két évad a Bahamákon. Mozgó Világ 14/2:76–92

Trudgill, Peter (1997): Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába. Szeged.

Vad Rita (1994): Börtönszleng. (Nyelvészeti záródolgozat) Miskolc.

BÖRTÖNÜGY

MAGYARORSZÁGON

Kapható a terjesztő két könyvesboltjában, a Justitia Könyvesboltban (V., Szerb u. 21–23.) és a Jurátus Könyvesboltban (VIII., Szentkirályi u. 20.) és valamennyi nagyobb vidéki és budapesti könyvesboltban.
Ára: 1700 forint.

Megrendelhető közvetlenül a kiadótól is: BVOP Sajtóiroda (1054 Budapest, Steindl Imre u. 8., telefon/fax: 312-0090), ez esetben utánvétellel szállítják.

Etikus viselkedés

Gondolatok a büntetés-végrehajtás magatartási kódexéről

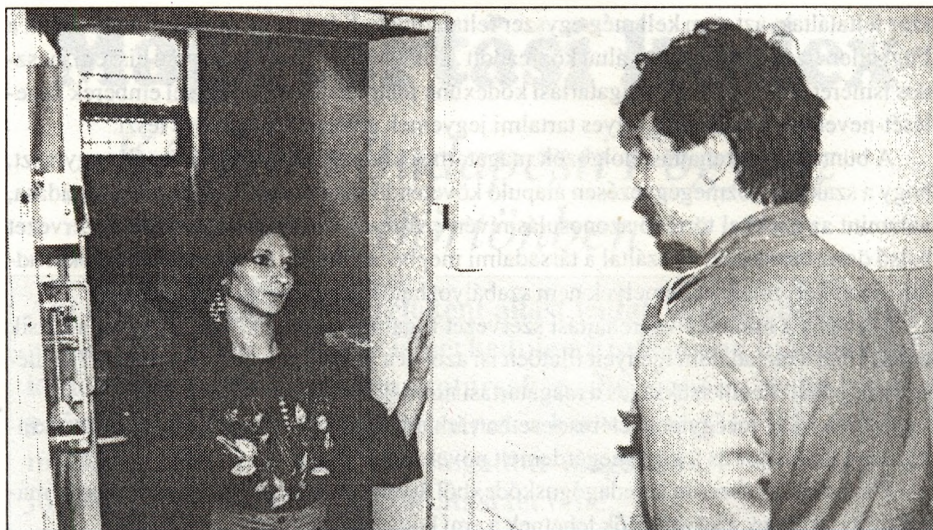
Megközelítően 20 éve az Egyesült Nemzetek Szervezetének közgyűlése határozatban fogadta el a rendvédelmi szervek tagjainak magatartási kódexét. Több fórumon is megfogalmazódott már az az óhaj, hogy a magyar büntetés-végrehajtás szervezetében dolgozók számára is össze kellene állítani egy etikai kódexet, s a leendő kódex tartalmára javaslatok, vélemények hangzottak el.

A Börtönügyi Szemle egy korábbi számában Csóti András módszertani főigazgató ezzel a témával kapcsolatos előadásának szerkesztett szövegét olvashattuk. A tanulmány lényegi támpontokat adott a leendő kódex elméleti megalapozására, illetve részleteiben ismertette az ENSZ közgyűlésének ajánlott magatartási kódexét.

Az olvasót talán zavarja, hogy az etikai és magatartási kódex kifejezést felváltva használtam. Véleményem szerint, bár sajtósággosan közelítem meg a témát, a két kifejezés között ellentmondás van. Az embernek nem „etikája”, hanem magatartása, viselkedése van, amelyet a zavartalan működéshez szabályozni kell. A Springer Hungarica Kft. 1996-ban megjelentetett SH atlasz *Filozófia* kötetében a következőket olvashatjuk etika címszó alatt: „Az etika alapkérdéseinek középpontjában a jó áll, amely az ember cselekvését és magatartását hivatott meghatározni. Célja az, hogy metodikailag alátámasztott alapelveket biztosítson a helyes, értelmes és ésszerű cselekvés és (társas)élet számára. Az etika alapelveinek és megalapozásának általánosan érvényesnek és az értelem által elfogadhatónak kell lennie, éppen ezért az érvényben lévő erkölccsel szemben fölérendelt, kritikai nézőpontot foglal el.”

A magatartási kódex antropológia szempontjából történő megközelítésénél elsőként az ember természetének megismerésére kell törekednünk. „Az általános emberi meghatározások keresése az ember önmegismerését, a világban betöltött helyének megvilágítást szolgálja (összehasonlítva az élő természet többi részével), és gyakorlati vonatkozást nyer egyrészt az értelmes önmegvalósítás, másrészt az emberhez méltó társadalom kialakításának értelmében” (i. m. antropológia címszó alatt). Az előzőekből azt a következtetést kívánom levonni, szerencsésebb, ha a „magatartási kódex” kifejezést használjuk a leendő büntetés-végrehajtás területén dolgozók követendő magatartási normáinak elnevezésére. Ezt alátámasztja az is, hogy az ENSZ-közgyűlés határozata szintén a „magatartási kódex” kifejezést használja.

Egy vidék, egy ország lakosságának kultúrája vegyes képet mutat, hiszen egy-egy te-

riületen más-más népcsoport él vagy élhet. Mégis, normális esetben vannak olyan általános érvényű etikai normák, melyek minden népcsoport számára elfogadhatóak, követésükkel elérhetik a „jót”, azaz a harmonikus együttélést. Úgy is lehet fogalmazni, hogy az etika az emberi cselekvés helyes – azaz jó – útját mutatja meg, illetve jelzi a helytelen, tehát rossz irányt. Mindezek az általános etika körébe tartoznak.

Az általános etikai alapelveken túl felmerülhet a kérdés, hogy az egyes szakterületeknek lehet-e „szaketikája”. Logikus következtetéssel eljuthatunk oda, hogy meg kell állapítanunk, az általános etika képtelen bizonyos speciális foglalkozások, hivatások erkölcsi jelenségeit, dilemmáit elemezni, értékelni és magatartási szabályait kidolgozni. A „szaketikának” kell tehát az egyes foglalkozások, hivatások gyakorlóinak etikai alapelveit kidolgozni. Egy-egy foglalkozás magatartási kódexének összeállítása szerteágazó feladatrendszerrel jelent. A kódex elkészítését meg kell hogy előzze az adott foglalkozás erkölcsösségének, moráljának etikai elemzése, az erkölcsi konfliktusok forrásának feltárása, az erkölccsel kapcsolatos igények számbavétele, a különböző érdekek és a személyiséghez fűződő jogok feltérképezése, és a kódexhez csatlakozók, azt elfogadók egyetértésére történő törekvés. Az egyes „szaketikák” – és ez nem lehet kétséges – egyes érzékeny területek erkölcsi kérdéseivel foglalkoznak, társadalmi igényt elégítenek ki és olyan társadalmi szükségletre reagálnak, amelyekre az általános etika nem tud válaszolni.

A mások által már feltett kérdésre, hogy kell-e büntetés-végrehajtási etikai kódex, egyértelmű a válasz: kell! Csóti András módszertani főigazgató, a már előzőekben említett tanulmányában többek között aggodalmának adott kifejezést azzal, hogy a kódex terjedelmének nehéz határt szabni: ha a kódex 512 pontból állna, biztosan oda kíváncskozna még az 513. pont is. Ebből az alaptól kiindulva, úgy hiszem, itt ne „pontokban” gondolkozunk, hanem „területekben”, amelyek száma, úgy vélem, könnyebben „kordában” tartható.

Véleményem szerint elfogadható az álláspontom akkor, ha azt állítom: amit már egy-

szer feltaláltak, azt nem kell még egyszer feltalálnunk. Két-három éve a kezembe akadt a Független Pedagógus Fórum által közreadott „etikai kódex”, amely alappal hiszem, hasznos ismereteket nyújt a mi magatartási kódexünk felépítéséhez, sőt, mivel emberek kezelését-nevelését bízták ránk, egyes tartalmi jegyeinek átvételét is lehetővé teszi.

A büntetés-végrehajtási dolgozók magatartási kódexének az legyen a célja egyrészt, hogy a szakmai közmegegyezésen alapuló követendő magatartási szabályok elfogadása, valamint az ezekkel történő azonosulás révén erősítse a büntetés-végrehajtási szervezet belső összetartozását, és ezáltal a társadalmi megbecsültségét, és igazodási pontokat adjon olyan helyzetekben, amelyek nem szabályozhatók pusztán jogi eszközökkel.

Másrészt a büntetés-végrehajtási szervezet fogalmazza meg követelményeit a másik oldal, tehát a társadalom igényeit illetően is: azokat a jogos igényeket, amelyek teljesülése elengedhetetlenül szükséges a magatartási normák maximális betartásához.

A kívánt két cél egyidejű elérése esetén várható a büntetés-végrehajtási hivatás tekintélyének kívánatos és joggal megérdemelt növekedése.

Elképzelésem szerint a pedagóguskódexből átvett, és átdolgozott, csoportosított magatartási területek a következők lehetnek a „mi kódexünkben”:

1. a bv. magatartási kódex érvényességi köre,
2. a bv. tisztviselő helye a társadalomban,
3. munkája és személyisége,
4. a bv. tisztviselő életpályája,
5. képzése és továbbképzése,
6. egészségügyi és életkörülmények,
7. jogok és kötelességek a szolgálati helyen,
8. kapcsolat a fogvatartottakkal,
9. kapcsolat a fogvatartottak hozzátartozóival,
10. egyéb szakmai kapcsolatok,
11. további magatartási követelmények, így a tudományos kutatás, kísérlet etikai elvei, nyilvánosság előtti és közszereplés stb.,
12. a büntetés-végrehajtási tisztviselők munkájának ellenőrzése és értékelése.

Az előzőekben felvázolt területek most már csak arra várnak, hogy közmegegyezésen alapuló tartalommal töltsék ki azokat.

Korábbi írásaimban már foglalkoztam az intézetünkben tapasztalható szemléletváltással, így nem okozott senkinek sem nehézséget az, hogy a „tartalmat” megkeresse, igazi, alkotó vitát követően a kódex keretébe helyezze. Az öt tagból álló kis munkacsoport már megkezdte tevékenységét és a közelmúltban fejezte be. Ekkor készült el a kódex elfogadható, vitára, közmegegyezésre ajánlott szövege.

A munka még nem fejeződött, nem is fejeződhetett be. Az igazi munka csak most kezdődik, hiszen a kódex nyitott, alakítható, szűkíthető-bővíthető, de el nem vethető. A bv. szervezet személyzetétől függ, hogy közmegegyezéssel azon kevesek sorába kerüljön, akik már önként vállalt magatartási kódexszel rendelkeznek.

Miskoff Mihály

Magatartási kódex

Készült a Budapesti Fegyház és Börtönben

Aki a Gyűjtőben új felszerelőként állást vállal, nem kerülheti meg azt a tényt, hogy meg kell ismerkednie az intézmény magatartási kódexével. A jelenlegi munkatársak pedig önként, belső meggyőződésük alapján csatlakozhatnak a kódexben előírtakhoz. Nem mellékes továbbá, hogy az elfogadott magatartási előírásokat a jövőben beépítik az intézet oktatási tervébe.

Az Egyesült Nemzetek közgyűlése 1979. december 17-én hozott határozatával magatartási kódexet fogadott el, és javasolta a kormányoknak a magatartási kódex felhasználását a törvénykezésben és a gyakorlatban mint olyan alapelvek gyűjteményét, amelyeket a rendfenntartó erők tagjainak be kell tartaniuk.

A közgyűlés kinyilvánította: tudatában van annak, hogy a rendfenntartó erők tisztviselői lelkiismeretesen és méltósággal töltik be fontos feladatukat; de tisztában van azzal is, hogy az ilyen kötelességek ellátása visszaélésekre nyújt lehetőséget. A közrend védelmét szolgáló törvényes rendfenntartás funkciójának természete és e funkciók gyakorlásának módja közvetlenül befolyásolja az egyéneket, valamint az egész társadalom életének minőségét.

Mindezek alapján a Budapesti Fegyház és Börtön Magatartási kódexe megalkotásának az a célja, hogy szakmai közmegegyezésen alapuló szabályok elfogadása, valamint a velük történő azonosulás révén erősítse a bv. intézet belső összetartozását s ezáltal a társadalmi megbecsültségét, és hogy igazodási

pontokat nyújtson olyan esetekben, amelyek nem szabályozhatók pusztán meglévő, és a jövőben megalkotandó jogi szabályozással.

Ám az Egyesült Nemzetek közgyűlése határozatát követve, a kódex nem merül ki a bv. intézet tisztviselőinek szóló elvárások tárgyalásában. Hanem megfogalmazza követelményeit a másik oldal felé is: azokat a jogos igényeket, amelyek teljesülése elengedhetetlenül szükséges a magatartási normák maximális betartásához.

A kódexben foglaltak egy része így az állam, illetve az igazságügyi kormányzat kötelessége, a többi a bv. intézet szakmai belső ügye. E két oldalnak csakis egyidejű érvényre jutásától várható a büntetés-végrehajtási szakma és az intézet tekintélyének kívánatos és megérdemelt növekedése.

I. A bv. magatartási kódex érvényességi köre

Kiterjed az 1995. évi CVII. törvény 10. §-a alapján a hivatásos büntetés-végrehajtási szolgálati jogviszonyban, továbbá külön jogszabályban meghatározott munkakörök

esetén, közalkalmazotti jogviszonyban álló személyekre (a továbbiakban büntetés-végrehajtási tisztviselő), és a Budapesti Fegyház és Börtönben gyakorolja hivatását.

Minden büntetés-végrehajtási tisztviselőre csak annyi vonatkozik belőle, amennyi a betöltött munkakörére értelemszerűen érvényes. Az intézményi szervezeti működési szabályzatokban a kódexben foglaltak megerősíthetők, bővíthetők vagy szűkíthetők.

A kódexhez csatlakozó tisztviselők számára a benne foglaltak kötelező érvényűek. Mások számára ajánlásnak tekintendők.

A kódex hasznosan informálja a társadalom egészét, a társ rendfenntartó szervezeteket, valamint a büntetés végrehajtása során joghátrányt eltűrni köteles személyeket és azok hozzátartozóit.

II. A bv. tisztviselő helye a társadalomban

A büntetés-végrehajtási tisztviselő az 1996. évi XLIII. törvényben meghatározott és körülírt egyes alapjogainak korlátozása mellett szabad állampolgár, akit valamennyi ezzel járó jog megillet, ezekben nem korlátozható. Azonban önmagát is korlátozni köteles: társadalmi és más szerepvállalásait időben és térben határozottan el kell különítenie a büntetés-végrehajtási munkájától.

Kívánatos, hogy tudásával és szakmai szervezetekben kifejtett tevékenységével maga is hozzájáruljon a büntetés-végrehajtásnak mint a társadalom alrendszerének fejlődéséhez.

A büntetés-végrehajtási tisztviselők a magyar társadalom egy különleges, szűk csoportját alkotják. A büntetés-végrehajtási hivatással együtt járó életvitellel ellentétes szerepkörre nem kényszeríthetők.

A társadalom által megkívánt és vállalt feladataikhoz életvitelükkel és erkölcsiségükkel méltóknak kell lenniük. Így válnak

érdemessé arra a tiszteletre és megbecsülésre, amely mind a társadalom, mind annak polgárai részéről elvárható.

III. A bv. tisztviselő munkája és személyisége

A büntetés-végrehajtási tisztviselő munkájának alapvető lényege az, hogy a fogvatartás céljának elérése érdekében a fogvatartottak önbecsülését és felelősségérzetét fenntartsa, fejlessze, a társadalmi hasznosság tudatukat kialakítsa, szabadulásuk után a társadalom életébe és rendjébe való beilleszkedésüket elősegítse.

Az előzőekben megfogalmazott tevékenységben a büntetés-végrehajtási tisztviselő az egész személyiségével részt vesz, fogvatartottaknak is a teljes személyiségére hat. A fogvatartottakra való hatmi tudás a büntetés-végrehajtási tisztviselő legfontosabb személyiségvonása. A munkája nem lehet eredményes akkor, ha a büntetés-végrehajtási tisztviselőből hiányzik az emberszeretet, türelem, empátia, a másság elfogadása, áldozatkészség, önismeret, önkontroll és a felelősségvállalás.

A Budapesti Fegyház és Börtönben a fogvatartottakat nem egyetlen tisztviselő részéről, hanem a tisztviselők együttesétől érik hatások. A büntetés-végrehajtási munka korrekt szakmai és munkatársi együttműködési készséget követel meg az egyes tisztviselőktől.

A büntetés-végrehajtási tisztviselő a fogvatartottak vezetője, épp ezért nem hiányozhatnak belőle a legfontosabb vezetői személyiségvonások: a döntésképeség, a kreativitás és az optimizmus, a határozottság és a rugalmasság, a nyíltság és a türelem, a tudatosság, a szervezőkészség, a példamutatás és az igazságérzet. Természetes igénye, életformája az állandó tanulás és a környezet, a társadalom alakításában való alkotó részvétel.

A büntetés-végrehajtási tisztviselő felismeri és személyes megnyilvánulásaival képviseli a környezettudatos életvitelt. Napi tevékenységében, a hivatása konkrét gyakorlása során a közvetlen és tágabb környezetéhez való viszonyában tudatosságot és felelősséget tanúsít a természet és a társadalom harmóniája, fenntarthatósága iránt.

Pályára alkalmasnak az tekinthető, aki késznek mutatkozik az említett személyiség- és magatartásformák elsajátítására, illetve kialakítására, továbbá birtokában van az 5. fejezetben foglaltaknak.

A büntetés-végrehajtási tisztviselő – mint minden ember – tévedhet, hibázhat, ám a hibák megelőzésére, illetve kijavítására való törekvés etikai kötelessége.

IV. A bv. tisztviselő életpályája

A büntetés-végrehajtási és egyéb oktatási intézményekből kikerülő bv. dolgozó elvárhatja, hogy az intézetben szeretettel fogadják, és törődjenek pályakezdésének minden gondjával. A kezdőkkel törődés nemcsak a bv. intézet vezetője, közvetlen szolgálati előljárója, hanem az egész bv. intézet személyzetének feladata. Az a bv. tisztviselő, akit figyelmesen, gondoskodással fogadtak mint kezdőt, idősebb korban ugyanígy fog cselekedni a pályakezdőkkel.

A bv. hivatás gyakorlásában legeredményesebbnek mutatózó bv. tisztviselők vezetők lehetnek, vagy más, az adott intézményben honos funkciót kaphatnak. A bv. tisztviselő csak szakmai fejlődése eredményeként válhat vezetővé, vagy egyéb tisztségviselővé. Az elnyert tisztségek viselése szakmai ismerés. A bv. intézetnek a vezetővé, vagy egyéb szakmai tisztségviselővé válását a bv. tisztviselőnek támogatnia kell.

A pályán történő előrehaladást és minőségi fejlődést meghatározott, adományozható címeikkel, rendfokozatokkal, az ezekkel

járó, vagy ezektől független javadalmazással szükséges elismerni. Vezetői beosztásra azok nevezhetők ki, vagy pályázhatnak, és ezzel azok bízhatók meg, akik szakmai tudáson kívül vezetési ismereteket is szereztek, és a vezetésre emberileg alkalmasak.

A szakmailag fejlődő bv. tisztviselőnek meg kell adni a lehetőséget arra, hogy 25 éves pályája során összesen egy év időtartamra tanulmányok folytatása céljából szabadságot élvezzenek.

A pályán hosszú időt végigszolgáló bv. tisztviselő méltó visszavonulásáról gondoskodni elsősorban a bv. intézet vezetőjének dolga, de az intézet személyzete valamennyi tagjának lelkiismereti kötelessége.

A nyugállományba vonult bv. tisztviselőt az aktívéhoz hasonló tisztelet és megbecsülés övezi. A megszerzett, kiérdemelt címeket, rendfokozatot joggal viselheti.

V. Képzés és továbbképzés

A bv. oktatási, vagy más, a bv. intézet számára képzést nyújtó oktatási intézmény alapvető kötelessége, hogy a leendő bv. tisztviselőket a következő területeken a kellő ismerettel, jártassággal ruházza fel: *a) a bv. hivatás tudományos igényű ismerete és a bv. szervezetével, működésével foglalkozó tudományok önálló művelésének készsége; b) a választott vagy kijelölt szakterület tudományos igényű ismerete, annak gyakorlati alkalmazása; c) az ember ismerete a természettudományok, társadalomtudományok eredményei alapján; d) a bv. hivatás ismeretei és gyakorlata; e) a széles körűen művelt ember szükségese ismeretei.*

Az oktatási intézményből történő kibocsátás előtti képzés szerves részét alkotja a tanulmányi idő 30-50%-át kitevő szakmai gyakorlat. A bv. tisztviselővé történő kinevezést *próbaidőnek* (gyakornoki időnek) kell megelőznie, amely az alapképzés része. A ta-

nulmányai során a leendő bv. tisztviselő köteles az említett területeken magát tökéletesíteni. A bv. tisztviselő harcol az elszürkülés, az üres rutinból végzett munka ellen. A kinevezését követően folyamatos önképzéssel szélesíti ismereteit, szakmai tapasztalatait. Az önképzés elhanyagolása súlyos etikai vétség. Az önképzés nem helyettesíti a szervezett továbbképzést, amelyben a bv. tisztviselő legalább ötévenként, vagy szükség esetén köteles részt venni. Az önképzést a bv. intézet segíti, a szervezett továbbképzést lebonyolítja. A bv. intézet az önképzésben, szervezett továbbképzésben történt jelentős előrehaladást erkölcsileg és anyagilag elismeri.

VI. Egészségügyi és életkörülmények

Több tényezőnek kell elősegítenie azt, hogy a bv. tisztviselő a pályán maradjon, és ott jól érezze magát. Így elsősorban megfelelő körülményeket kell biztosítani a munkájához. A jó tárgyi feltételek a bv. tisztviselő munkáját eredményesebbé, színvonalasabbá teszik. A kulturált szociális létesítmények, megfelelő technikai felszereltségű szolgálati helyek részei a bv. tisztviselő élet-színvonalának, és feltételei mindennapi szolgálati tevékenységének.

A bv. tisztviselő öntevékenyen igyekszik ésszerűen tárgyi, szellemi fejlesztésekre, változtatásokra javaslatokat tenni, vagy azokat hatáskörében megtenni. A szolgálati tevékenységét segítő tárgyi és szellemi javakat tulajdonosi felelősséggel kezel. A bv. tisztviselő joggal elvárhatja, hogy munkáját egészséges, kulturált körülmények között végezhesse. Meg kell teremteni a bv. tisztviselőknak az intézményen belüli egyéni munka lehetőségét megfelelő irodák kialakításával.

A bv. tisztviselő azzal, hogy a saját egészségét védi, a rábízott fogvatartottak egészségére is gondol. Köteles a rendszeres

egészségügyi szűrővizsgálatokon részt venni, egészségmegőrző életvitelt folytatni.

A bv. tisztviselő jogosult arra, hogy az igazságügyi kormányzattól olyan javadalmazásban részesüljön, amely vonzó, és biztosítja számára – hozzátartozóival együtt – az egészséges és a hivatásához méltó életmódot.

VII. Jogok és köteleességek a szolgálati helyen

A büntetés-végrehajtási tisztviselőket a bv. intézetben mindazok a jogok megilletik, amelyeket törvény vagy egyéb jogszabályok (beleértve a helyi intézkedéseket, szabályzatokat is) adnak számunkra. Külön említést érdemel e körben a hiteles információkhoz való jutás joga, amely másfelől – az információ megszerzésére való törekvés, illetve a továbbítás oldaláról – köteleesség is.

A bv. tisztviselőknak az intézetben érvényes köteleességeit a törvények, más jogszabályok mellett az intézet belső szabályzatai határozzák meg. Ezek bővebbek lehetnek az alább felsorolt, legáltalánosabbnak tekinthető köteleességeknek:

1. *A bv. tisztviselők mindenkor kötelesek teljesíteni a törvény és más jogszabály által rájuk ruházott feladatot, szolgálni a társadalmat és védelmezni a rájuk bízott fogvatartottakat a törvénytelen cselekményekkel szemben.*

2. *A köteleességük teljesítése során a bv. tisztviselők kötelesek tiszteletben tartani és védelmezni az emberi méltóságot, és biztosítani a fogvatartottak jogait.*

3. *A bv. tisztviselők csakis akkor alkalmazhatnak erőszakot, ha ez feltétlenül szükséges, és csakis olyan mértékben, amennyire azt a köteleességük teljesítése megköveteli.*

4. *A bv. tisztviselők tudomására jutó bizalmas természetű ügyeket bizalmasan kell*

kezelniük, hacsak a kötelesség teljesítése vagy az igazságszolgáltatás szükségletei ezt kifejezetten másképp nem követelik.

5. A bv. intézet egyetlen tisztviselője sem ösztönözhet vagy tűrhet el kínzást és egyéb kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódot megvalósító cselekményt, és nem hivatkozhat semmiféle felsőbb parancsra vagy rendkívüli körülményre – például háború, vagy háborús veszély, nemzetiségi érdek, belső politikai stabilitás veszélyeztetése vagy bármi egyéb társadalmi veszélyhelyzet – annak érdekében, hogy igazoljon kínzást vagy más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódot vagy büntetést.

6. A bv. tisztviselők összhangban azzal, hogy saját egészségüket is védik, teljes mértékben kötelesek biztosítani az őrizetükre bízott fogvatartottak egészségének védelmét, nevezetesen, szükség esetén kötelesek azonnali egészségügyi segítségről gondoskodni.

A bv. tisztviselők nem követhetnek el semmiféle korrupciós cselekményt. Kötelesek szigorúan fellépni és küzdeni minden ilyen cselekedet ellen. A bv. szervezet tisztviselőinek tiszteletben kell tartaniuk – a törvényeket, jogszabályokat és a jelen kódexet. Legjobb tudásuk szerint kötelesek megakadályozni és szigorúan ellenőrizni bárminemű megszegésüket. A bennük foglaltakat egyenlően és igazságosan kell érvényesíteniük.

A bv. intézet tisztviselői, akik okkal hiszik, hogy a jelen kódexet megsértették vagy meg fogják sérteni, kötelesek azt jelenteni a szolgálati elöljárónak, s ha szükséges, más illetékes hatóságoknak vagy szervezeteknek, amelyek ellenőrzési vagy orvoslati jogkörrel rendelkeznek.

VIII. Kapcsolat a fogvatartottakkal

1. A bv. tisztviselő megjelenésében mindig ápolts és jól öltözött.

2. A bv. tisztviselő a tevékenysége során

tartózkodik a vulgáris kifejezések használatától, mindig az általánosan elfogadott beszédmóddal, nyelvezettel tart kapcsolatot.

3. A bv. tisztviselő saját vagy mások magánéletéről nem ad információt az őrizetére bízott fogvatartottaknak. Nem ad lehetőséget arra, hogy hivatali vagy magánjellegű beszélgetéseket a fogvatartottak kihallgassák, illetve az előzőeket nem is kezdeményezheti.

4. A bv. tisztviselő mindennemű tevékenységét a szavahihetőség, tisztesség jellemzi.

5. A bv. tisztviselő szakértő mások meghallgatásában, figyel a fogvatartottak kéréseire, meg kell hallania az azok mögött húzó-dó jelentést és jelzést.

IX. Kapcsolat a fogvatartottak hozzátartozóival

A bv. tisztviselő kezelési céllal értékeltű kapcsolatot épít ki az őrizetére, kezelésére bízott fogvatartottak hozzátartozóival, de egyik fél bizalmával sem élhet vissza. A bv. tisztviselő csak annyiban kész megosztani a hozzátartozókkal a fogvatartottra vonatkozó ismereteit, amennyiben az segíti a nevelési-kezelési célt. A tájékoztatása, véleménynyilvánítása legyen tárgyyszerű, s szorítkozzék a kapcsolattartás szinten tartására, javítására.

Vannak olyan esetek, amikor a tájékoztatás külön mérlegelést igényel. A bv. tisztviselő döntését, illetve felelős cselekvését ilyenkor egyedül a büntetés-végrehajtás érdeke szabja meg. A bv. tisztviselő a fogvatartottak hozzátartozóitól a hivatása gyakorlásáért ellenszolgáltatást nem vár el és nem is fogad el. A bv. tisztviselő törekedjék az őrizetére, nevelésére-kezelésére bízott fogvatartottak családi hátterét megismerni hivatása gyakorlásának hatékonysága érdekében. A toladó, emberi jogokat, magánéletet sértő magatartást azonban kerülni kell.

X. Egyéb irányú szakmai kapcsolatok

A Budapesti Fegyház és Börtön sze-

mélyzete együttesen hat a fogvatartottakra. A fogvatartottak és a hozzátartozók, a széles nyilvánosság a bv. intézetről, mint a bv. tisztviselők együtteséről alkotnak véleményt. Az egyes bv. tisztviselő kezelési-nevelési hatását megsokszorozhatja a többiek együttes hatása, vagy ellenkező esetben azt kiolthatja. A bv. intézet együttes munkájában megengedhetetlen – személyiségtől eredő különbségek figyelembevételével – hogy egyesek túl szigorúak, vagy túl engedékenyek legyenek. A bv. tisztviselő szakmai kapcsolatában a következetesség a mérvadó.

Más bv. tisztviselőkkel kialakítandó kapcsolatban létfontosságú a kellő figyelem, a megbecsülés és a jóindulat. A kolleghiális munkakapcsolat a baráti kapcsolatot megközelítő őszinte és tiszteletteljes viszony. A bv. tisztviselő az önbecsülése mellett a társait is becsüli. Téves megítélésükhöz, megítéltetésükhöz nem járul hozzá. Érdeklődik munkájuk és eredményeik iránt, és saját tapasztalatait is megosztja velük. Nyitottan fogadja a tisztviselőtársak szakmai észrevételeit, maga is hangot ad szakmai megállapításainak. A szakmai vitákat a tárgyszerűség és a tolerancia jellemzi, mentesek az indulatoktól.

A bv. tisztviselők kiállnak egymásért a szakmai közvélemény, a fogvatartottak és a széles nyilvánosság előtt mindaddig, amíg a másik szakmai vagy etikai hibája be nem bizonyosodik. Az a bv. tisztviselő, aki ilyen vétéséget követ el, elvtelenül nem védhető.

Az egyén iránt kinyilvánított megbecsülés és jogos kiállítás erősíti a bv. hivatás társadalmi elismertségét. A bv. tisztviselők tiszteletben tartják egymás magánéletét, világnézetét és politikai meggyőződését. A bv. intézet minden tisztviselője hatással van a fogvatartottakra. A fogvatartottakkal közvetlenül nem érintkező tisztviselők hatását a velük

közvetlen kapcsolatban lévők közvetítik. A közvetlen és a közvetett hatás értékmérő a fogvatartottak szemében. E szolgálati kapcsolatot is a tisztelet és megbecsülés hatja át.

A bv. tisztviselőknek a bv. intézettel működési kapcsolatba lépő más szervezetek vagy intézmények tagjaival létrejött együttműködését a tárgyilagosság, a szakmai őszinteség, a kölcsönös bizalom hatja át.

A bv. tisztviselők egyéb szakmai kapcsolataiban az értékek tisztelete, a fejlődésre fogékonyság és a hivatása iránti elkötelezettség a mérvadó.

XI. További magatartási követelmények, így

– a tudományos kutatás, kísérlet etikai elvei,

– a nyilvánosság előtti és közszereplés.

A bv. tisztviselő csak olyan ismereteket alkalmazhat, közvetíthet, amelyeknek igazságáról meg van győződve. Nem véghez és kezdeményezhet olyan tevékenységet, amely nem összeegyeztethető a büntetés-végrehajtás céljával.

A büntetés-végrehajtási kapcsolat következtében kialakult helyzetét semmiféle jogtalan előny megszerzésére és elfogadására nem használhatja fel.

A büntetés-végrehajtási tevékenysége közben megszerzett magántermészetű információkkal kapcsolatban titoktartási kötelezettsége van. Ilyen információkat csak is olyan személyeknek adhat tovább, akik tisztségüknél fogva arra jogosultak, illetve egyéb személyeknek, az érintett személy kifejezett hozzájárulásával.

A Budapesti Fegyház és Börtön belső életével kapcsolatos információk szolgálati titokként kezelendők, illetéktelen személyek és a nyilvánosság előtt. A titoktartási és az információ átadására vonatkozó kötelezettség közötti ellentmondást a bv. tiszt-

viselő az emberi méltóság tiszteletben tartásával, saját etikai és szakmai belátása alapján, a konkrét esetben hozott egyedi döntéssel oldja fel.

A bv. tisztviselő sem tetteivel, sem pedig nyilatkozataival nem csorbíthatja alapvetően az intézet és hivatása jó hírnevét.

A büntetés-végrehajtási kutatás és kísérlet csak abban az esetben végezhető, ha annak káros hatása vagy utóhatása kizárható. A bv. intézetben folyó kísérletről az abban résztvevőket előre tájékoztatni kell.

A nevelés-kezelés és az intézmény dokumentumai ugyanúgy a szellemi alkotómunka termékei, mint a tudományos, művészeti vagy publicisztikai alkotások. Ezért felhasználásuk vagy adaptálásuk csak az alkotóval történt előzetes egyeztetés alapján, illetve a tudományos munkákra vonatkozó normák szerint lehetséges.

A büntetés-végrehajtási kutatásokat és kísérleteket azok vezetői szakszerűen kötelesek dokumentálni és az eredményeket nyilvánosságra hozni.

12. A bv. tisztviselők munkájának ellenőrzése és értékelése

A bv. tisztviselő elsősorban önmagát értékeli és saját munkáját ellenőrzi. Az önkontroll nem válik önmarcangolássá, hanem a kérdés etikus kezelését jelenti. A bv. tisztviselő tevékenysége elsősorban a szabadságától megfosztott emberre irányul, így annak nagyobb része objektíve nem mérhető sem önmaga, sem a külső megfigyelő számára.

Munkáját szakmai felettesei, ellenőrzési jogkörrel rendelkező más szervezetek, a fogvatartottak, a széles nyilvánosság is ellenőrzi és értékeli.

Az ellenőrzés és értékelés mutatói:

– *képzettség;*

– *a fogvatartottak tapasztalható és mérhető fejlődési eredményei;*

– *a kötelességek teljesítése;*

– *a személyi és az etikai normák betartása.*

A kimagasló tevékenységért elismerés jár.

Az etikailag vitatható kérdésekben etikai bizottságok nyilvánítanak véleményt. Etikai bizottságot érvényes Magatartási kódex esetén az intézetben létre kell hozni. Tagjai legalább ötéves szakmai gyakorlattal rendelkeznek, élvezik az intézet személyzete többségének bizalmát, és pályájukon nem marasztalták el vétségért.

Az etikai bizottságok jogköre annyi, hogy az érintettek meghallgatása és a vonatkozó dokumentumok tanulmányozása után véleményt mondanak etikai kérdésekben, és azt az intézetben nyilvánosságra hozzák. Az etikai tisztesség feletti őrökösükkel védelmet is nyújtanak.

A bv. tisztviselő lelkiismerettől vezérelt lény. Azt igényli, hogy bizonyos lehessen szolgálati tevékenységének, magatartásának helyességében. E kódex olyan normákat kíván rögzíteni, amelyek jogi eszközökkel nem, vagy csak kevésbé foghatók meg. Az a bv. tisztviselő, aki ezeket betartja, nyugodt lelkiismerettel, jó közérzettel élhet. A kódex a társadalom számára is megfogalmaz jogos ajánlásokat. A Budapesti Fegyház és Börtön ama tisztviselői, akik betartják a kódex előírásait, megérdemlik és el is várhatják a bv. szervezetek, intézmények és az egész társadalom megbecsülését, feltétlen támogatását és együttműködését.

Budapest, 1998. március

Fegyházi játszmák

Konfliktusok • Műbalhék • Munkahelyi légkör

A Szegedi Fegyház és Börtönben a munkacsoportokban vezető nevelő irányításával együtt dolgoznak nevelők, szociális előadók, körletfelügyelők és körletellátó felügyelők. A fogvatartottak problémáinak többsége általában a munkacsoporton belül megoldható, de nemcsak a fogvatartottaknak vannak problémáik, hanem a fogvatartóknak is. Ezek megoldására csak úgy van esélyünk, ha legalább beszélni tudunk róluk. Egy szokásos csoportértekezleten esett szó a Börtönügyi Szemle 1997. évi 4. számában beharangozott „Némák szövívője” cikkről, és kollégáink nem maradtak némák. Szeretnék megosztani gondolataikat a nyilvánossággal. Úgy gondolom, az alábbiak az ország bármely intézetében elhangozhattak volna, ennek lejegyzését elvállalta „szövívő” kollégám, bízva abban, egyre kevésbé lesz szükség a jövőben „szövívőkre”, mert intézeteinkben senkinek sem okoz majd gondot az őszinteség vállalása.

Szondi Miklós

A szabadságvesztés-büntetést végrehajtó intézetekben, különösképpen a fegyházakban, a fogvatartottak a dolgok lényegéből fakadóan ingerszegény környezetben élnek. E mesterséges környezet inspirálja őket arra, hogy ha a környezettől nem kapnak elegendő ingert, akkor teremtsenek maguknak. A legkézenfekvőbb megoldás számukra az egymással, illetve a személyi állománnyal való kontaktusteremtés, illetve konfliktushelyzet előidézése, imitálása (kis balhé, vagy még kisebb műbalhé). A számukra legkönnyebben elérhető konfliktusforrást a jelenleg hatályos törvények és szabályok nyújtotta jogok adják, amelyek megilletik őket. E jogok megadását – érthetően – lépten-nyomon számon kérik. A feltételek, esetleg a pillanatnyi szituáció azonban nem mindig engedi meg a kérés azonnali teljesítést. Emiatt aztán az érintett személyi állomány permanens védekezésre kényszerül, hiszen a szabályok ismeretében jól tudja, hogy az adott kérés legtöbbször indokolt. E szituációból kerekedik aztán az úgynevezett „feljelentés”. A feljelentés, amennyiben alaptalan, a személyi állomány tagjának dühét, elkeseredettségét váltja ki. A jelenlegi helyzetben nincs jogi viszontkereseti lehetőség, „le kell nyelni a békát”. A fogvatartott eközben az üldöző (smasszer) – áldozat (fogvatartott) – megmentő (főnök) játékot játssza, ami már kielégíti igényeit. Eközben a smasszer szenved, a fogvatartott pedig sokszor nyer. A kollégák gyakorta kérdezik, hogy e gyakran előforduló helyzetben vajon „ki védi meg őket”.

A személyi állomány egy részéből hiányzik az egységes követelménytámasztás tudatos gyakorlása. Ennek hiányában a lánc a leggyengébb láncszemnél elszakad, nevezetesen a legtöbbet megengedő kollégát veszik alapul a fogvatartottak, és az összes többitől is ezt követelik, így az egyedi engedékenység precedens lesz, a továbbiakban már ezt követelik, a legtöbbször jogszerűen. Ebből kiindulva a visszautasítás, a nemet mondás lesz gyakori, amely mindkét felet frusztrálja, tovább mélyítve a konfliktust. E problémakör megoldásának módja a jogszabályok elmélyült ismerete lehet, azok következetes alkalmazása, de az elítéltekkel történő megismertetéssel együtt.

Nem ritka probléma, ma jellemzően inkább az előzeteseknél, a korrupciós jellegű megkönyékezés. A személyi állomány jelenlegi egzisztenciális körülményei közepette a kísértés túl nagy. Érvényesül – tetszik, nem tetszik – a gazdag rab–szegény smasszer ellentét. Ezt színezi tovább a művelt, értelmes rabok jelenléte, és a kevesebb iskolával rendelkező, rossz problémamegoldó képességgel „megáldott” kolléga intézkedése. A helyzet morális megoldása: „Én vagyok a rácson innen, te pedig túl!” Mert azért a fogvatartottól egy dologban mindenképpen különbözünk, nevezetesen mi nem bűnözünk. E tény biztonságot adhat a felügyelőnek.

Következő téma lehet a panaszok sorában a törvények által előírt és hangoztatott fokozott jogi védelem kérdése. A kollégák szájából elhangzott az a keserű megállapítás, hogy nem minden esetben adatik meg számukra az ártatlanság véelme, esetenként jobban hisznek a fogvatartottaknak, mint nekik. Elmondták, hogy ártatlanságukat jóformán nekik kell bebizonyítaniuk, és ha ez sikerül, a folt akkor is rajtuk marad. E tény gyanakvást, rosszindulatot, elkeseredést vált ki belőlük, fűszerezve a már említett helyzetekkel. Sok kolléga e játszmák révén félelmekkel telítődve, rosszkedvűen, ebből kifolyólag rosszul látja el szolgálatát.

Nehéz egyensúlyba hozni a fogvatartottak jogainak megadását és a kötelességeik teljesítését, de nem megoldhatatlan feladat. Köztudomású, ha a fogvatartottak rendben mennek a dolgai, ha világos, átlátható rezsimben él, akkor nyugton marad, konfliktuskeresés nélkül töltheti le büntetését. Ennek megvalósítására találták ki a fogvatartottak menedzser rendszerű kezelését. Felnőtt, egészséges emberek feltételezve, érdekeltté kell őket tenni abban, hogy problémáikat a sajátos helyzetben is igyekezzenek önállóan megoldani. Ez alkalmas az önálló jogkövetés megteremtésére. A szolgáltató jellegű börtön programokat is nyújt. A programok adását jutalommal lehetne tenni, az ezek látogatásától történő elzárás visszatartó erővé válhat.

Ha a leírtakat összegezni próbálom, kiderül, hogy a személyi állomány nagy hányadának a viszonyok rossz közérzetet idéznek elő, s mindez az esetek jelentős részében lehetetlenné teszi a teljes értékű munkát.

A problémakör megoldásához vezet, ha a kollégák tudásuk és felelősségük teljes birtokában, egységes követelmények szerint végzik munkájukat. Ehhez társulhatna a nagyobb társadalmi megbecsülés, következésképpen a komolyabb egzisztencia megteremtése. Fontos légkörjavító elemnek számítana, ha a rendszer – jogi értelemben – megtorolná a fogvatartottak részéről indított jogalap nélküli támadásokat, s nem maradna következmények nélkül az, ha egy fogvatartott jogtalanul feljelent egy kollégát. Érvényesüljön a fokozott jogi védelem. Ajánljuk e témakör további feldolgozását annak reményében, hogy a kollégákat nyomasztó gondok így talán eltűnnek, hiszen a jó színvonalú munkavégzés elengedhetetlen feltétele a jó munkahelyi légkör.

Czöndör Tibor

Falcolók

Pszichológiai okok • Pedagógiai alternatívák

E tanulmány gyökere a Heves Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben végzett munkámra vezethető vissza, amelynek során napi kapcsolatban voltam a fogvatartottakkal. Megpróbáltam őket megismerni, megfigyelni, és minél több adatot gyűjteni az életükről, viszont a fogvatartottakat mint csoportot nem tudtam megfelelően belülről feltérképezni.

Az egymással folytatott kommunikációjuk alapvetően más volt az örök jelenlétében. Ennek az lehet az oka, hogy az általuk kialakított csoportnormák eltérnek a börtön házirendjében kodifikált szabályoktól. A két normarendszer különbségei törvényszerűen megjelennek a különböző fegyelmi cselekményekben, ilyen például az utasítás megtagadása, tiszteletlen beszéd az őrral szemben, egymás közötti torzsalkodások, étel megtagadása, csak hogy a gyakori nem súlyos eseteket említsem. A belső normarendszereknek fontos funkciója, hogy valamelyest pótolja azt a hézagot, amely a fogva tartás körülményei és az eredeti társadalmi körülmények között van. Igaz, hogy a büntetés-végrehajtási intézet nagy gondot fordít arra, hogy családi kapcsolataik ne szakadjanak meg, illetve a büntetés-végrehajtási törvény lehetőséget ad arra, hogy a büntetés ideje alatt a jogerős elítéltek meghatározott időre elhagyják az intézetet, de ez a fogvatartottak szempontjából nem biztos, hogy elég. Intézeti életük meghatározott napirend szerint zajlik, amit, eltérően kinti életüktől, szigorúan betartatnak velük. Nem tarthatnak maguknál

kézpénzt, értéktárgyakat. Ezek hiányát kifinomult árucere-forgalommal pótolják. A cigarettát „börtönpénzként” használják, annak elsősorban nem a forintértékét nézik, inkább a másik pillanatnyi szükségletét veszik figyelembe a csere lebonyolításakor (például előfordulhat, hogy egy 50 egységes telef onkártya egy doboz Symphonia cigarettát ér).

Hogy miként történik a házastárs vagy szexuális partner pótlása a börtönben, arról sok mendemonda kereng. A börtönökben a büntetés-végrehajtási törvény előírja a nemek szerinti elkülönítést. Ugyan a jogalkotónak nem az volt a szándéka, hogy a homoszexualitást ösztönözze, de ez a szeparációs helyzet mindenképpen segíti ezeket a hiánypótló kapcsolatokat heteroszexuális személyek között. Megfigyelésem szerint különbség van a férfiak és nők homoszexuális viselkedése között. A férfiak nem deklarálják nyíltan a homoszexuális viszonyt egymás között, de a női szolgáltatást ellátó, sokszor „prostituáltként” működő személyeknek női nevet adnak. A női fogvatartottak homoszexuális viselkedése igen teátrális. Nyíltan deklarálják az egymáshoz tar-

tozást, kifelé jelzik, hogy együtt élnek, általában a férfi szerepben lévő nadrágot hord és maszkulin viselkedést mutat (például kifelé is agresszívabb). A nemi érintkezést nem próbálják elrejtteni, sokszor csoportosan is űzik egymás szemé láttára, illetve az sem zavarja őket, hogy egy-egy tanúja lesz szexuális kapcsolatuknak. Ha el távozásról valamelyikük visszatér, a partnere általában nagyon féltékenyen fogadja. Ez nyílt konfliktusok alapja.

Mindez elsősorban a jogerős elítéltekre igaz. Az előzetes fogvatartottakra szigorúbb elkülönítési szabályok vonatkoznak a büntetési kapcsolatok megakadályozása miatt. Az ő csoportjuk heterogénebb, vannak, akik csak néhány napja vannak letartóztatásban, illetve olyanok is, akik már egy éve várják az ítéletüket. Kriminológiai szempontból is vegyes a társaság, bár az ilyen jellegű szeparációt a büntetés-végrehajtási törvény megemlíti, ennek végrehajtásához azonban az anyagi, technikai feltételek nem adóttak.

A bevezetőben érinteni próbáltam azokat a kérdéseket, amelyekkel börtönbeli munkám során találkoztam. A továbbiakban csak a falcolással szeretnék közelebb-ről foglalkozni. Tudjuk, a falcolás a karra, különösen az alkarra irányuló önsértés, az áldozat ilyenkor haránt irányban átvágja a bőrt és az alatta lévő kötőszövetet. Vizsgálatom a falcolás mögötti problémamegoldási és frusztrációkezelési stratégiákra, és az ezekkel összefüggő szociálpszichológiai tényezők feltárására irányult.

Hipotézisem a következő: A falcolás nem tekinthető suicidium kísérletének, hanem önálló pszichológiai jelenség.

Miért ezzel a hipotézissel dolgozom? A mindennapi büntetés-végrehajtási gyakorlat saját terminusaiban összemossa a falcolás és a suicidium fogalmi határait, és a falcolót mint önvészélyes fogvatartottat próbálja kezelni. Az önvészély ugyan igaz, de véleményem szerint különböző cselekmények megítélésénél nem differenciálnak megfelelően, és ezzel egy pszichológus számára érdekes, a büntetés-végrehajtás szintjén nemkívánatos játszmát gerjesztenek, amelyről a későbbiek folyamán részletesen írok.

Már a büntetés-végrehajtási intézetben szerettem volna valamilyen szakirodalomhoz jutni a témával kapcsolatban. Sajnos ilyet nem találtam, a téma szinte érintetlen a tudományos kutatásokban. A kriminál-pszichológiát elsősorban a szocializációs megközelítések érdeklik. A büntetés-végrehajtás nagy intézeteiben dolgozik pszichológus, ahol ezeket az állásokat sikerült betölteni, de ezeknek az intézeteknek (például Szeged, Sopronkőhida, Sátoraljaújhely) profilja jogerős elítéltek fogva tartása.

Az előzetes fogva tartással elsősorban az általában megveszék helyen lévő megyei

intézetek foglalkoznak, amelyek általában nem rendelkeznek pszichológusi státussal. Tehát az előzetesekről az ismereteink minimálisak. Pedig sokkal inkább szükségük lenne pszichológusra, mint a jogerősen elítélteknek. Érzelmileg labilisabbak, könnyen ingerelhetők. Hangulatukat erősen meghatározza, hogy az eljárás mely szakaszában vannak, mi történt a tárgyaláson. Gyakran mondják, hogy ártatlanok. Különösen nagy krízis számukra az első fokú ítélet, ami talán a legjobban megviseli őket, hiszen addig töretlenül hisznek ártatlanságukban. Ilyenkor több figyelmet kell rájuk fordítani, amit a nevelők lehetőségeikhez képest meg is tesznek. Jellemző még rájuk, hogy az idejükkel nem tudnak mit kezdeni, és elveszítik az időérzéküket (hiszen nincs mindig óra a zárkában). Az előzeteseknél találkoztam azzal a jelenséggel, amiről a dolgozatom szól.

Nagyon gyakori volt, hogy azért hoztak át valakit a rendőrségi fogdából a büntetés-végrehajtási intézetbe, mert az alkarját összevagdalta – saját szóhasználatával élve „befalcolt” –, ezért átküldték a bv. intézetbe, mint önvészélyes személyt, aki öngyilkossági kísérletet követett el. A falcolás mellett a másik gyakori jelenség volt a testidegen tárgyak nyelése. Minden börtönnek külön gyűjteménye van ezekből. Leggyakoribbak: penge, szög, csavar, anyacsavar, drót, üvegdarab, kő, de már előfordult olyan is, hogy golyóstollat, csaptelepet vagy szálas virágot nyelt le a fogvatartott. Azt találtam, hogy aki „nyelt”, annál már előfordult a falcolás is.

Úgy gondoltam, a falcolást kellene közelebbről megvizsgálni, mert általános jelenségnek tartottam főként az előzetes fogvatartottaknál, illetve más, börtönhöz hasonló intézetekben. Azt tapasztaltam, hogy

a vágások kb. 5-10 cm-re kerülnek el az arteria radialist, egymástól 0,5 cm-re helyezkednek el, és a legtöbb esetben nem túl mélyek. Ritkán előfordul, hogy a vágás csuklóra irányul, ilyenkor általában a laterális részen szokták vagdalni a karjukat, illetve a nyaki vágások laterálisak, kerülve a carotis feletti régiót. Ezekből a testi jegyekből arra következtettem, hogy nem valószínű a falcolás öngyilkossági jellege.

Más bizonyíték is van azzal kapcsolatban, hogy nem suicidiumról van szó. A nyelvhasználatban elkülönül a falcolás az öngyilkosságtól. Egymás között beszédben is jelzik a különbséget, illetve ha rákérdeztem, mi van a karjukkal, általában csak annyit mondtak, hogy „egy kis falc”.

A falcolások jelentékeny része a rendőrségi fogdán történik, ahol a fogvatartottak komfort nélküli zárkákban vannak, televízió és rádió nélkül! Mozgásterük jelentősen korlátozott, illetve rendszeres kihallgatásnak vetik őket alá. Ellentétben a börtönnel, ahol sportolási és kulturálódási lehetőség, illetve szinte minden zárkában tévé van. Az itt elkövetett falcolások után egészségügyi ellátásban részesülnek, személyesen is foglalkoznak velük, a rendőrség viszont megpróbál megszabadulni tőlük, inkább átadja őket a bévének, mint ön- és közveszélyes előzetes letartóztatottak. Ezzel tulajdonképpen a fogvatartott eléri célját, ingerdúsabb, „komfortos” környezetbe jut, illetve véleményem szerint ezt tágabb értelemben kvázi beavatási szertartásként is felfoghatjuk, amely jól segíti az első büntényesek adaptációját és megerősíti a visszaesők „kötelékeit”.

A falcolásnak gyakorlatilag nincs irodalma. A sajtó (például a BörtönÚjság, a Zsaru) egy-egy riportja néha megemlíti, de korántsem tudományos igénnyel.

Elméleti szempontok

Hogy elméleti keretbe tudjam illeszteni a jelenséget, elsősorban a történeti áttekintés kedvéért röviden ismertetem a fontosabb kriminológiai, kriminálpszichológiai és devianciaelméleteket. Irodalmi áttekintésemben elsősorban a gyakoribb nézőpontok bemutatására törekszem, hiszen a konkrét témának nincs irodalma.

A kriminálpszichológia az antiszociális személyek azon problémáit kutatja, amit kriminális vagy prekriminális veszélyhelyzetnek nevezünk (Popper, 1970). Tágabb értelemben a kriminális személyiség a törvénnyel összeütközésbe kerülő antiszociális személyiség.

A konstitucionális antropológiai irányzat elmélete csak történeti érdekesség, bár bizonyos gondolati elemek a mai napig hatnak. Gall felveti, hogy a bűnözők koponyáján degenerációs stigmák találhatók. Ezt a feltevést Lombroso fejté ki kriminológiai elméletté. Szerinte a bűnöző veleszületett, alkatilag degenerált típus, amely a megelőző nemzedékek során végbemenő degenerációs folyamat következményeként alakul ki. A degeneráció ténye fenotípusban megjelenő frenológiai stigmák alapján diagnosztizálható. A Lombroso-iskola híve, Weisbach e hipotézis fő bizonyítékát a bűnözők koponyatérfogatának az átlagpopulációtól eltérő kisebb méretében látja. Kretschmer 1941-ben mutatott ki kapcsolatot alkati típusok és bizonyos pszichózisformára való hajlam között. Későbbi munkássága során az elméletet kiterjesztette a bűnözők vizsgálatára. Adatai rendkívül széles szóródást mutattak és Kretschmer is arról győzték meg, hogy a kriminalitás problémája kizárólag alkati alapon

nem vizsgálható, és többdimenziós diagnosztikára van szükség. A konstitucionális antropológiai irányzat legfőbb negatívuma, hogy nem ismeri fel sem a társadalmi, sem a személyes környezet hatását a pszichikum kialakulására (Popper, 1970).

A kórtan számára az alkati adottságok jelentik a diszpozíciós talajt. Ez a diszpozíció egyrészt befolyásolja a betegség irányát, illetve egyes esetekben kórfomára hajlamosít. A konstitucionális diszpozíció általában befolyásolja az egyén toleranciahatárait a méhen kívüli élet ártalmaival szemben. Pozitív alkati adottságok esetén az egyén határai kiszélesednek, tehát a megbetegedéshez súlyosabb ártalom szükséges.

A kórtani szemlélet két irányzatot foglal magában, amelyek közös vonása, hogy a kriminalitást patológikus jelenségként kezelik. Az egyik a kriminalitást a klasszikus pszichiátriai kórformákból igyekszik levezetni, míg a másik szerint a kriminalitás önálló szindróma értékű kórforma, amely mechanikusan nem vezethető le egyéb pszichiátriai kórformákból.

Az első irányzat képviselői a pszichózisok-pszichopátiák és a bűnözés közvetlen kapcsolatát tételezték fel, és elsősorban a skizofréniának, az epilepsziának, a pszichopátiának és az oligofréniának tulajdonítottak kiemelkedő jelentőséget. Popper (1970) szerint az oligofrénia önmagában nem kriminogén tényező, ugyanis az oligofrén kriminálisoknál mindig találtak szociális károsító tényezőt, társadalmi beilleszkedésük során is sok frusztráció éri őket. Az első irányzat fő képviselője, Garfalo bevezeti a veleszületett szociálabnormalitás fogalmát, amely feltételezi a veleszületett antiszociális fogalmát, amelyet pszichikai tulajdonságok határoznak meg,

a részvét és az erkölcsi felelősségérzet. Szerinte a pszichikum genetikusan determinált. A kórtani szemlélet alapját az ikerkutatások jellemzik, amelyből a szociális tényezőt nem tudják kiszűrni, de a 70 százalékot meghaladó egyezés egypetéjű ikeknél figyelemre méltó. Skót börtönökben végzett vizsgálatokban találtak az erőszakos bűnözők 50 százalékánál XYY kromoszómaaberrációt. Garofalo és Ferri szerint a bűnözővé váláshoz tulajdonképpen két komponens szükséges: a) veleszületett szocioabnormis személyiség, b) e személyiség találkozása a környezet kriminogén hatásával.

Ezzel a teóriájukkal bevezetik a „veszélyes ember” fogalmát, akinél a bűnözés pszichikai feltételei készen vannak. Ez a megközelítés az alapja az „új társadalomvédelem” nevű kriminológiai irányzatnak, amelynek lényege a következő: a bűnöző beteg ember, a jogi represszió értelmetlen, a bűnözés elleni harc feladata a gyógyítás, a társadalom védelme érdekében legfeljebb karantenzálás engedhető meg, a hangsúly a prevención van, minél korábban el kell kezdeni a gyógykezelést, a veszélyes ember akarata ellenére is.

Ez az irányzat a visszaeső bűnözők problémáját nem tudja kezelni, illetve a terápiának egy nagyon fontos elvét, az önkéntességet nem veszi figyelembe. A másik probléma az, hogy az elkövetők nagy része ismeri a társadalom normáit, mégsem képes ezek szerint élni, és ezt a kérdést a falcolásra is kiterjeszthetem, hiszen annak vonzatait jól ismerik a fogvatartottak. (Popper, 1970).

A freudi személyiségelméletben antiszociális személyiségfejlődést és társadalmi nehézségeket eredményezhet a gyengén fejlett felettes én. Kérdésfeltevése úgy szól,

hogy milyen tényezők készítetik az egyént a természetes ösztönkieléseket gátló és szabályozó erkölcsi normáknak az elfogadására és személyiségbe való beépítésre. Ezt a személyes környezet tagjaival, elsősorban a szülőkkel való identifikációban találja meg. Az identifikáció az ödipális helyzet normális megoldása során jön létre. Freud az antiszociális személyiségtorzulás négy lehetőségét mutatja be.

a) Gyenge felettes én jellemző, amely az identifikációs zavarok következménye, mögötte megoldatlan vagy rosszul megoldott ödipális helyzet van.

b) A második típust ugyancsak a felettes én gyengesége jellemzi, de ezúttal olyan személyekről van szó, akik antiszociális szülőkkel identifikálnak, vagyis ők maguk is bűnöző szülő gyermekei.

c) Ennél a típusnál túl erős az id-hatás, amely kriminogén faktor. Az extrém módon erős ösztönkieléseket a szuperego és az ego nem tudja szabályozni vagy szublimált formákba szorítani. A freudi értelemben ebből a csoportból kerülnek ki a pszichopata, pszichotikus, tehát pszichiátriai értelemben is beteg bűnözők.

d) A negyedik típust a neurotikus bűnözők alkotják, akiknél a túl erősen fejlett, irreális követelményeket támasztó felettes én permanens irreális szorongásokat, bűntudatot hoz létre. A tárgyitalan szorongások és a bűntudat feszültsége elől menekülve a neurotikusok bűntudatukat tárgyasíthatják deliktum elkövetésével is. A neurotikus bűnözőkkel a folyamat paradox módon megfordul, először van a bűntudat, s ezt követi objektíválásként a deliktum.

A freudiánus Aichorn szerint a bűnöző olyan, akinél az örömeelv nem váltódott fel a realitáselvvel, képtelen szublimációra és szocializált kielésekre, cselekedeteit kizá-

rólag a „nekem jó” élmény határozza meg, tehát fejlődésében alacsonyabb szinten fixálódott a személyiség. Külön kiemelte, hogy a bűnöző magatartása sok szempontból analóg a kisgyermekével.

Az adleri individuál-pszichológia a kriminalitást nevelés-lélektani szemlélet alapján közelíti meg. Adler szerint ez nem más, mint kompenzáció a csökkentértékűséggel szemben, méghozzá agresszív anti-szociális. Naegele kiemeli, hogy a kompenzáció mindig sikertelen, kudarcra végződik, ezáltal circulus vitiosus alakul ki, ami egyre mélyebben sodorja az egyént a kriminalitásba. A leleplezés reaktív agressziót vált ki, ami újabb deliktum elkövetésére serkent.

Szondi szerint a bűnözésnél a kettős determináció elve érvényesül: 1. génikusan meghatározott ösztönalkat, 2. környezeti konstelláció, amely elzárja a szociálisan elfogadott szublimált ösztönkielések útját. Minden ösztönfaktor létrehozhat kriminalitást.

A következő négy csoportot állította fel: a) Infantilis bűnözők: kisebb lopásokat, csavargásokat, rongálásokat követnek el. Pszichikai fejlődésüket enyhébb vagy súlyosabb retardáció jellemzi. b) Indulati bűnözők: Szondi az epileptoid körbe sorolja őket. A deliktum elkövetésében megnyilvánuló explóziókat nyugalmi periódus követi. Felnőttkorban elsősorban indulati-erőszakos bűncselekményeket: élet elleni bűncselekményeket, testi sértést, gyújtogatást és betörést követnek el. c) Szereplési bűnözők: az exhibíciós törekvéseket hiszteroid reakciók jellemzik. Alapvető bűnözési formájuk a csalás, szélhámosság és üzérkedés. Benedek szerint interperszonális kapcsolataikban nagy szerepe van a szerepjátszásnak, a könnyű sikereknek és a

nagyvilági életmód hajszolásának. d) Én-beteg bűnözők: Skizoid, illetve paranoid reakciók jellemzik őket. Jellemzőjük az autizmus, az érzelmileg sivár kapcsolatok, morális fékeztségük tehát gyengébb. Környezeti konfliktus esetén gyakran hagyják el családjukat és munkahelyüket. A csavargás is gyakori náluk, de motívumuk a menekülés. A környezeti presszió hatására indultai cselekményeket is könnyen elkövethetnek. A paranoid karakterek kriminalitása szenzibilitásukból, önértékelési zavaraiukból fakad, amelyek állandó konfliktusba sodorják őket környezetükkel. Jellemző rájuk a zsarolás, az erőszakos bűncselekmények elkövetése, illetve a szélhámosság.

A későbbiekben Szondi annyiban módosított elméletén, hogy a génikus információk mellett még két tényező, a traumának, és az énfunkció zavarának együttes jelenlétét tartotta szükségesnek a kriminalitás kialakulásához (Popper, 1970).

Szociológiai elméletek

A szociológiai elméletek alapvetően annyiban különböznek az előzőekben leírtaktól, hogy a társadalmi determinációt hangsúlyozzák, nagyvonalúan elfelejtve a genetikai faktorokat. Ezeket röviden vázolom a teljesség igénye nélkül. E. H. Sutherland (1955) differenciális asszociációelméletében a következőkben látja a bűnözés okait. 1. A bűnöző viselkedés tanult, nincs született bűnöző. 2. A bűnöző viselkedést interakcióban tanulják. 3. A tanulás fő része intim személyi csoportokban következik be. (A tömegkommunikáció szerepe elhanyagolható.) 4. A tanulás tartalmazza az elkövetés technikáit, illetve a motívumok,

ösztönzések, racionalizálások és attitűdök speciális irányulását. 5. A motívumok és ösztönzés speciális irányulását a jogszabályok támogató vagy elítélő definíciójából tanulják meg. (Hogyan értékeli a társadalom a jogszabályokat.) 6. Egy személy azért válik bűnözővé, mert a törvény megsértésének nem kedvező ingerekhez képest többségbe kerülnek a törvény megsértésének kedvező ingerek.

Ez a differenciális asszociáció elve. Amikor az emberek bűnözővé válnak, azt azért teszik, mert bűnözői viselkedési mintákkal kerülnek kapcsolatba, és elszigetelődnek a bűnözőellenes viselkedési mintáktól. 7. A bűnöző viselkedés megtanulási folyamata, a bűnöző és bűnözőellenes viselkedési mintákkal való asszociáció az összes olyan mechanizmusokat magában foglalja, amelyek minden másfajta tanulásban előfordulnak.

Ha tömören értékelni akarom ezt az elméletet, akkor azt kell írnom róla, hogy az egyén a társadalom áldozata, a szocializációs folyamat kívülről determinált. Ez azt sugallja, a bűnöző nem tehet arról, hogy bűnözővé vált. Ennek az elméletnek talajáról indul el W. B. Miller antropológus. Szerinte a bűnözést a társadalom legalsó rétegében egy speciális szubkultúra teremti meg, ahol vélhetően a legtöbb az ilyen inger (Sutherland, 1974).

Egy másik irányzat képviselője, Merton az anómiát tartja a bűnözés okának. Eszerint azért válik valaki bűnözővé, mert a társadalomban mindenki által értékesnek tartott célokat nem tudja megengedett eszközökkel elérni, konkrétan: nem tud törvényes úton meggazdagodni. Ez az elmélet igazából csak a racionális bűnözőkre igaz. Durkheim szerint ha a társadalmi szabályozás zavart szenved és létrejön az anó-

mia, vagyis az emberek elvesztik biztonságérzetüket, akkor nem feltétlenül kell valamilyen devianciának létrejönnie (a társadalom nagy része nem deviáns) (Cloward, 1974, Merton, 1974).

Módszertan

Az általam végzett vizsgálatban három módszert alkalmaztam, amelyek a következők voltak. 1) *Interjú*: klasszikus módszere a pszichológiának. A jelenlegi meghatározásai mind tartalmazzák azt a kitélt, hogy „face to face” verbális cseréről van szó, amelynek során a kérdező információkat vagy véleménynyilvánítást próbál szerezni. Döntő jellegzetessége megkülönbözteti a beszédőtől: az interjú során létrejövő interakciót tudatosan kiválasztott célok elérése érdekében tervezik meg. Mindazonáltal nemcsak a verbális információk cseréjéről beszélhetünk, hanem nonverbális információk, érzelmek, attitűdök kölcsönös cseréjéről is. Felmerül a kérdés, hogy egy vizsgálatban az interjú mennyire tekinthető mérőeszköznek. Egy interjúhelyzetben gyakran fordulhat elő, hogy az interjúalany magát kedvező színben próbálja feltüntetni, amely torzításokhoz vezethet. Nem hagyható figyelmen kívül Rosenthalnak az a megfigyelése sem, amelyben azt tapasztalta, jól kontrollált kísérletekben is előfordul, hogy a kutató finoman manipulálni tudja a vizsgálati személyt a kívánt viselkedés elérése céljából. Az interjú formailag lehet zárt vagy strukturált, amelynek jellegzetessége, hogy a kérdező ugyanazokat a kérdéseket teszi fel, ezáltal az egyes vizsgálatok összehasonlíthatóvá válnak. A másik forma az úgynevezett nyitott vagy strukturálatlan interjú, amely szabadságot biztosít a kérdező szá-

mára kérdések sorrendjének megváltoztatásában, új kérdések bevezetésében (Csabai, 1976). 2) *MMPI-próba*: Hathaway és McKinley fejlesztették ki 1939-től 1946-ig felnőtt pszichiátriai betegek leíró jellemzéséhez, objektív támpontokat akartak szerezni a pszichopatológiai státusmegítelésnek, valamint lehetővé tették a terápiás beavatkozás vagy más okok következtében létrejövő állapotváltozások regisztrálását. A kérdőív 566 állítást tartalmaz, amelyre „igen” vagy „nem” válaszokat kell adni. Az MMPI az empirikus személyiségleltár konstrukciós elvét követi, standardizált kérdőív. Skálái két csoportba oszthatók: a) validitásskálák: L = (hazugság), F = (validitás, fidelitás), K = (korrekció) b) klinikai skálák: D (depresszió) Hd (hipochondria) Hy (hisztéria), Pp (pszichopátia) Mf (maszkulinitás–feminitás) Pa (paranoiditás), Pt (pszichaszténia), Sc (schizophrénia), Ma (hiprománia), Si (szociális introverzió) (Bagdy–Pressing–Bugán–Zétény, 1986).

3) PFT. A tesztet Rosenzweig 1954-ben publikálta, 24 sematikus rajzból áll, projektív eljárás. Mindegyiken köznapi frusztrációs helyzetben lévő személyeket látunk, a baloldali éppen mond valamit, ami vagy a saját vagy a másik személy frusztrációjára vonatkozik. A jobboldali személy fölött üres négyzet van. A vizsgált személynek a jobboldali figura helyébe kell magát képzelnie és a nevében válaszolni. Az azonosítást megkönnyíti, hogy a rajzok igen elnagyoltak, sem arcok, sem apró részletek nem vonják el a vizsgált figyelmét, nem befolyásolják a választ. A módszer célja a frusztrált helyzetekben az egyén reakciójának vizsgálata és a frusztráció irányultságának meghatározása, illetve diagnosztizálása. A frusztráció irányultságában három

fő irányt különít el a vizsgálati eljárás ext-rapunitív: kifelé irányuló, a frusztrációért a környezetét hibáztatja, bünteti, agresszív megnyilvánulásokat hordoz, az ún. „E” válaszokban jelöljük. Intrapunitív: a személy önmaga felé irányuló reakciója jelenik meg benne, autoagresszív tendenciákkal, önváddal, büntudattal, szorongással, az „I” válaszokban jelöljük. Impunitív: a személy kerüli az agresszivitást, senkit sem tesz felelőssé a törtétekért, az „M” válaszokban jelöljük. A reakció típusa szerint is megkülönböztetünk három csoportot: akadályhangsúlyos: (Obstacle-dominance, OD) a frusztráció tárgyi okát hangsúlyozza, az akadály kellemetlenségét, jelenlétét emeli ki, énelhárító; (ego-defense, ED), az én védelme dominál, az én játssza a főszerepet úgy, hogy vagy másra hárítja a felelősséget, vagy vállalja azt, vagy felmenti a frusztráló személyt. A szükséglet fennmaradása; (need-persistence, NP) ez a reakciótípus valamilyen megoldás felé mutat, a vizsgált személy vagy maga keres megoldást, vagy segítséget kér, vagy az időre bízza azt, hogy a magatartást továbbra is a szükséglet fennállása határozza meg (Szakács, 1992). Az előzőleg leírt módszerek alkalmazása megegyezik azok felsorolási sorrendjével.

Interjú

Elsősorban a vizsgálatra való ráhangolódást szolgálta, hiszen a vizsgált személyeket a zárkából közvetlenül hozzám küldték, és nem számítottam barátságos fogadtatásra. Ezenkívül az interjúból tudtam meg, hogy volt-e falcolásuk, nyelés, öngyilkossági kísérlet, van-e szexuális hiánya, volt-e homoszexuális kapcsolata, milyen testi betegségben szenved, fogyasztott-e alkoholt, dohány-

zik-e. A napi tevékenységéről is beszélhetünk, meg arról is, hányszor volt büntetve, mióta van előzetesben, milyenek a lakáskörülményei, hányan vannak testvérek, a családban volt-e elmebetegség vagy epilepszia, milyen az iskolai végzettsége. Ezeket minden esetben megkérdeztem. Törekedtem arra, hogy az interjú beszélgetésszerű legyen, formailag félig zárt jelleget valósítva meg, hogy ne érezze azt a vizsgált, kihallgatáson van. A beszélgetés elején rögtön közöltem velük, hogy az ellenük folytatott eljárás nem érdekel, a személyiségükre vagyok kíváncsi. Ha az ellenük emelt vádról beszéltek, közöltem, hogy ez nem tartozik a tárgyhoz. Ezt azért tettem, hogy ne gyanakodhassanak arra, hogy én őket esetleg kihallgatom. A gyakorlat is azt mutatta, ezután nyíltabban kezeltek.

MMPI-próba

Az eljárás alkalmazására az indított, hogy a MMPI-t használták kriminálpszichológiai vizsgálatokban, illetve úgy éreztem, hogy bűnözők vizsgálatánál fontos, hogy jól definiált validitás- skálákkal rendelkezzen a teszt. A felvétele igen hosszú, nehézkes volt, a vizsgálat folyamán sok negatív visszajelzést kaptam a vizsgálat hosszú ideje és monotonitása miatt, ezért a második minta vizsgálatánál az MMPI-próbát kihagytam. Olvasási nehézségekkel is volt problémám, így minden egyes ütem nekem kellett felolvasnom. Sajnos a teszt felvételének gyakorlati nehézségeire az eddigi irodalomban senki nem tért ki. A vizsgálatban az új magyar standardra is támaszkodtam (Pressing-Szakács 1990).

PFT-vizsgálat

Fontosnak tartottam projektív teszt alkalmazását, mivel itt nem lehet úgy mani-

pulálni a válaszokat mint az MMPI, vagy általában egy verbális teszt vagy vizsgálati eljárás esetében, illetve feltételeztem, hogy ezek a személyek frusztrált helyzetben vannak, mely vizsgálatára a PFT alkalmas.

A feladatot szóban végeztem, és én jegyeztem fel a válaszokat. A vizsgálatot nagyon élvezték a válaszadók. Az MMPI-vizsgálattal szemben nem kaptam negatív visszajelzéseket, és gyorsan végeztem a vizsgálattal.

A mintavételnél törekedtem arra, hogy az véletlenszerű legyen, ezért bízom a válogatást nem pszichológiai végzettségű személyekre.

A vizsgált személyeket sorszámszámokkal kódoltam, így biztosítva anonimitásukat. A vizsgálatot két mintavételben végeztem, önként jelentkező vizsgálati személyeken, összesen 34 előzetes fogvatartottnál. A két sorozatban végzett vizsgálat oka volt, hogy az intézetben nem állt rendelkezésre a reprezentatív minta vételéhez elegendő személy.

A bv. intézet által kiválasztott vizsgálati személyek közül az első populációból 20%, a másodikból 50% nem vállalta a vizsgálatban való részvételt. Az eltelt egy év alatt ugyanis sok gondot fordítottak a fogvatartottak emberi jogi képzésére, felvilágosították őket arról, milyen vizsgálatban kötelező, illetve tagadható meg a részvétel. Ez utóbbi jogot előszeretettel gyakorolták, hiszen ekkor volt egy kis lehetőségük az ellenszegülésre, amire egyébként gyakorlatilag nincs módjuk.

Nem kedvezett a második vizsgálatnak az sem, hogy első alkalommal óriási kánikula volt, és a vizsgálati helyiség a zárkákkal ellentétben jól szellőzött, huzatos volt, ezért szívesen jöttek ki vizsgálatra. A második vizsgálat alkalmával a zárkákban

TAPASZTALATCSERE

kellemes volt a klíma, ezért nem szívesen hagyták el a vizsgálat kedvéért.

Vizsgálati eredményeim prezentálását a falcolás jelensége és differenciálása mentén fogom elvégezni. Mivel a mintaelemszám nem teszi lehetővé az egzakt, leíró statisztikai eljárásokat is felvonultató bizonyítási eljárást, ezért azon tendenciákat próbálom kiemelni, amelyek a falcoláshoz vezethetnek.

Ha a „civil életből” bekerül a büntetés-végrehajtási intézetbe, minden jogától megfosztják, melyet addig alanyi jogon gyakorolt (személyi szabadság, nem rendelkezhet saját személyével, testével, életével), ezeket az intézet veszi át, kontrollálja.

Miért fontos ez? Olyan jogok ezek, amelyeket az ember a születése, a nevelése folytán gyakorol. Igaz, hogy ez jelenti a szabadságvesztés-büntetés lényegét is. A börtönbe került ember számára örök feszültséget jelent az itt előírt szabályok követése, úgy hogy egyáltalán nem biztos annak elfogadása, hogy önmagával, saját személyével más rendelkezik. Ugyanakkor a fogvatartott befogadása (kivéve az ismeretebb visszaesőket) egy kvázi arctalan, személytelen „raktári áru” átvétele, melynek neve, száma, bűncselekménye van.

Ha megvizsgáljuk ezt, figyelembe véve a vizsgált személyek MMPI-profiljait, akkor azt a tendenciát vesszük észre (az általánosságban emelkedett F-skálákat is figyelembe véve), hogy az általában emelkedett Pp-skálák jelzik a normakövetés problematikusságát, valamilyen személyiségzavar nagy valószínűségét, illetve a lehetséges acting out jeleit mutatják. Nagyon gyakori ez narcisztikus, csökkent szociális belátással rendelkező személyeknél, illetve akiket a közösség kizár magából, de jelezhet a magas Pp-érték krízishelyzetet

is, melynek a börtönszituáció megfeleltethető.

Az MMPI-eredményeknek a másik fő tendenciája volt, hogy az F-skálák értéke erősen megemelkedett. A magas F-skála-értékek nagyon gyakoriak azoknál, akik a próbát elnagyolva végzik, nem megfelelő a monotoniatűrésük, feladatmegoldási stratégiájuk elnagyolt. Ez a felületesség szociopátiás jegyekben is megnyilvánulhat, ami jól korrelál a magas Pp-értékkel. Előfordulhat magas F-érték olyan személyeknél is, akik szándékosan torzítani akarják a róluk alkotott képet, betegszerepet hangsúlyozva, szimulálva. Ez utóbbi értelmezés is jól alkalmazható a vizsgálatban részt vevő személyekre, akik a betegszereppel különleges bánásmódot, esetleg felmentést, az elkövetett deliktumért kevesebb büntetést vívhatnak ki, ami persze a gyakorlatban nagyon ritkán fordul elő, fontos pozitívuma a fogvatartott számára, hogy a bűncselekmény elkövetésének okait is részben vagy egészében erre foghatja.

A büntetés-végrehajtás rendszere félkatonai rezsim, melynek tökéletes működését a formális szabályok felállítására, betartására és ezek áthágása esetén intézkedések meghozására, illetve jegyzőkönyvezésre jellemzi, a rezsimnek minden pillanatban demonstrálnia kell erejét, stabilitását, és mindezt a szabályok betartatásán keresztül végzi.

Az interjúkból is kiderül, hogy a falcolást a végrehajtó rezsim, mint ön- és közveszélyes megnyilvánulást értékeli. Hétköznapi értékelésben egyenlőségjelet tesznek a falcolás és a suicidium kísérlete közé, gyakran kérdezik a fogvatartottól: „*Miért akart meghalni?*” Amire persze a fogvatartott okokat sorol. Vizsgálódásaikat a cselekmény lehetséges háttérmotívumait

megítélni képes kompetens szakember (pszichológus, pszichiáter) aktív közreműködése nélkül teszik. Mivel ez a szabályok megsértése, sőt a fogvatartott, a szabályok ellenében rendelkezni mer saját életével és testével, ezért büntetés jár. A fogvatartottat veszélyesnek, különösen veszélyesnek nyilvánítják, az interjúban a fogvatartottak jelezték, hogy jól ismerik az őrzésbiztonsági fokozatukat, és nevetségesnek tartották a büntetésnek ezt a formáját. Az öröknek személyesen ismerniük kell, külön foglalkozniuk kell vele, van, ahol a faliújságra is kiteszik a képét (mintha büszkéek lennének rá), az ágyát az örök jelölik ki és nem a zárkafőnök, mint a „csicskásaiknak”, nem kell dolgoznia és folyosót mosnia. Láthatjuk, a rezsim milyen jól kiszámíthatóan működik, természetes, mert így tervezték és ez a normális működése. Ezeket az adatokat a vizsgált személyek mosolyogva mondják el, mintha valamilyen diákcsínyt követtek volna el. Vagyis semmi negatív következményt nem jelent a számukra.

A fogvatartott számára a falcolás kiszámítható helyzetet teremt, mivel megjósolhatóak a rezsim reakciói. Azáltal, hogy gyakorolja elemi jogait saját teste és élete fölött, előre átlátható helyzetet teremt, ami fontos megkapaszkodási pont az addigi börtönéletéhez képest. A „különleges bánásmód” nagyon hasonlít a másodlagos betegségelőnyhöz, melynek meglétére, hangsúlyozására következtethetünk az emelkedett F-skálaértékekből. A játszmaiban különleges helyzete van a suicidiummal való fenyegetésnek, a bv. intézet számára egy sikeres öngyilkosság hivatalos procedurák egész sorát és bűnbakkeresést jelent, az esetek nagy részében fegyelmi eljárással. Ezt a fogvatartott is tudja. Minél erőteljesebben fenyegetőzik öngyilkossággal, illetve minél több a vágás, nagyobb a kifolyt vér mennyisége vagy veszélyesebb a lenyelt tárgy, annál nagyobb a büntetés és az ezáltal nyert kvázi előnyök nagysága. *Berne* logikája szerint minél jobban büntetnek, annál jobban jutalmaznak – kitűnő példa arra, hogy a rúgás hogyan transzformálható simogatássá.

Mint említettem, a falcolás hátterében fontos faktor ez a rendszerjátszma. De mit nyer a rendszer ezáltal?

Egy félkatonai szervezet számára kiemelt jelentőségű, hogy bizonyítsa működésének hatékonyságát, azt, hogy képes intézkedni, és ezt papíron is dokumentálhatja felettesei számára. A szabályok mentén működve a legkisebb rizikót így vállalja, hiszen egy esetleges sikeres suicidiumkísérlet esetén számos olyan ellenpéldát tud mutatni, melyet a szervezet tagjai hiúsítottak meg. Ez esetben senki nem kérdezi, hogy falcolás volt, vagy öngyilkossági kísérlet. Fontos érv ez a játszma fenntartása mellett. Ha az eseteket szakmailag kompe-

tens személyekkel bíraltatom el, az akkor sem befolyásolhatja a büntetés kiszabását, illetve a szakmai szempontok idegenek lehetnek a szervezet számára.

Felvetődik a kérdés, melyet hipotézisemben is megfogalmaztam: tényleg suicidiumkísérlet a falcolás?

Milyen tendenciák szólnak az öngyilkosság ellen? A vágások anatómiai elhelyezkedését vizsgálva azok kerülnek az artériákat, akár a csuklón, akár a nyakon nézem. Ebből arra lehet következtetni, hogy nem feltétlenül akarnak nagyobb vérvesztést okozni maguknak, mely halálos is lehet.

A vizsgált személyek 41%-ánál fordult elő, hogy saját elmondásuk szerint öngyilkosságot követett el a „civil életben”. Ezt fogalmilag is különválasztották, a szóhasználatban jól elkülöníthető volt az öngyilkosság és falcolás. Egy vizsgálati személy esetét kivéve ezek a suicidiumkísérletek parasuicidium jelleggel bírhatnak. Az explorációkból kiderül, hogy ezek elkövetésekor volt családtag vagy ismerős a közelben, illetve feltételezhető volt, hogy hamarosan hazajön. Az önakasztások alkalmával gyakori volt a kötélszakadás, illetve a nem megfelelő felfüggesztés kiválasztása, amiből következtethetünk arra is, hogy nem feltétlenül akartak meghalni. A családtag, ismerős jelenléte családi játszmat feltételez, melynek fontos részei lehetnek ezek a demonstratív kísérletek. A játszma mellett szól az a jelenség is, hogy a falcolások általában a fogva tartó intézményekhez köthetők és a fogva tartás ideje alatt a vizsgált személyek vagy falcoltak, vagy nyeltek, de nem fordult elő akasztás vagy önmérgezés.

A teszt eredményeit vizsgálva sem öngyilkossági konstelláció rajzolódik ki. Az emelkedett Pp-érték ugyan jelentheti az ön-

gyilkossági veszélyt, de ezt más skálaérték (pl. D) emelkedettsége nem támasztja alá az értékelhető profilokban.

Legérdekesebb a PFT eredmények képe, ahol az öngyilkossági veszélynél általában megemelkedik az I-értékek nívója. Esetünkben az I-értékek a normál vagy a negatív övezetekben vannak és nem a kritikus érték feletti pozitív tartományban. Ami arra enged következtetni, hogy nem igazán szoronganak, nem jellemző náluk a bűntudat, személyiségükben éretlen, pszichopatooid jegyek is fellelhetők lehetnek. Az aktuális állapotukat védekezéshiány, frusztrációra való inadekvát reagálás (ED-), ugyanakkor hatékony fellépés igénye és készsége jellemzi (NP+). Tapasztalható egy közömbös, rezignált, „minden mind egy”, a frusztrációt degradáló attitűd (M'+0, m+0). Láthatjuk, ha ebben az esetben falcolás történik, a rendszer működése milyen jól kiszolgálja a passzív attitűdöket.

Felvetődik a kérdés, miként lehetne valamilyen eljárást kidolgozni a falcolások csökkentésére, hiszen ez sem morálisan, sem financiálisan nem támogatható cselekmény. Ugyanakkor elismerem, hogy a büntetése szükséges, hiszen a fogvatartottak, akik elkövették, nem szenvedtek elmebetegségben és tudták, hogy amit elkövetnek, az szabályokba ütközik. De mit értünk büntetés alatt, és mi ennek a célja?

Úgy gondolom, pragmatikusan megközelítve, a büntetés valami olyan reakció, egy olyan cselekedetre adott válasz, mely az adott cselekmény bekövetkezésének gyakoriságát hivatott csökkenteni. A mindennapi gyakorlat nyelvére lefordítva az olyan fenytések, melyek ugyan jól adminisztráltak és ezentúl az átlagember, így a bv. tisztviselő számára is negatív értékkel bírnak, nem biztos, hogy ugyanazt jelentik

a fogvatartott számára. Figyelembe kell venni a fogvatartott más szociális státusát, illetve a börtönkörülmények más szociális normarendszerét, eltérő társadalmát, és ehhez viszonyítva értékelni a büntetés hatásfokát, természetesen figyelembe véve az eddigi gyakorlati tapasztalatokat is.

Nagyon fontos, hogy a büntetés-végrehajtásban részt vevő ne a saját értékeit, illetve a saját személyiségét tartsa kiinduló-pontnak, próbálja megérezni a fogvatartott helyzetének másságát, esetleg próbálja megérteni annak gondolkodásmódját. Mégis a falcolás bekövetkezésekor, illetve megelőzésekor melyek azok a tényezők, amelyeket figyelembe kellene venni? Ezeket próbáltam néhány pontban összefoglalni.

1. A cselekmény súlyosságát kompetens (lehetőleg pszichológus, pszichiáter) személy ítélje meg, lehetőség szerint pszichológiai tesztvizsgálatot is végezve. Jól különítse el a suicidiumtól. A fogvatartottra vonatkozó cselekménnyel kapcsolatos ismereteket a nevelő vagy a börtön más dolgozója lehetőleg bocsássa a szakember rendelkezésére, mert ennek hiányában a diagnózis értékéből veszíthet.

2. A veszélyhelyzet megítélése folyamatos stresszt jelent a felügyelőszemélyzet számára. Fontos ebben a helyzetben a felügyelőnek a fogvatartott alapos ismerete, illetve a nevelő szerepe a zárkák megfelelő kijelölésében, a fogvatartottal való, a törvény határain belüli, szoros kapcsolatban.

3. Befogadáskor a lehetőség szerint el kell végezni a fogvatartott pszichológiai szűrővizsgálatát, mely különböző módszerekkel történhet, figyelembe véve, vizsgálati személy intellektuális színvonalát és vizsgálatot végző szakember módszertani lehetőségeit, illetve ilyen irányú szabadságát.

4. A bv. törvény és a hozzá kapcsolódó rendelkezések értelmében a falcolás fejelemly cselekménynek minősül, tehát büntetést von maga után, és ez tényként kezelendő. A megfelelő fenytítés kiválasztásakor nagy körültekintéssel kell eljárni, ne hogy azzal serkentsük az újbóli falcolást. Próbáljuk figyelembe venni a cselekmény célját, ilyenkor úgy próbáljuk megválasztani a fenytítés formáját, hogy az arányban álljon a cselekménnyel, ugyanakkor ne legyen kiszámítható. Kerüljük a látványos, demonstratív büntetések (pl. magánelzárás, különösen veszélyessé váló nyilvánítás). Ilyenkor az intézetben végzett munka pozitív hatással is lehet a fogvatartott adaptációjára.

5. Az őrzésbiztonsági szabályok igazodjanak a valós veszélyhez. Nem kell túldimenzionálni a fogvatartott veszélyességét, mert az emeli a társai előtt a szociális státusát, javítja belső komfortérzetét és ezáltal a börtönbeli adaptációját. Ez utóbbi tényező a szabadságvesztés visszatartó erejét is csökkentheti.

6. Hosszú távú megoldás: érdemes lenne úgy változtatni a bv. törvényt, hogy a leírt kvázi előnyökhöz ne juthassanak hozzá a fogvatartottak, esetleg ne kapjanak büntetést, hiszen ebben az esetben az a legrosszabb számukra, ha nem történik velük semmi, tehát nem érik el a céljukat.

A vizsgálat célja a falcolásnak, egy önálló, a büntetés-végrehajtásban elterjedt, a börtönviszonyokhoz szervesen kapcsolódó jelenségnek a leírása, illetve pszichológiai hátterének a vizsgálata. Feladatául tűzi ki a tanulmány azoknak a pedagógiai lehetőségeknek a számbavételét, konkrét javaslatokat is téve, melyek csökkenthetik a falcolás bekövetkezésének valószínűségét, illetve segítenek elkerülni azokat a csapdát

kat, melyekre a fogvatartottak cselekedeteiket építik.

A tanulmánynak fő célja bizonyítani, hogy a falcolás és az öngyilkosság közé nem tehető egyenlőségjel. Tehát szakmai hiba ezen két jelenség határainak összemossása, illetve ezt a hibát a fogvatartottak jól kihasználhatják és ezáltal az ő szemüvegükön keresztül értelmezve előnyökhöz juthatnak.

A konkrét vizsgálati eredmények empirikus kutatáson alapulnak, mely explorációt, MMPI-próbát és a Rosenzweig-féle Képi Frusztrációs Tesztet (PFT) foglalja ma-

gában. A fenti módszerek segítségével mind intrapszichikus, mind – börtönspecifikus – interperszonális szinteken megbízható képhez jutunk, mely a pedagógiai lehetőségek alapjául szolgálnak. Az adatok alapján külön kiemelendő az a rendszerjátszma, mely a fogvatartott és a büntetés-végrehajtási szisztéma között zajlik és gerjeszti a cselekmény előfordulási valószínűségét, a rendszer által büntetesként értelmezett, de a fogvatartott szintjén jutalomként jelentkező, a hatalmi szférából érkező reakciók (kvázi fenyítések) által.

Komóczy Mihály

Felhasznált irodalom

Bagdy-Pressing-Bugán-Zétényi (1986): Az MMPI próba elmélet és alkalmazás Akadémiai Kiadó, Budapest.

Cloward, Richard A. (1974): Tiltott esz-
közök, anómia és deviáns viselkedés In: A
deviáns viselkedés szociológiája szgy., Szerk:
Andorka Rudolf, Buda Béla, Cseh-Szombathy
László, Gondolat Kiadó, Budapest,
p.147–196.

Csabai Márta (1992): Az elemző interjú
(fordítás) (In: Pszichodiagnosztikai vademe-
cum I/1, Szerk. Mérei Ferenc, Szakács Fe-
renc, Tankönyvkiadó, Budapest, p.7–60.)

**Komóczy Mihály-Dr. Csiky-Mészáros
Mária** (1996): A falcolás pszichikus hátteré-
nek vizsgálata. Magyar igazságügyi orvosok
társaságának kongresszusa, előadás.

Merton, R. K. (1974): Társadalmi struk-
túra és anómia (In: A deviáns viselkedés szo-
ciológiája szgy., Szerk: Andorka Rudolf, Bu-

da Béla Cseh-Szombathy László, Gondolat
Kiadó, Budapest, p.197-269.)

Popper Péter (1970): A kriminális sze-
mélyiségzavar kialakulása Akadémiai kiadó,
Budapest.

Pressing Lajos-Szakács Ferenc (1990):
Az MMPI próba új magyar standardja TBZ-
programiroda.

Sutherland, Edwin H. (1974): A diffe-
renciális asszociáció elmélete (In: A deviáns
viselkedés pszichológiája szgy., Szerk: An-
dorka Rudolf, Buda Béla, Cseh-Szombathy
László, Gondolat Kiadó, Budapest, p.
21–85.)

Szakács Ferenc (1988): Útmutató a Ro-
senzweig-féle Frusztrációs teszt (PFT) hasz-
nálatához (In: Pszichodiagnosztikai Vade-
mecum II/3., Szerk: Mérei Ferenc-Szakács
Ferenc, Tankönyvkiadó, p.183–199.)

BÖRITŐN ÚJSÁG

1998. június 10.

BÜNMEGELŐZÉSI HETILAP * Ár: 48 Ft

Felhőszlat

A nevelők a hétköznapi

Talán a legjobb elhivatottságot, alázatosságot, emberkereskedést, az érdeklődést megőrző, az erkölcsös magatartást, a példaképeket, a tanítást, nevelést a legnehezebb feladatot hiszik egy-egy nevelő, tanár, szülőnek.

Börtönépítészeti konferencia

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, a Carter Gable Associates és az Európa Tanács közös kezdeményezésére szervez 1998. június 17. és 21. között Budapesten a Hotel Agrában a konferencia címe Új utak a börtönépítészetben. Ez a III. nemzetközi konferencia ebben a témában, és a második rendezvény azóta a Büntetés-végrehajtás Városlődön 12 nemzetközi, 8 nyugat-európai ország, az Egyesült Államok, Kanada, a Dél-amerikai Közösség, valamint Szingapúr képviselteti magát a konferencián. A napjainapos konferencián számos előadás hangzik el a biztonság és a büntetés-végrehajtás összefüggéséről, és általában a börtönök biztonságáról. Akik részt vesznek a konferencián, azokra is lesz lehetőségük, hogy a Gyűjtő és a Törvényszék munkájáról is beszéljenek.

VII. évfolyam: 1998. június 10.

BÖRITŐN ÚJSÁG

1998. június 12.

BÜNMEGELŐZÉSI HETILAP * Ár: 48 Ft

BÖRITŐN ÚJSÁG

BÜNMEGELŐZÉSI HETILAP * Ár: 48 Ft

Felhőszlat

A nevelők a hétköznapi

Börtönépítészeti konferencia

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, a Carter Gable Associates és az Európa Tanács közös kezdeményezésére szervez 1998. június 17. és 21. között Budapesten a Hotel Agrában a konferencia címe Új utak a börtönépítészetben. Ez a III. nemzetközi konferencia ebben a témában, és a második rendezvény azóta a Büntetés-végrehajtás Városlődön 12 nemzetközi, 8 nyugat-európai ország, az Egyesült Államok, Kanada, a Dél-amerikai Közösség, valamint Szingapúr képviselteti magát a konferencián. A napjainapos konferencián számos előadás hangzik el a biztonság és a büntetés-végrehajtás összefüggéséről, és általában a börtönök biztonságáról. Akik részt vesznek a konferencián, azokra is lesz lehetőségük, hogy a Gyűjtő és a Törvényszék munkájáról is beszéljenek.

MAGASABB ÉLETTÁRADÉK

A vádlót a faszereplő

A vádlót a faszereplő

A KRIMINOLÓGUS

Börtönépítészeti konferencia

Börtönépítészeti konferencia

MAGASABB ÉLETTÁRADÉK

A vádlót a faszereplő

A vádlót a faszereplő

BÖRITŐN ÚJSÁG

BÜNMEGELŐZÉSI HETILAP * Ár: 48 Ft

Egy csokor virág

Emlékeztetés nunciusi látogatás köhögés

Pártosok tanács

Pártosok tanács

TÜRELEM?

Türelem?

Pofon

Pofon

BÖRITŐN ÚJSÁG

BÜNMEGELŐZÉSI HETILAP * Ár: 48 Ft

önvizsgálat

A tanár a hibás?

A tanár a hibás?

Hohullam

Hohullam

REKETE ARANY

Rekete arany

Rabló vagy zseni?

Rabló vagy zseni?

AGYONGHALAZ

Agyonghalaz

72

Szemléletváltás

Nevelési terv • Együttműködés • Megállapodás • Közös érdek*

Az idők homályába vész, amikor az emberek első megállapodásaikat kötötték. Úgy vélem, *Desmond Morris* megfogalmazásában a legszerencsésebb az „alulról felfelé építkezést” elkezdni: „*Itt áll tehát előttünk, a kiegyenesedett, vadászó, fegyverforgató, telepes, eszes, csupasz majom; származására nézve főemlős, választott foglalkozása a húsevők élete, kész meghódítani a világot... Ami a társas viszonyt illeti. ...fokozatosan kellett együttműködni társaival, érintkeznie velük. Bonyolultabbá váltak az arckifejezések és a hangközlések. Új fegyverei birtokában hathatós jeleket kellett kifejlesztenie, hogy a saját csoportján belül lefékezze az esetleges támadásokat.*”¹

A téma szempontjából két momentum lényeges; egyrészt az, hogy az ember *telepes*, másrészt pedig – ez az előzőből eredeztethető – fokozottabban kellett *együttműködni* és érintkeznie embertársaival. Az agy fejlődése, teljesítőképességének hirtelen megnövekedése, majd a fogalmi gondolkodás és a szintaktikus nyelv megjelenése határtalan lehetőségeket kínált az ember számára, amit ki is használt.

A biológiai alapokon eljutottunk annak a lehetőségéhez, hogy a kultúra kialakuljon, fejlődésnek induljon. „*A kultúra is élő rendszer. S bár bolygónkon valóban a legbonyolultabb élő rendszer, a természet törvényei rá is ugyanúgy érvényesek.*”² De hát mi is a kultúra? A legkülönfélébb tudományágak több mint száz meghatározást alkottak rá, én mégis a kulturális antropológiában elterjedt definíciót használom egyszerűsége, másrészt használhatósága miatt: a kultúra nem más, mint ahogyan az emberek élnek!

Az előző két gondolatmenetet összefoglalva *Konrad Lorenz* így fogalmaz: „*Az ember a természetétől, vagyis törzsfjlődésétől... fogva kultúrlény, azaz ösztönös vágyai és az azok feletti, felelős módon, kultúrája erejénél fogva gyakorolt uralma, egyrendszert alkot, amelyben mindkét alrendszer működése tökéletesen illeszkedik egymásba.*”³ Azt hiszem, ennél a pontnál elérkeztünk témánkhoz. Az előzőekben írottak az alapot kísérelték meg körülírni. Az embert bármely oldalról közelítjük is meg, csak arra a következtetésre juthatunk, hogy maga is egy élő rendszer, és ezzel párhuzamosan maga is egy élő rendszer része. Hogy maga a rendszer működjék – már az elnevezés is ezt takarja –, rendnek kell lennie, azaz kiegyensúlyozott szabályozottságban kell működni. Az élővilág törvényei, akár írásba foglalják, akár nem, működnek; rendnek, szabályozottságnak kell tehát lennie.

A kultúra fejlődésével eljutottunk olyan szintre, ahol már az emberi rendszerek, a társadalmak törvényszerűségeit szóban vagy írásban, tradíciókban rögzítették, és ehhez vagy kényszerrel, vagy önkéntesen alkalmazkodtak az egyedek, hiszen a tét nem más,
* A szerző e dolgozatával a Magyar Börtönügyi Társaság nyilvános pályázatán 1997-ben harmadik díjat nyert.

mint az emberi „rendszer” fennmaradása. Hogy valójában mit is jelent a szabályozottság hiánya, helyesebben a nem megfelelő szabályozottság, a megfelelő szabályozottság vagy a megfelelően kialakult vagy kialakított rendszerben élni, csak az tudhatja, aki tapasztalta, tapasztalja mindkettő előnyeit, hátrányait. A kulturális rendszer szabályozatlansága ugyanazt takarja, mint egy biológiai rendszer betegsége. Mind a rendszer vezetője, mind a rendszer részeként működő ember számára egy idő után az elviselhetőség határát átlépő helyzet áll elő.

Nem lehet feladatomban az, hogy a Budapesti Fegyház és Börtön szervezeti és funkcionális átalakítását időrendben, tartalmában végigkísérjem, annak ellenére, hogy már az első perctől kezdve résztvevője vagyok. Hasonlóan ahhoz, mint ahogyan kezdtem, azzal kell folytatnom: az idők homályába vész az, kinek az ötlete volt, hogy a fogvatartottakkal „szerződést kössünk”. Tény az, hogy jelentős létszámmal megtartott értekezleten az intézet parancsnokának megjegyzéseként hangzott el, mint lehetőség vagy módszer, a fogvatartottak fegyelmének megszilárdítására, az intézet és a személyzet biztonságának növelésére felhasználható „büntetés-végrehajtási jogi aktus”. Az ötlet az intézet alegységekre történő átszervezését követően, talán azzal egy időben született. Véleményem szerint ez lényeges tényező. Akinek némi tapasztalata van egy szervezet (rendszer) átalakításának bonyolultságáról, könnyen beláthatja, hogy a „szerződés-kötés” alkalmazásának felvetése már előre vetíti az egész rendszer működésének minőségileg magasabb szintjét.

Érintőlegesen foglalkoztam a kultúra kialakulásának alapjaival, és a kultúrát úgy kíséreltem meg definiálni, hogy az nem más, mint ahogyan az emberek élnek. Az intézetben, mint rendszerben is emberek élnek, tevékenykednek. A szociálpszichológiából vett fogalommal élve, szerepet töltenek be.⁴ Azt hiszem, említenem sem kell, hogy a vállalt vagy kiosztott szerepeket kik töltik be. Hogy kissé tovább bonyolítsam előző fejtegetésemet: a fogvatartók többé-kevésbé homogén kultúrát képviselnek abból a szempontból, hogy ezt a szerepet önként vállalták, míg a „rács túloldalán lévők” valamilyen viselkedésszerűség, deviancia következtében kénytelenek kényszerű szerepük elvárásainak eleget tenni. Itt nem szerencsés kitérni arra, hogy a viselkedésszerűség genetikai vagy kulturális eredetű-e. Egyelőre csak hipotézisként állítom, hogy a két csoport más-más kultúrát képvisel, és a zárt körülmények között kapcsolatba kerülve egy sajátos „új kultúrát”, „börtönkultúrát” hoz létre.

A szervezettségében magasabb szintű rendszer lehetőséget ad, de igényli is az újszerű, hasznos megoldásokat, „találmányokat”, amelyek egyrészt segítik feladatai teljesítésében, másrészt a rendszer (alrendszerek) továbbfejlődését biztosítják.

Számtalan alkalommal elhangzott már, hogy a fogvatartottakat „belülről kell őrizni”. Témánk szempontjából ez nem más, mint a fogvatartottaknak biztos támpontot kell „felajánlani”. Ez egyrészt követendő viselkedési előírásokat tartalmaz, másrészt pedig egy majdan elérendő célt, célcsoportot ad. Általában, ha a fogvatartott követi az általunk kívánatosnak tartott kulturális viselkedési formákat, akkor távlatokban olyan célt érhet el, ami számára kívánatos. Gondoljunk csak meg: ha egy több éve fogva tartott ember az általunk megszabott viselkedési formákat követi, akkor – bizonyos feltételek megléte esetén – a jogszabályok által körülhatárolt előnyökben, kedvezményekben részesülhet.

Az 1979. évi 11. törvényerejű rendeletet megelőzően hatályban lévő büntetés-végrehajtással kapcsolatos jogszabályok, ha szövegükben nem is, de szellemiségükben a „pressziót” sugallták, különösen az 1950-es években (lásd, „ne csak őrizd, gyűöld is!”). Bár kissé erőszakoltan, de ráfoghathatjuk a jelenleg hatályos jogszabályaink megszületéséig terjedő időszakban a társadalmi-kulturális változásokkal párhuzamosan a büntetés-végrehajtási rendszerben is, a „kvázi evolutív” folyamatok játszódtak le. Egy korábbi, még meg nem jelent tanulmányomban igyekeztem kifejezni ennek lényegét. Ott úgy fogalmaztam, hogy „*az evolúció nem más, mint mozgásfolyamat, és az ehhez történő megfelelő alkalmazkodás*”.⁵ A kultúra fejlődésével – az emberi jogok kiszélesítésével – a büntetés-végrehajtás is „alkalmazkodott” az egyre változó körülményekhez, melyet jól szemléltet a jogszabályok vagy a gyakorlat változása. Az 1979. évi 11. törvényerejű rendelet kodifikátorai már – amit a korábbi politikai akarat megengedett – „belecsempészték” a rendeletbe, amit a nyugat-európai követelmények tartalmaztak. Jelenlegi jogszabályainkat már mint „csúcspontot” értékelhetjük.

Az igazságügy-miniszter a napi tevékenységünket szabályozó 6/1996. (VII. 12.) IM-rendelete (továbbiakban rendelet) lehetőséget ad arra, hogy sajátos, a büntetés-végrehajtási rendszer működését segítő gyakorlatot kialakíthassunk.⁶ A rendelet 71. §-a az elítélttel együttműködve rendeli elkészíteni a nevelési tervet, melyet – a változó körülmények hatására – szükség esetén módosítani kell. A nevelési terv a saját „olvasatomban” programot jelent, mely a nevelés-kezelés csomópontjait jelöli ki. A nevelési terv tartalmazhatja az elítélt kapcsolattartásának fejlesztését, személyiségjavító cselekvési sorozatot, és még számtalan tényezőt. A rendelet konkrét utalást ugyan nem tesz a nevelési terv tartalmára, formájára, de a 79. § (2) bekezdése, mely az értékelő véleménnyel szemben támasztott követelményeket sorolja fel, megfelelő alapot ad ahhoz, hogy a nevelési terv elkészítésénél milyen témaköröket kell szem előtt tartani. A rendelet 70. §-a a pedagógiai-pszichológiai vizsgálatok célját fogalmazza meg, mintegy előkészítve a nevelési terv – 71. § – alapjait, a formát és a tartalmat pedig az előzőekben említett 79. § (2) bekezdése adja.

Ami köztudomású, azt nem kell bizonyítani, tartja a régi büntetőjogi felfogás. Esetünkre alkalmazva, nem szükséges bizonyítani, hogy a nevelés-kezelés folyamat. Ennek a folyamatnak szab irányt és ad szabályokat a nevelési terv, és mint az előzőekben említettem, programként fogható fel, sőt az is. A rendelet kiter arra is, hogy egy év időtartamot meghaladó szabadságvesztés-büntetés esetén nevelési tervet kell készíteni. A Budapesti Fegyház és Börtön fogvatartotti állományát tekintve úgy hiszem, kivétel nélkül mindenkinek kell lennie nevelési tervének.

Az intézet, mint rendszer, minőségileg magasabb szinten működik, amikor már nem csak a jogszabályok által megszabott határok között funkcionál, hanem „önmaga” is kialakít szabályozókat, nem csupán a „főhatóság” által kötelezővé tett intézkedések alapján működik. Az intézkedéseken, mint szabályozókon túlmenően, számtalan olyan gyakorlati módszer is felmerült ötletként, vagy megvalósult a napi életben, amely a rendszer működését szabályozza. A nevelési terv – nem dehonesztálón értem – egy minőségileg minimumként működő rendszer, ezt azért meghaladja úgy, hogy „segítő szabályozókat” is beépít működésébe.

A fogvatartottnak felajánlott „szerződés-kötés”, mint a minőségileg magasabb szinten működő rendszer produktuma, több problémát is felvet.

Elsőként említem meg, hogy a „szerződés” nem a nevelési tervet helyettesítő büntetés-végrehajtási aktus, hanem azzal szervesen összekapcsolódik. Míg a nevelési terv program, addig a „szerződés” egyszerű aktusként fogható fel.

A másik probléma maga az elnevezés. A római jog, de a mai jogrendszer szerint is a legfontosabb kötelemszabó tény, vagyis a szerződő felek egybehangzó akaratnyilvánítása kötetmi jogok és kötelességek létrehozására. Esetünkben, azt hiszem, másról van szó. A fogvatartott kényszerből tartózkodik az intézetben, ami számára egyáltalán nem jó és kívánatos. Ha az ember származását, törzsfeljődését figyeljük, akkor ez még világosabbá válik. A „fogvatartónak” – szerepelvárásai következtében – az a feladata, hogy kényszerrel egy meghatározott helyen tartsa, ott megteremtve számára a biológiai, kulturális életfeltételeket. A „hatalom” egyértelműen az ő kezében van, szabályozott körülmények között végzi szerepéhez kötött feladatait. Úgy érzem, hogy a büntetés-végrehajtási rendszer hierarchiájában a „fogvatartói” szerep – a hatalom szempontjából – magasabb szinten helyezkedik el, mint a fogvatartotti. Ebből eredően nem „szerződéskötésről” van szó, hanem valamilyen „felajánlásról”.

A rendszer működésének, szabályozottságának egyik oldalát úgy is felfoghatjuk, hogy a hatalom közvetlen vagy közvetett alkalmazásával irányítjuk a fogvatartottak tevékenységét. Ha a hatalom kívánalmait követik, akkor az a rendszer működése szempontjából jó és kívánatos. Hogy ezt a hozzáállást erősítsük, fel lehet ajánlani az együttműködés lehetőségét, megjelölve a távolabbi jó és kívánatos cél elérésének lehetőségét.

A gyakorlatban történő alkalmazás döntötte el végül is, hogy milyen formában és tartalommal köttessék meg az „együttműködési megállapodás”. Számítógépes rendszerünk „fogvatartotti alrendszere” alkalmasnak bizonyult, hogy a fogvatartott és a nevelő között jöjjön létre megállapodás. Ennek fontosságát hangsúlyozza, hogy az aktus az aleggység vezetője mint az alrendszer első embere előtt történjék.

Tartalmát tekintve csak egyéniesítve szabad alkalmazni, hiszen minden egyes megállapodás más-más fogvatartottal jön létre, más és más körülmények között. Célszerű a megállapodás első részében értékelő véleményt adni a rendelet 79. § (2) bekezdése szerint. Lényeges tartalmi jegy továbbá az, hogy a nevelő mint az intézet (a rendszer) képviselője alkalmasnak találja a fogvatartottat az együttműködésre, hiszen a harmadik tartalmi jegy már mintegy kötelezettségeket is ró az intézetre, tudniillik megjelöljük azt a jó és kívánatos célt, amiért már „érdemes” a szigorú szabályozottságnak alávetnie magát, ennek garantálása már a másik megállapodó fél feladata.

A fogvatartott optimális esetben tartja magát a megállapodáshoz, ám előfordulhat a vállalt kötelezettségek súlyos megsértése, így szükségesnek látszott szankciók kilátásba helyezése is. Lényegét tekintve a fogvatartott tudomásul veszi, hogy az intézet megszűntnek tekinti a megállapodást, fegyelmi eljárás lefolytatását követően fegyelmi büntetést szabnak ki vele szemben. Ezen túlmenően, a korábban a bv. bíró által hozott, számára kedvező végzések hatályon kívül helyezését kezdeményezi. Az értekezés mottójára visszautalva (Adok, hogy adjál!) a szabálykövető viselkedés követése mindkét oldalon óriási előnyökkel jár. Az intézet a kötelező feltételek megteremtésén túl olyan lehetőségek birtokába juttatja a fogvatartottat, amely számára kétségkívül előnyös, de előnyös az

intézet működése szempontjából is. A gyakorlat szempontjából, a „megállapodó” fogvatartott felügyeletére kevesebb energiát szükséges fordítani.

Az eddigi gyakorlat alapján a megállapodás megkötése olyan tartamú szabadságvesztés-büntetés esetén célszerű, amelynél a hátralévő idő elégséges ahhoz, hogy a kitűzött cél vonzó legyen, illetőleg kellő időtartam álljon a fogvatartott rendelkezésére viselkedésének és számtalan más körülménynek az értékelésére. A működő felkészítő részlegben (rendelet 69–72. §) a kihelyezést megelőzően nagy valószínűséggel megállapítható, melyik fogvatartottal érdemes megállapodást kötni. Mivel a felkészítő részleg fiatal büntetés-végrehajtási jogintézmény, így kellő tapasztalat még nem állhat rendelkezésünkre, de a huzamosabb ideje fogva tartott elítéltekről készített értékelő véleményekkel egyidejűleg érdemes ezzel a kérdéssel foglalkozni; magam is az utóbbi gyakorlatot követem.

Az eddigi, főként elméleti megközelítés után, térjünk rá az „együtműködési megállapodás” gyakorlati megvalósulására. Egy több éve szabadságvesztés-büntetését töltő elítélt 1996 júniusában néhány hónapos „nemdolgozó” időszakot követően ismét visszakerült nevelési csoportomba, illetőleg ezzel egyidejűleg egy újonnan megalakított munkahelyre. Figyelemmel arra, hogy már rendelkezett némi „börtöntapasztalattal”, műveltsége az átlagosnál magasabb, és ami a legfontosabb, a kapcsolattartása időközben rendeződött, mind az alegység körletén, mind pedig a munkahelyén a helyzete stabilizálódott, szaknyelven szólva, a beilleszkedése rövid idő alatt, nehézségek nélkül megtörtént.

Viszonylag rövid idő alatt a munkahelyén valamennyi technológiai folyamatot elsajátított, és mint „írastudó”, hamarosan adminisztrációs feladatok ellátásával is meg lehetett bízni. Itt azonban álljunk meg egy pillanatra! Mind a munkahelyi vezető, mind pedig jómagam közel huszonöt évet töltöttünk el eddig külön-külön a „bástyafalak között”, így már szert tettünk némi tapasztalatra a fogvatartottak kezelésében, illetve a munkatársainkkal történő kapcsolatok kiépítésében. Túl az „írásos” szabályok által kötelezővé tett kapcsolatunkon, beleegyezése nélkül is határozottan állíthatom, baráti viszony is kialakult közöttünk, így a napi problémák megoldása – némi civakodás mellett – igazán nem jelent nehézséget egyikünk számára sem. Az említett fogvatartott ténykedését is az első perctől kezdve igyekeztünk figyelemmel kísérni. 1997 márciusában végül a szerződéskötés megvalósult. Amint a korábbiakban már említettem, a büntetés-végrehajtási aktus fontosságát jobban hangsúlyozza, ha az aláírásra az alegységvezető és a munkahelyi vezető jelenlétében kerül sor. Az alábbiakban ismertetem a megállapodás szövegét, mely e sorok írása idején már elavultnak, nem teljesen megfelelőnek tűnik. Hozzá kell még fűznöm, hogy a fogvatartott személyi adatait szándékosan nem közlöm a kulturális antropológia etikai kódexének egyik kitétele alapján, nevezetesen, a vizsgált személy hozzájárulása nélkül róla személyes jellegű adatokat, információkat nem szabad nyilvánosságra hozni.

Feljegyzés a 4. sz. foglalkozásról

A foglalkozáson részt vett fogvatartott adatai: ...

A foglalkozás témája: Feladatmeghatározás

A foglalkozás leírása:

Az elítélt munkahelyi vezetőjével értékeltem az 1996. június elsejétől napjainkig terjedő időszakot. Egyetértésben az alábbiakat állapítottuk meg: – viselkedése mind az elhe-

lyezési körleten, mind pedig a munkahelyen példamutató. Fegyelmi büntetés nem szerepel a nyilvántartásban, munkavégzése színvonalának elismeréseként több alkalommal részesítettük jutalomban; – munkahelyi feladatait lelkiismeretesen teljesíti. Figyelemmel arra, hogy a technológiai folyamat valamennyi területén nagy gyakorlatra tett szert, az újonnan munkába állítottak betanítását részben ő végzi. Adminisztrációs tevékenysége pontos, megbízható, külalakja szép; – kapcsolattartása a gyermekeivel, azok felügyeletét ellátó sógornőjével és barátnőjével rendezett. A folyamatos levelezés mellett igénybe veszik a látogatásokat, használják a telefont.

Figyelemmel az előzőekre, amennyiben törvényi akadály nem merül fel, az intézet kezdeményezi az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezést. Ha viselkedése, munkavégzése és kapcsolattartása a jelenlegi szinten marad, úgy az enyhébb végrehajtási fokozat kedvezményeire lehetőség nyílhat.

Ezzel szemben, ha vétkes magatartásával súlyos fegyelemsértést követ el, vagy jogi státusa – számára kedvezőtlenül – megváltozik, viselkedésében, munkavégzésében és kapcsolattartásában huzamosabb időn keresztül kedvezőtlen tendencia lesz tapasztalható, úgy tudomásul veszi az intézet által bevezetendő szankciókat, mint fegyelmi büntetést, az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezésének hatályon kívül helyezését, valamint azt, hogy az esedékesség időpontjában a feltételes szabadságra bocsátását nem javasoljuk.

Budapest, X. kerület, 1997. március 11.

.....
 alegységvezető, aki
 a foglalkozást tartotta

.....
 munkahelyi vezető

.....
 résztvevő

Az első „együtműködési megállapodások” megkötése után némi szünet következett, mivel az általam együtműködésre alkalmasnak vélt fogvatartottak „elfogytak”. Nem kis meglepetésemre a „börtönhírügynökség” gyors és alapos munkát végzett: a nevelési csoportomba tartozó fogvatartottak egymást követően jelentkeztek megállapodást kötni. Ez viszont már felkészületlenül ért, sorozatban kellett visszautasítanom az „önként jelentkezőket”. A további megállapodások megkötéséhez alaposabb előkészítő munkára volt-van szükségem. A fogvatartottak jogi státusa adott, vagy az esetleges változások követhetők. Fegyházfokozatnál néhány jogi aktus csak a szabadságvesztés-büntetés felének kiállítását követően kezdeményezhető, így az aktuális időpontot és a számba jöhető jogi aktust – nem kötelező érvénnyel – a fogvatartott személyi anyagában jegyzem, sőt ezeket szintén csak tájékoztatásként közlöm a fogvatartottal. Gyakorlatként vezettem be, hogy az együtműködésre kijelöltek között szóba sem jöhet az, akinek a nyilvántartásban fegyelmi büntetése van, de ezt a későbbiekben talán megváltoztatom, hiszen a fegyelmi büntetés nyilvántartásból való törlése jelentős célként szerepelhet a megállapodás szövegében. Nem sze-

retném, ha az eddig kialakult gyakorlat dogmává válna. Már az előzőekben, talán több alkalommal is, céloztam rá, maga az egész rendszer az alrendszerével együtt, egymással kölcsönhatásban, egy egyáltalán nem cél nélküli „sodródás”, melyhez alkalmazkodni kell, tehát az együttműködést is folyamatosan változtatni kell, hogy az „sodrásban” maradjon, „alkalmazkodni tudjon”. A célszerű változtatáshoz az ötletet – milyen köznapi dolog! – egykori alkotmányjogi tanulmányaim emléke, no és a Magyar Közlöny adta. Ha a büntetés-végrehajtási aktus fontosságát növelni akarjuk, akkor az „együttműködési megállapodás” formáját, tartalmi jegyeit, sajátos jogi, szabatos szófordulatait ki kell alakítani. Azt hiszem, bármelyik államközi szerződés, megállapodás ehhez jó példát adhat. Gondoljuk csak el, mennyivel másképpen hangoznék, ha a megállapodás szövege így kezdődne:

„Az együttműködési megállapodás egyidejű aláírásával, az együttműködő felek – a büntetés-végrehajtási intézet és a szabadságvesztés-büntetését ott töltő elítélt – attól az óhajtól vezérelve, hogy a szabadságvesztés-büntetés tartama alatt a jogszabályokban körülírt jogok és kötelességek mindkét együttműködő fél számára maradéktalanul érvényesüljenek, valamint a szabadságvesztés-büntetés a célját maradéktalanul elérje –, az alábbi megállapodást kötik: ...Tudatában annak, hogy ..., emlékeztetve arra, hogy ..., eltökélve arra, hogy...”

Azt hiszem, az előző „minta” célszerű felhasználásával színvonalasabb megállapodásokat lehet majd kötni. Persze ennek alapos kidolgozása huzamosabb időt vesz igénybe. Munkámat egy Schopenhauernek tulajdonított mondással kívánom befejezni: *„Minden új dolognak kötelezően három fázison kell keresztülmennie; az első, amikor nevetnek rajta, a második, amikor harcolnak ellene, végül a harmadik fázisban már természetesnek veszik.”*

Miskoff Mihály

Felhasznált irodalom

1. **Morris, Desmond:** A csupasz majom Budapest, 1989. Europakk.
2. **Lorenz, Konrad:** Összehasonlító magatartáskutatás. Az etológia alapjai. Budapest, 1985. Gondolat Kiadó.
3. **Lorenz, Konrad:** A civilizált emberiség nyolc halálos bűne. Budapest, 1994. IKVA Kiadó Kft.
4. **Lewin, Kurt.** Csoportdinamika. Válogatás Lewin műveiből. Budapest, 1975. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
5. **Miskoff, Mihály:** Szemléletmódszer 1996. Kézirat
6. Az igazságügy-miniszter 6/1996. (VII. 12.) IM-rendelete a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól. IK. Bv. mell. 1996. év 8. szám.
7. **Golen K. (szerk.):** Vallomások Teilhardról. Róma, 1984.

Fokozott figyelem

A törvényességi felügyelet tapasztalatai

A büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyészi munka a közelmúlt jogalkotásának következményeként jelentős változáson ment keresztül. Az új törvények, miniszteri rendeletek által előírt feladatok miatt az ügyész ezen alkotmányos szerepe felértékelődött. Napjainkban a büntetés-végrehajtási jog reneszánszát éli, ami a bv. jog valamennyi alkalmazója számára komoly kihívás. A folyamat az 1993. évi XXXII. törvény megalkotásával kezdődött, és napjainkban is tart. 1998 áprilisában lépett hatályba a fogvatartottak egészségügyi ellátásáról szóló 5/1998. (III. 6.) IM-rendelet, megalkotás előtt áll a fogvatartottak munkavédelmére vonatkozó miniszteri rendelet. 2000. január elsején lép hatályba a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény, amelynek több rendelkezése – például az előzetes letartóztatásra vonatkozó részre – szintén lecsapódik a büntetés-végrehajtás területén.

Megtörténtek az első lépések az új bv. törvény előkészítésére, elkezdte munkáját a koncepciót kidolgozó munkabizottság.

A bővülő feladatokat jól érzékelteti, hogy 1996-ban 32%-kal megnőtt az ügyészi vizsgálatok száma, s ezt a szintet sikerült 1997-ben is megtartani, mintegy 1600 vizsgálatot végezve el.

Így például az ügyészek megvizsgálták a fogva tartás során bekövetkezett rendkívüli eseményeket (szökés, más bűncselekmény, haláleset stb.). Mulasztás, visszaélés, bűncselekmény gyanúja esetén a felelősségre vonás érdekében eljárak, a hasonló esetek megelőzése reményében is intézkedtek. Ezzel összefüggésben került kiadásra a legfőbb ügyész helyettesének 2/1997. (ÜK. 1998/1.)

LÜh. körlevele a bv. intézetekben és a rendőrségi fogdáknak bekövetkezett rendkívüli és egyéb eseményekkel kapcsolatos jelentéstételi kötelezettségről. A körlevél alapjául a rendkívüli és egyéb események jelentésének szabályozásáról szóló 0152/1997. (IK. Bv. Mell. 9.) OP-intézkedés szolgált.

A bv. felügyeleti ügyészek az elmúlt évben 7337 bv. bírói határozattal kapcsolatos eljárásban nyilatkozattevőként vagy indítványozóként működtek közre, 3334 bv. bírói tárgyaláson és meghallgatáson vettek részt. Az ügyészek által meghallgatott fogvatartottak száma közel 7000 volt, a törvényesség helyreállítása érdekében 668 esetben került sor bv. felügyeleti ügyészi intézkedésre.

Jelentős feladat a büntetés-végrehajtás-

sal kapcsolatos kérelmek, panaszok, bejelentések intézése, amelyek kis részét írásban juttatták el az ügyészségre, ennek többszöröse volt a fogvatartottak ügyészi meghallgatása alkalmával szóban előterjesztett és feljegyzésben rögzített ilyen ügyek száma.

Az ügyészségekhez eljuttatott kérelmek többsége azt szeretné elérni, hogy az elítéltek a lakóhelyükhöz legközelebb eső börtönben töltsék büntetésüket, közel maradjanak családjukhoz, általában ahhoz a társadalmi környezethez, amelybe majd visszakerülnek.

Az írásban benyújtott kérelmek száma éves átlagban csökkent, a szóban előadott kérelmeké viszont tovább nőtt. A törvényesség helyreállítása érdekében tett intézkedések száma több mint 50%-kal emelkedett.

Az ügyész a tágabb értelemben vett büntetőeljárás minden szakaszában jelen van, a fogvatartottak kérdésére – az eljárás bármelyik szakaszával kapcsolatos is – nyomban vagy rövid időn belül válaszokat tud adni, így még az ügyek állásáról is, aminek megnyugtató hatása van. Megállapítható, hogy a fogvatartottak részéről felmerülő kérelmek, panaszok 80-90%-a nem a büntetés végrehajtásával, hanem az ellenük folyamatban lévő büntetőeljárással kapcsolatos.

A végrehajtó szervtől független, külső jogi hatóság munkája a jövőben sem látszik nélkülözhetőnek, amit a nemzetközi egyezmények is kifejezésre juttatnak.

Ezzel összefüggésben szükséges kiemelni, hogy a vállalt nemzetközi kötelezettségek részei a magyar jognak, így a magyar bv. jognak is. Ahogy azonban nincs Európában egységes büntetőeljárási jog, ugyanúgy nincs egységes büntetés-végre-

hajtási jog sem. Ezért nem a különböző, hanem az azonos jogyekre célszerű figyelni.

A bánásmód felügyelete

A kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló egyezmény alapján létrehozott európai ellenőrző bizottság magyarországi látogatása során megfogalmazott ajánlásokból is kitűnt, milyen fontos szerepe van az ügyészi törvényességi felügyeleti tevékenységnek a jogvédelemben.

A CPT jelentésében úgy ítélte meg, hogy Magyarországon a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyelete jól szabályozott, a bv. felügyeleti ügyészek rendszeres ellenőrzése a fogva tartó szerveknél jelentősen hozzájárulhat a bántalmazás megelőzéséhez is. Ezért javasolta, hogy az ügyészség a jövőben erre az eddigieknél nagyobb figyelmet fordítson.

A CPT – amikor Magyarországon jár – tetszését nyilvánította, és jelentésében is rögzítette a jogvédelem ezen jó formáját. Magyarországi laikus elemek, szervezetek nemegyszer sajnos valótlan tényeket is közzétesznek, a valóságot eltorzító kép nehezíti a helyzet tárgyilagos megítélését, a valós helyzet elfogadtatását, a valóban szükséges intézkedések megtételét, ezáltal közvetve ronthatják a CPT tevékenységét is.

A CPT Magyarországon tett látogatásakor megfogalmazottaknak megfelelően az ügyészség minden év elején felméri a bánásmód törvényességének elmúlt évi helyzetét.

Megállapítható, hogy a fogvatartottakkal való bánásmód – a vizsgálatok során feltárt eseti hiányosságoktól eltekintve – országosan általában 1997-ben is megfelelt a nemzetközi egyezményekben megfogalmazott követelményeknek, valamint a hatályos

jogszabályokban előírtaknak. A főügyészségek a havi rendszerességgel megtartott vizsgálataik során a feltárt hiányosságok megszüntetése érdekében a szükséges intézkedéseket megtették.

1997-ben a fogvatartottak a bánásmóddal összefüggésben 319 panaszt, kérelmet, feljelentést terjesztettek elő. Ezek különböző sérelmekre vonatkoztak; leginkább az elfogás, az előállítás, a kihallgatás során előforduló bántalmazást, az alkalmazott hangnemet kifogásolták.

Megállapítható volt továbbá az is, hogy az ügyészi szervekhez összességében beérkezett fogvatartotti panaszoknak csak töredékét képezték azok, amelyek kifejezetten a bánásmóddal voltak összefüggésben, zömmel az eljárás elhúzódsát, az ügy előadójával való kapcsolattartás hiányát, valamint a fogvatartottak jogi helyzetére vonatkozó egyéb kérdéseket érintették.

A fogvatartottak – büntetőfeljelentésnek nem minősülő – panaszai általában nem a bv. intézet, illetve a rendőrségi fogdák személyzetének magatartásával kapcsolatosak, hanem a folyamatban lévő nyomozás, a kihallgató vagy az előállító rendőrök eljárásával. Előfordult azonban, amikor a fogvatartott a sanyargatását, lelki kényszer alkalmazását sérelmezte.

Az egyik intézetben fogva tartott négy elítélt például 1997 nyarán több esetben panaszolta, hogy az intézet parancsnoka és parancsnokhelyettese jogellenes utasítást adott ki hajuk levágására. A bv. országos parancsnoka a fogvatartottak panaszának helyt adva megállapította, hogy az intézet olyan követelményt támasztott, amelynek nincs jogszabályi alapja.

A bánásmód körében előterjesztett panaszok kivizsgálása megtörtént, olyan eset nem volt megállapítható, amikor a fogvatartottat

panasza, kérelme vagy feljelentése miatt érte volna hátrányos bánásmód.

A büntetés-végrehajtás személyi állományával szemben 1997-ben hétszer került sor büntetőeljárás megindítására a Btk. 226. §-ába ütköző hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás bűncselekmény miatt, amelyből két esetben a nyomozás megtagadására, ötször pedig a nyomozás megszüntetésére került sor.

A törvénysértő bánásmód miatt indult büntetőeljárások számán belül a vádemelések aránylag csekély száma, a nyomozás megtagadásának és megszüntetésének zöme általában arra vezethető vissza, hogy a fogvatartottak állításaikat nem tudják megfelelően bizonyítani, ennek érdekében nem is mindig működnek együtt az illetékes hatóságokkal.

A vizsgálatok megállapításai szerint a fegyelmi eljárások elrendelésére és lefolytatására országosan nincs egységes gyakorlat abban a kérdésben, hogy el kell-e rendelni, illetve le kell-e folytatni a fegyelmi eljárást minden olyan esetben, amikor a büntetés-végrehajtás személyi állományába tartozó dolgozóval szemben azonos cselekmény miatt büntetőeljárás is indult.

A fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi CVI. törvénnyel, valamint az 1996. évi CXXIV. törvénnyel módosított 1996. évi XLIII. törvény 119. § (1) bekezdése értelmében fegyvelmsértést követ el, és fegyelmi eljárás keretében felelősségre kell vonni a hivatásos állomány tagját, ha a szolgálati viszonytal kapcsolatos kötelezettségét vétkesen megszegi. A törvény rendelkezéseit – az 1. § (1) bek. alapján – a rendőrség, valamint a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjainak szolgálati jogviszonyára is alkalmazni kell.

A fenti törvényi rendelkezések értel-

mében, ha a hivatásos állomány tagja ellen a szolgálati viszonytal összefüggésben tanúsított magatartása miatt büntetőeljárás indul, minden esetben el kell rendelni a fegyelmi eljárást is. Ilyenkor – az eset összes körülményének gondos mérlegelését követően – kell állást foglalni abban a kérdésben, hogy indokolt-e a fegyelmi eljárásnak a 131. § (2) bekezdése c) pontja alapján történő felfüggesztése a büntetőeljárás jogerős befejezéséig.

Az ügyészi vizsgálatok megállapításai szerint számos esetben nem rendelik el a fegyelmi eljárást, amikor a hivatásos állomány tagjával szemben a szolgálati viszonyból eredő kötelezettségeivel összefüggő bűncselekmény miatt indul büntetőeljárás. Az okokat keresve megállapítható, hogy általában akkor marad el, ha a büntetőeljárás nem a szolgálati felettes, hanem más (például fogvatartott) feljelentése alapján indul. Ilyenkor ugyanis az érintett személy illetékes parancsnoka csak abban az esetben értesül a büntetőeljárásról, amikor az ügyészségi nyomozóhivatal – az ügyészségi nyomozásról szóló 10/1995. (ÜK. 12.) LÜ-utasítás 15. §-a alapján – tájékoztatja a hivatásos állományú tag gyanúsítottkénti kihallgatásáról.

Ha az eljárást anélkül szünetetik meg, hogy az érintett gyanúsítottkénti bevonására az eljárásban sor kerülne, a fegyelmi eljárás megindítására jogosult nem szerez tudomást a büntetőeljárásról. Ez alól az az eset képezhet kivételt, amikor a rendőrt vagy bv. őrt az eljárásban tanúkénti kihallgatásra a Be. 112. § (5) bekezdése alapján előljárója útján idézik, valamint ha a nyomozó hatóság teljesíti a Be. 117. § (1) bekezdésében szereplő szignalizációs kötelezettségét.

A büntetés-végrehajtási szervezet szolgálati szabályzatáról szóló 21/1997. (VII.

8.) IM-rendelet 7. §-a (3) bekezdésének b) pontja előírja az alárendelt számára, hogy szolgálati előljárójának írásban jelentse, amennyiben vele szemben bűncselekmény vagy szabálysértés miatt intézkedés történt.

E jogszabályi rendelkezésekből következően a hivatásos állomány tagjaival szemben fennálló jelentési kötelezettség értelemszerűen a gyanúsítottkénti közlés időpontjától áll fenn, ennek hiányában a szolgálati előljárója tőle sem értesülhet a büntetőeljárásról.

Figyelemmel arra, hogy a fegyelmi eljárás elrendelése, illetve lefolytatása azokban az esetekben is szükséges lehet, amikor a büntetőeljárást az érintett gyanúsítottkénti bevonása nélkül szünetetik meg, ezért felmerülhet az érintett legfőbb ügyészi utasítás hivatkozott rendelkezéseinek felülvizsgálata.

Előzetes letartóztatás

A büntetés-végrehajtási jog gyakorlásának harmonizációját is negatívan érinti az előzetesen letartóztatottak számának alakulása, az eljárás elhúzódnása. Az átlagosan egy-egy napon mintegy 9500 jogerősen kiszabott szabadságvesztés-büntetést töltőhöz viszonyítva még mindig magas arányt (46,47%) jelentenek az ugyanabban az időpontban előzetes letartóztatásban lévő személyek (bv. intézetben és rendőrségi fogdában lévőköt együtt számítva). Ezzel szorosán összefügg az intézetek telítettsége. Megállapítható, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek többsége zsúfolt. Különösen nehéz ilyen szempontból az előzetesen letartóztatottak elhelyezésére szolgáló intézetek helyzete, ahol az átlagos telítettség a 150%-ot is meghaladja.

Öt büntetés-végrehajtási intézetben a

fogvatartottak száma több mint kétszerese az elhelyezhető létszámnak, a Veszprém Megyei Bv. Intézetben pedig tartósan 300% feletti a telítettség.

A zsúfoltság veszélyeztetheti a fogvatartás rendjét, biztonságát, kedvezőtlenül befolyásolja a fogvatartottak körülményeit is.

Ezen helyzet – a bűnözés várható jövőbeni alakulására, valamint a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény büntetés-végrehajtást érintő rendelkezéseire is figyelemmel – törvényességi szempontból aggasztónak tekinthető.

Ismert, hogy a kérdés megnyugtató rendezését a büntetés-végrehajtás hosszútávú fejlesztési programjának megvalósítása eredményezheti. Álláspontunk szerint azonban a helyzet javítása érdekében olyan megoldások keresése indokolt, amelyek – különösen a legzsúfoltabb intézetek tekintetében – a telítettség enyhítését lehetővé teszik.

A legtöbb probléma, panasz az előzetes letartóztatás végrehajtásával kapcsolatban merült és merül fel.

Befogadás

A gyakorlatban téves jogszabály-értelmezéshez, -alkalmazáshoz vezetett a védelemhez való jog gyakorlása biztosításának tárgyában kiadott 10023/1997. Bv. Országos Parancsnoki Körlevél 2. pontjában foglalt iránymutatás, mely szerint „6/1996. (VII. 12.) IM-rendelet 234. § (1) bekezdése értelmében a tárgyalás előkészítése során hozott határozatig felmért korú előzetesen letartóztatott csak a bíróság végzése alapján kiállított értesítés és az ügyészi rendelvénnyel fogadható be. Ügyészi rendelvénnyel hiányában a befogadást meg kell tagadni.”

Megtörtént a gyakorlatban, hogy a bíróság a tárgyalás előkészítését követően kibocsátott elfogatóparancs alapján előállított terhelteket tartóztatott le, és a bv. intézet nem a bíróságtól, hanem az ügyészségtől kérte a befogadáshoz szükséges rendelvényt, annak eljelenére, hogy a rendelkezési jog gyakorlása az eljárás külön szakaszában már a bíróság hatáskörébe tartozott. A Bv. tvr. 116. § (1) bekezdése értelmében a bíróságnak a tárgyalás előkészítése során hozott határozatáig kell a bv. intézetben az előzetes letartóztatást az ügyész rendelkezése alapján és annak megfelelően végrehajtani. Az ügyész ezen időpontig jogosult és köteles a Bv. szabályzat 234. § (1) bekezdésében előírt rendelvénnyel kiállítására. Ezt követően a rendelkezési jogot a bíróság gyakorolja függetlenül attól, hogy az előzetes letartóztatás elrendelését megelőzte-e elfogatóparancs kiadása.

Kapcsolattartás

Visszatérő kérdés a telefonhasználat problémája. Felmerült, hogy az előzetes letartóztatásban lévő tarthatnak-e kapcsolatot telefonkészüléken hozzátartozóikkal abban az esetben, ha a kapcsolattartás ellenőrzését az illetékes ügyész nem tartja fenn magának.

A Bv. tvr. rendelkezései értelmében az elítélt ellenőrzés mellett jogosult a bv. intézet lehetőségei szerint távbeszélő használatára.

A Bv. tvr. 118. §-a tartalmazza az előzetesen letartóztatottat megillető jogok felsorolását. Ezek között nevesítve nem szerepel a telefonhasználat joga. Tekintettel azonban arra, hogy a telefonhasználat is a kapcsolattartás egyik formája, hozzátartozóival pedig a törvényi feltételek mellett az előzetesen letartóztatott is jogosult (levele-

zés, látogatás, csomagküldés) kapcsolatot tartani, súlyosabb jogkorlátozás nem érheti, mint az elítéltet.

A kérdést a 6/1996. (VII. 12.) IM-rendelet 244. § (2) és a 245. § (3) bekezdése egyértelműen rendezi. Ennek értelmében a védőn kívül más személlyel csak az ügyész és a bíró külön engedélyével beszélhet telefonon a letartóztatott. Nem elég tehát, ha a rendelkezési jog gyakorlója a rendelvényen nem tiltotta el a kapcsolattartástól, ehhez kifejezett engedély szükséges. Figyelemmel arra, hogy a Be. 97. § (2) bekezdésének b) pontja értelmében az előzetesen letartóztatott hozzátartozójával szóban és írásban ellenőrzés mellett érintkezhet, amennyiben az ügyész az ellenőrzés lehetőségével nem kíván élni, a távbeszélőn történő kapcsolattartást az intézetnek kell ellenőriznie.

Kérdés, hogy ha a fogvatartott a kérelmi lapon több (akár tíz) személyt is megjelölt, akikkel telefonbeszélgetést kíván folytatni, ilyenkor a nyomozás törvényessége feletti felügyeletet gyakorló ügyész kikkel engedélyezze a telefonbeszélgetést, van-e jogszabályi akadálya annak, hogy az engedély akár ilyen széles körre is kiterjedjen. Figyelemmel arra, hogy a Bv. tvr. 118. § (2) bekezdése értelmében az előzetesen letartóztatott kapcsolattartása csak a büntetőeljárás eredményessége érdekében korlátozható, és a telefonhasználat lényegében a kapcsolattartás speciális esetének tekinthető, ezért a rendelkezési jog gyakorlója általi engedély megtagadásának akkor lehet helye, ha az érintett személlyel való telefonbeszélgetés a büntetőeljárás eredményességét veszélyeztetné. Ha erre adat nem merült fel az eljárás korábbi szakaszában, az ilyen tartalmú engedély megadásának nincs törvényi akadálya. Ha a fogvatartott

kapcsolattartását akár a rendőrségi fogdán, akár a bv. intézetben a büntetőeljárás eredményessége érdekében korlátozzák, az ilyen tartalmú rendelkezéssel szemben a Be. vonatkozó szabályai alapján jogorvoslatnak van helye.

Problémaként vetődött fel, hogy a magánelzárást töltő előzetesen letartóztatott hogyan érintkezhet telefonon védőjével, különösen, ha a telefonkészülék az épületben távol – más szinten – van elhelyezve.

Korlátozni ezt a jogot nem szabad, a fogvatartottat oda kell kísérni a telefonhoz. Csak a Bv. tvr. 42. § (6) bekezdésében tételesen felsorolt jogok gyakorlása függeszthető fel erre az időre, ezek között pedig a védővel való kapcsolat nem szerepel. A telefonálás rendjét pontosan szabályozni kell az intézet házirendjében. A házirend tükrözi az intézet sajátosságait és azt, hogy milyen lehetőségek vannak a telefonálás biztosítására.

Előfordult, hogy telefonálási kérelmükre az előzetesen letartóztatottak a rendelkezési jogkört gyakorló bíróságtól nem kaptak választ. Volt rá eset, hogy az ügyész megkeresésére a bíróságon közölték, hogy szóban tájékoztatták a fogvatartottakat hozzájárulásukról, de az intézetet nem, mert nem volt tudomásuk ennek szükségességéről. Az ügyész felhívta a bíróság figyelmét arra, hogy a döntésről a bv. intézetet írásban szükséges tájékoztatni.

A levelezéshez szükséges eszközöket biztosítani kell a jogorvoslattal élés érdekében. A fogvatartottak az egyik bv. intézetben arra hivatkozással, hogy nem kaptak levélpapírt, egészségügyi papíron terjesztették elő panaszukat a bv. felügyeleti ügyésznek. Ezt semmi nem indokolta konkrét esetben. Panasszal élhettek volna a parancsnoknál, meghallgatást kérhettek

volna a bv. felügyeleti ügyésztől. Fokozott gondot kell fordítani a fogvatartottak jogorvoslati jogának érvényesülésére, beleértve az ehhez szükséges eszközök biztosítását is.

Változatlanul probléma, hogy egyes bíróságok határozataikat magyar nyelven küldik meg a magyarul nem tudó külföldi állampolgároknak. A 6/1996. (VII. 12.) IM-rendelet 224. § (3) bekezdése szerint a külföldi elítélttel szembeni büntetőeljárásban a *tolmácsköltség* viselésére a Be. szabályait kell alkalmazni, tehát az a hatóság viseli a költségeket, amelynek eljárása során az felmerül. Arra is van példa, hogy a bíróság által adott tolmácslista és konkrét intézkedés alapján a bv. intézet megszervezi a tolmács behívását, a határozat idegen nyelvű kihirdetését, majd igazolja, hogy az megtörtént, és ennek alapján a bíróság a jogosultnak kifizeti a tolmácsdíjat.

A *védekezéshez való jog* gyakorlásának biztosítása terén nem tapasztalható változás abban a vonatkozásban, hogy a kirendelt védők a védenccel kapcsolatban csak nagyon szűrványosan vagy egyáltalán nem tartják, a fogvatartottak az ügyészi vizsgálatkor rendszeresen terjesztenek elő ilyen panaszokat. E körben talán az ügyvédekről szóló 1998. évi XI. törvény eredményezhet előrelépést.

Az előzetes megszakítása

A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM-rendelet 257. § (1) bekezdése értelmében, ha az előzetesen letartóztatottal szemben a bíróság más ügyben szabadságvesztés végrehajtását rendeli el – kivéve a szabadságvesztésre átváltotatott közérdekű munkát vagy pénzbün-

tetést –, az intézet a szabadságvesztést hajtja végre. A (3) bekezdés előírja, hogy ha a szabadságvesztés végrehajtása alatt az előzetes letartóztatás tartama nem jár le, vagy azt nem szüntetik meg, a szabadságvesztés lejárta után az előzetes letartóztatás végrehajtását folyamatosan folytatni kell.

A vádirat benyújtása előtt elrendelt előzetes letartóztatás naptári napban meghatározott időpontig tart. Ha a megszakítás kapcsán foganatba vett szabadságvesztést a terhelt az előzetes letartóztatás naptári napban meghatározott időtartamán belül tölti le, akkor a hátralévő időre feléled a korábban elrendelt (meghosszabbított) előzetes letartóztatás. Abban az esetben viszont, ha a szabadságvesztés letöltése közben az előzetes letartóztatás naptári napban megjelölt határideje lejár, az előzetes letartóztatástól az időponttól megszűntnek kell tekinteni. A vádirat benyújtását követően elrendelt vagy meghosszabbított előzetes letartóztatásnak naptári napban meghatározott időtartama nincs, az az ügydöntő határozat megszüntetéséig, illetve az eljárás jogerős befejezéséig tart. Ezekben az esetekben tehát az előzetes letartóztatást megszakító szabadságvesztés kitöltését követően foganatba vehető az előzetes letartóztatás hátralévő része.

Előállítás, átszállítás

A 6/1996. (VII. 12.) IM-rendelet 237. §-a (1) bekezdésének e) pontja értelmében a büntetőeljárás szakaszától függően az ügyész, illetve a bíróság dönt az előzetesen letartóztatott előállításáról, a nyomozó szerveknek történő kiadásáról, az intézetben való kihallgatásáról. A nyomozó szervek számára történő kiadás nemcsak a

„más” nyomozó hatóságokat kell érteni, hanem az ügyben eljáró nyomozó hatóságot is. A vonatkozó jogi szabályozás ugyanis olyan egyértelmű rendelkezést tartalmaz az előzetesen letartóztatott nyomozó szervek részére történő kiadásának engedélyezése tárgyában, amelynek megszorító értelmezésére nincs lehetőség. A vonatkozó jogszabályi előírásokkal azonban nem ellentétes a nyomozó hatóságnak az adott ügyre vonatkozó nyomozási tervéhez igazodva többszöri, de konkrét napokat megjelölő kiadásra szóló kérelme, mert ebben az esetben az ügyésznek tudomása van arról, hogy az előzetesen letartóztatottat mely napon adták ki a nyomozó hatóságnak. Annak sincs jogszabályi akadálya, hogy a kiadás több, egymást követő napra szóljon.

A Bv. szabályzat 137. § (1) bekezdésének f) pontja kimondja, hogy a büntetőeljárás szakaszától függően az ügyész, illetve a bíróság dönt az előzetesen letartóztatott más intézetbe való átszállításáról, kivéve a Bv. Központi Kórházba vagy az IMEI-be történő orvosilag indokolt, sürgős átszállítást. A fenti jogszabályi rendelkezés értelmezésével kapcsolatban merült fel, hogy ilyen esetben mikor nincs szükség ügyészi rendvényre, mikor elégséges, ha az ügyész az átszállításról utólag értesül. A miniszteri rendelet fő szabályaként megköveteli a rendelkezési jog gyakorlójának a döntését, ha az előzetesen letartóztatottat más intézetbe kívánják átszállítani. E körben a jogalkotó nyilvánvalóan azért vette ki a Bv. Központi Kórházba vagy az IMEI-be történő orvosilag indokolt sürgős átszállítás esetét, hogy amennyiben annak feltételei fennállnak, az ügyészi rendvény beszerzése miatt a beteg érdekében az átszállítás ne szenvedjen késedelmet. Az átszállítás sürgőssége vonatkozásában az or-

vos véleménye a meghatározó szempont. Ilyenkor tehát nem szükséges az ügyész előzetes engedélye az átszállításhoz, amennyiben azonban az intézet mégis megkeresi az ügyészt, nem zárkozhat el ilyen esetben sem a rendelkezési jog gyakorlásától.

A Bv. szabályzat 237. § (1) bekezdés e) pontjában írtakkal kapcsolatban a gyakorlatban probléma merült fel annak értelmezési körében, hogy vajon az Ügyészségi Nyomozóhivatal, illetve a nyomozó ügyész rendelkezésre jogosult-e. A kérdés jelentőségét az adja, hogy adott esetben fontos nyomozási érdekek kerülhetnének veszélybe. Jelentős késedelmet szenvedhetne vagy lehetetlenné válna olyan egyes sürgős nyomozási cselekmények elvégzése, mint például az előzetes letartóztatásban lévő gyanúsított haladéktalan kihallgatása, előre nem tervezhető, de azonnal esedékes szembesítése stb. A Bv. tvr. 16. § (1) bekezdése, továbbá a Bv. szabályzat 237. § (1) bekezdése – a rendelkezési jogkör gyakorlóit megjelölve – megkülönböztetés nélkül tesz említést az ügyészről. E jogszabályok a döntésre jogosultak köréből az ügyészségi nyomozóhivatalok ügyészeit nem zárják ki. Az előbbiekre figyelemmel a jogszabályoknak és a gyakorlati igényeknek megfelelő jogértelmezéssel az Ügyészségi Nyomozóhivatal (a nyomozó ügyész) intézkedhet a hivatal által nyomozott ügyben az előzetesen letartóztatottnak az Ügyészségi Nyomozóhivatalhoz történő előállítására, az intézetből a hivatal részére történő kiadása, illetőleg az intézetben az Ügyészségi Nyomozóhivatal által való kihallgatása iránt.

Az Ügyészségi Nyomozóhivatal (nyomozó ügyész) a 6/1996. (VII. 12.) IM-rendelet 235. § (1) bekezdés e) pontjában a megjelölt körben csak a Hivatal által nyo-

mozott ügyekben előzetes letartóztatásba helyezett – és a bv. intézetben fogva tartott – gyanúsítottak esetében is csak a nyomozás befejezéséig intézkedhet.

A szóban forgó jogosultságokat a nyomozóhivatal (nyomozó ügyész) a nyomozás érdekének biztosítására gyakorolhatja, ezért azok további korlátja, hogy az említett körben az előállított, illetve kiadott előzetesen letartóztatottat a nyomozási cselekmény elvégzése után a bv. intézetbe haladéktalanul vissza kell szállítani.

Fogantatba vétel, elévülés

A közvélemény a bűnözésre válaszként súlyos, kemény szankciókat igényel. Büntetési rendszerünkben a szabadságvesztés a legsúlyosabb szankció. A szabadságvesztés fogantatba vételének törvényességi felügyelete során nem egy esetben tapasztalható, hogy a jogerős büntetés végrehajtása azért marad el, illetve azért húzódik el, mert a bíróság törvénysértő módon engedélyez halasztást az elítélt számára. A szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére adható halasztás részletes szabályait a büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra háruló feladatokról szóló módosított 107/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 116–117. §-a tartalmazza. Ennek értelmében a két évet meghaladó szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére halasztás csak az elítélt életét közvetlenül veszélyeztető betegség esetén adható, ha a betegséget orvosi bizonyítvány, illetve igazságügyi orvos szakértői vélemény igazolja. Előfordult, hogy a halasztás engedélyezésére a fenti rendelkezés megsértésével került sor.

A Be. 398. § (5) bekezdése értelmében a tanács elnökének a büntetés végrehajtásá-

nak elhalasztása tárgyában hozott határozata ellen nincs helye fellebbezésnek. A törvényi tilalomra figyelemmel a törvénysértő bírói határozattal szemben tehát nincs jogorvoslati lehetőség. Az ügyész jogszabályi felhatalmazás hiányában nem élhet a fellebbezés lehetőségével, a halasztás tárgyában hozott bírósági határozatot meg sem kapja. A büntetés akkor éri el a törvényben meghatározott célját, ha azt a jogerőre emelkedést követően nyomban végrehajjták. Alapvető garanciális, büntető igazságszolgáltatási érdekek fűződnek ahhoz, hogy a végrehajtás megkezdésének elhalasztására csak a jogszabályban meghatározott esetben kerülhessen sor. A gyakorlati tapasztalatok szerint – amint arra az ügyészi vizsgálatok is rámutattak – elkerülhetők lennének a törvényességi szempontból nemkívánatos esetek, ha a törvény biztosítaná ilyen esetben is az elítélt és az ügyész számára a fellebbezés lehetőségét. A fentiekre figyelemmel a Legfőbb Ügyészség kezdeményezte az Igazságügyi Minisztériumnál a Be. 398. § (5) bekezdésének az előbbiektől szerinti módosítását. A fogantatba vétellel kapcsolatos szabályozás megváltoztatására irányuló javaslat azonban sajnálatosan nem részesült támogatásban. Az új Be. 595. § (3) bekezdése továbbra is kimondja, hogy a halasztás tárgyában hozott határozat ellen nincs helye fellebbezésnek. A fogantatba vétel ütemében változás továbbra sem észlelhető, sőt egy-két kirívó mulasztás még a közvéleményt is felháborítja. Sajnos a bv. felügyeleti ügyésznek – jogszabályi felhatalmazás és jogi eszköz híján – ezt megakadályozni nincs lehetősége.

Az engedély nélkül eltávozott elítélt esetében az elévülés kérdése is vizsgálán-dó. A hatóságnak azonban nem mindegyik

aktusa szakítja félbe az elévülést. Csupán olyan eljárási cselekmények sorolhatók ide, amelyek a büntetőeljárás előbbrevitelére irányulnak. A belső hivatali intézkedéseknek (a nyilvántartási idő meghosszabbítása, megkeresések intézése más hatóságokhoz stb.), továbbá közkegyelem tárgyában hozott deklaratív végzésnek nincs ilyen joghatása. Ellenben minden olyan aktus, amely az elkövető felelősségre vonására irányul, félbeszakítja az elévülést. (Ilyen például az elfogató parancs kibocsátása, előzetes letartóztatás elrendelése, vádemelés, első ízben elrendelt lakhelykutató stb.).

Ha az elkövető több bűncselekmény miatt is felelősséggel tartozik, akkor az egyik elévülését nem szakítja félbe az a tény, hogy a másik bűncselekmény miatt büntetőeljárási cselekményt foganatosítottak az elkövető ellen.

Jogorvoslati jog

Ha a rendelkezési jog gyakorlója az előzetesen letartóztatott hozzátartozókkal való kapcsolattartási jogát korlátozza, a rendelkezés ellen jogorvoslatnak van helye. A Be. 7. §-a értelmében a hatóságok határozatai és intézkedései ellen, illetőleg az intézkedés elmulasztása miatt – ha a törvény kivételt nem tesz – jogorvoslatnak van helye. A Magyar Köztársaság alkotmánya biztosítja a *szabadsághoz való jogot* és a *magántitok* védelmét. Ezek olyan alapvető emberi, illetőleg állampolgári jogok, amelyek korlátozására csak törvényben meghatározott okok és eljárás alapján kerülhet sor. Ebből következően a büntetőügyekben eljáró hatóságok az említett jogok korlátozásáról határozati formában rendelkezhetnek, amelyeknek szükségszerű tartalmi kellé-

ke a jogorvoslati jogosultsággal kapcsolatos hatósági közlés is. Ez következik a Be. 4. § (3) bekezdésének, valamint 116. § (3) bekezdésének előírásából is.

A Bv. tvr. 2. § (4) bekezdése értelmében az elítéltet a büntetés és az intézkedés végrehajtása során jogorvoslati jog illeti meg. A Bv. tvr.-t módosító 1993. évi XXXII. törvény 1. §-ában megállapított normaszöveg annyiban tér el a korábbi szabályozástól, hogy ott jogorvoslati jog helyett *panaszjog* szerepel. Az általánosabb megfogalmazást az indokolta, hogy a fogvatartott a törvényben részletesen szabályozott esetekben nem panasszal, hanem bíróságnál előterjeszhető *fellebbezéssel* élhet a büntetés, illetőleg az intézkedés végrehajtása során hozott határozat ellen. A jogorvoslati jog tehát tágabb fogalom, mint a panaszjog intézménye, amely annak – a fellebbezés mellett – csak egyik, bár semmiel sem csekélyebb jelentőségű komponense. Fellebbezés mellett az elítéltet megillető – és az ügyésznél is előterjeszhető – panasz jogáról a Bv. tvr. módosított 36. § (1) bekezdés g) pontja rendelkezik. Ennek értelmében az elítélt jogosult a bv. intézetben a büntetés-végrehajtástól független szervnél közérdekű bejelentés, panasz, kérelem és jognyilatkozat előterjesztésére. A panaszok egy része a bv. intézetben belül kerül előterjesztésre és rendezésre, azok a külső törvényességi kontroll szerepét betöltő ügyészhez el sem jutnak. Lehetőség van azonban arra is, hogy a fogvatartott panaszával közvetlenül forduljon a bv. felügyeleti ügyészhez, vagy a bv. intézetben előterjesztett panaszának elbírálását sérelmezze az ügyésznél. Az első esetben a bv. felügyeleti ügyész a panaszt maga vizsgálja ki és teszi meg a szükséges intézkedést, illetve eljuttatja elbírálásra az illetékeshez. Második esetben a pa-

nasz korábbi elbírálásával kapcsolatos eljárás törvényességét ellenőrzi a bv. felügyeleti ügyész, mintegy további kontrollt gyakorolva. Amikor az ügyész a panaszt érdemben vizsgálja, jogorvoslati szerepet is ellát, amely azonban abban is különbözik a klasszikus értelemben vett processzuális jogorvoslattól, hogy nem tekinthető járulékosnak. Ha ugyanis a panaszban foglaltakkal kapcsolatban az ügyész jogszabálysértést állapít meg, akkor is köteles eljárni a törvényesség helyreállítása érdekében, ha az előterjesztő azt már nem kívánja. Az ügyészhez fordulás lehetősége természetesen nem érinti a panaszosnak azt a jogát, hogy emellett sérelmével a jogszabályban meghatározott más jogorvoslati fórumokhoz is forduljon.

Az ügyészhez fordulás mint jogorvoslati fórum kérdését vizsgálta többek között az Emberi Jogok Európai Bizottsága egy fogvatartott kontra Magyarország ügyben, amelyben hazánkat elmarasztalták. A bizottsági jelentés 122–123. pontja megállapítja, hogy „[...] az ügyészségről szóló törvény alapján az ügyészek illetékesek arra, hogy felügyeljék a fogva tartás körülményeinek és végrehajtásának törvényességét, hogy meghallgassák az elítélteket és megvizsgálják a büntetések végrehajtásával kapcsolatos panaszokat. Figyelembe véve a magyar alkotmányban rögzített jogi státusukat, az ügyészek a kormánytól függetlennek tekinthetők. Az ügyészek által nyújtott ellenőrzés hatékonyságát illetően a bizottság úgy véli, az ügyészségről szóló törvény szövegéből az következik, hogy az illetékes ügyész megkeresésének joga nincs korlátozva. Mi több, a büntetések végrehajtására illetékes szervek kötelesek az ügyész törvényességét biztosító utasításainak megfelelően cselekedni.

A bizottság úgy találja, bár az illetékes ügyész megkeresésének lehetősége a releváns jogi textusban homályosan megfogalmazott abban a tekintetben, hogy vajon kötelessége-e az ügyésznek az egyes panaszok kivizsgálása és hogy vajon a panaszosnak jogában áll-e ügyési döntést kérni egyéni panaszát illetően, e kontrollmechanizmus a jelen ügyben hatékony jogorvoslatnak bizonyult. A bizottság ebben a kontextusban jegyzi meg, hogy a kérelmező ténylegesen élt az illetékes ügyészség megkeresésének lehetőségével, amely megvizsgálta a panaszát, és döntést is hozott arról. Igaz, az ügyészség elutasította a panaszt. Valamely jogorvoslatnak a 13. cikk szempontjából való hatékonysága azonban nem a kedvező döntés bizonyosságán múlik...

Bv. bírói eljárás

A bv. bírói eljárások körében indokolt kitérni a Btk. legutóbbi módosításával kapcsolatban a *feltételes szabadságra bocsáthatóság* új szabályára. A 47. § (3) bekezdése szerint a három évet meg nem haladó szabadságvesztés kiszabása esetén – különös méltánylást érdemlő esetben – a bíróság ítéletében akként rendelkezhet, hogy az elítélt a büntetése fele részének letöltése után feltételes szabadságra bocsátható, ha nem többszörös visszaeső. A Legfelsőbb Bírósággal is egyeztetett ügyészségi álláspont a következőkben összegezhető.

Ha a bíróság az ítéletben úgy rendelkezett, hogy az elítélt a büntetés fele részének letöltése után feltételes szabadságra bocsátható, de a bv. bíró a büntetés fele részének tényleges letöltése után nem részesíti őt ebben a kedvezményben, úgy az elítélt nem veszti el véglegesen a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, mert ez

esetben a Btk. 47. §-ának (2) bekezdése szerint kell eljárni. Tehát a bv. bírónak le kell folytatnia a Bv. tvr. 8. §-a szerinti eljárást, és az elítélt feltételes szabadságra bocsátásának lehetőségét az általános szabályok szerint a végrehajtási fokozathoz igazodóan kell vizsgálnia.

Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának engedélyezésénél az elítélt magatartása, családi körülményei mellett vizsgálni kell az elkövetett bűncselekményt, az elítélt személyiségét, az előéletét és a kiszabott büntetés mértékét. Ezekből kell következtetést levonni arra, hogy az enyhébb végrehajtási szabályok keretei között a büntetés célja elérhető-e, és kellően szolgálja-e az enyhébb szabályok engedélyezése az elítélt szabadulása után a társadalomba beilleszkedését, az újabb bűncselekmények elkövetésétől való tartózkodását (BH 1995. évi 7. szám, 1996. évi 2. szám).

A bv. bíró a bv. intézet parancsnokát az enyhébb végrehajtási szabályok megszüntetésére irányuló előterjesztésben foglalt adatok kiegészítésére kötelezheti, de nyomozati cselekmények elvégzésére nem hívhatja fel, és a hivatásos pártfogót sem bízhatja meg azzal, hogy tanút hallgasson ki; az ilyen jellegű bizonyítást maga veszi fel, illetve az ügyészt keresi meg a szükséges bizonyítási eszközök felkutatása érdekében (BH 1997. évi 2. szám).

Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását nem zárja ki, ha az elítélt ellen újabb büntetőeljárás indul; ebben az esetben azonban az a korlátozás érvényesül, hogy a bv. intézetből nem távozhat el (Békes Megyei Bíróság Bf. 463/1995.).

Egy új eljárás megindulása nem lehet az alapja annak, hogy az elítéltet a korábbi megfelelő magatartással kiérdemelt eny-

hébb végrehajtási szabályok alkalmazásától megfossszák, csupán olyan jellegű intézkedéseket tesz lehetővé, amelyeknek az a célja, hogy az elítélt a hatóságok rendelkezésére álljon. Ilyen értelmezést támaszt alá a Bv. tvr. 28/A §-ának (3) bekezdése is, amely külön esetként szabályozza azt az eljárást, amikor az elítélt ellen újabb büntetőeljárás indul. Ekkor a bv. intézet parancsnoka intézkedik, hogy az elítélt ne távozhasson el az intézetből (BH. 1995. évi 6. szám, 332. számú határozat).

Gyakorlati tapasztalatok

A büntetés-végrehajtási szervek jogszerrű tevékenysége, a személyi állomány feladatainak előírások szerinti, színvonalas ellátása alapvetően meghatározza a büntetési cél elérését. Alapvető követelmény, hogy a büntetés-végrehajtás területén dolgozó valamennyi jogalkalmazó a befogadástól a szabadításig bezárólag megfelelően ismerje és alkalmazza a vonatkozó jogszabályi rendelkezéseket. Az ügyészi törvényességi felügyeleti vizsgálatok tükrében a büntetés-végrehajtási napi feladatok ellátása során felmerülő főbb kívánalmak – a teljesség igénye nélkül – az alábbiakban összegezhetők. Alapvető törvényességi követelmény, hogy hatályosuljanak a fogvatartottak befogadására vonatkozó jogszabályi rendelkezések, az intézetek személyi állománya a befogadáskor előírászerűen járjon el. Az elítélteket csak az ítéletben és a törvényben meghatározott hátrányok érhetik. A fogvatartottak állampolgári jogait csak annyiban szabad korlátozni, amennyiben a büntetési célhoz az elkerülhetetlen, s ennek a korlátozásnak a mértékét, határát a törvény pontosan tartalmazza.

Különösen figyelni kell arra, hogy a fogvatartottak az őket megillető büntetés-végrehajtási és büntetőeljárási jogokat megfelelően gyakorolhassák, ezzel kapcsolatban indokolatlan jogkorlátozás vagy hátrány ne jelentkezzen. A fogvatartottak jogainak biztosítása mellett meghatározó követelmény a jogszabályokban előírt kötelezettségek teljesítésének jogszerű megkövetelése. A fogvatartotti jogok biztosítása és a kötelezettségek megkövetelése csak a vonatkozó jogszabályi rendelkezések és egyéb előírások pontos ismeretében, a határozott, de emberséges fellépéssel, a törvényes bánásmód mindenkori szem előtt tartásával érhető el.

A fogvatartottakkal való törvényes bánásmódhoz hozzátartozik, nem szabad el-tűzni, hogy a fogvatartottak egymást bántalmazzák, sanyargassák. Az ilyen magatartással szemben következetesen fel kell lépni, és a jogszabály által előírt intézkedéseket haladéktalanul meg kell tenni.

A fogvatartottak jogi helyzetének biztosítása mellett alapvető jelentőségű a fogva tartás biztonsága, amelyet soha sem szabad figyelmen kívül hagyni.

A fogvatartottak nevelésének meghatározó eszköze a *jutalmazás* és a *fenyítés*. A jutalmazás kapcsán törekedni kell arra, hogy az mindig indokolt legyen, és megfelelően szolgálja a nevelés célját. E körben sem hagyható figyelmen kívül a *fokozatosság* elve, az intézet elhagyásával járó legkomolyabb jutalmakra csak kellően indokolt esetben kerülhet sor. Alapvető garanciális jelentőséggel bír, hogy aki ellen újabb büntetőeljárás van folyamatban, az intézetet ilyen jogcímen ne hagyhassa el. A büntetés-végrehajtási intézet rendjét vét-

kesen megszegő fogvatartottal szemben fe-gyelmi úton következetesen fel kell lépni.

A fogvatartottak közül különös figyel-met kell fordítani a fiatalkorúakra és az elő-zetesen letartóztatottakra vonatkozó jog-szabályi rendelkezések maradéktalan meg-tartására. Az utóbbiak kapcsán hangsú-lyozni szükséges, hogy olyan fogvatartot-takról van szó, akiknek jogi helyzete speci-ális, nem előrehozott büntetésüket töltik, hanem olyan személyek, akiknél sajátos büntetés-végrehajtási jogi és büntetőeljá-rási jogi szabályok hatályosulnak. Foko-zott figyelmet kell tehát fordítani arra, hogy a letartóztatottak eljárási jogait – külön-ösen a védekezéshez való jogot – megfelelő-en gyakorolhassák, ugyanakkor hatályo-suljanak azok a korlátozások is, amelyek a büntetőeljárás eredményességét szolgál-ják.

A büntetés-végrehajtás ügyészi törvé-nyességi felügyelete – amely bizonyos te-kintetben elkülönül a többi ügyészi tevé-kenységtől, de egyben tartja a szoros munkakapcsolatot is – jelenti az állampolgárok, az elítéltek jogainak védelmét, de egyben az állam büntetőigénye érvényesülésének eszközét is, a társadalom és a többi állam-polgár védelmét, az állami és más szervek, a személyek kötelezettségei teljesítésének kikényszerítését, a mindkét oldalú esetle-ges joggal való visszaélés kiküszöbölésé-nek garanciáját. Célja a büntető határozat törvényes végrehajtásának elősegítése, de cél annak előmozdítása is, hogy az adott büntetés, büntetőjogi intézkedés betöltse rendeltetését, amit a törvénytértek feltá-rásával, megelőzésével szolgál.

Lajtár István

Eger a kulcsszó

Mező László: Ideálom az újíító szellem

A dinamikus jelzőt többször használja beszélgetésünk során Mező László ezredes, a Markó 1997. december elsejével kinevezett új parancsnoka.

– A dinamika, a nagy jövés-menés valóban jellemző e büntetés-végrehajtási intézményünkre – mondja.

– A Markóban 1997-ben közel tízezer fogvatartottat állítottak elő bírósági tárgyalásra, ügyészi meghallgatásra, egyéb helyekre, például orvosi rendelőbe. Ezen túlmenően 20 ezer embert mozgatott meg szállítás céljából ugyanez évben az előzetes nagyüzem. Ezek a számok önmagukért beszélnek. Elismerésre méltó az eredményesség is, hogy mindezen mozgások rend-kívüli, súlyos események nélkül mentek végbe.

Az ezredes urat Eger–Budapest útvonalú pályaképéről kérdezem. Egyenes vonalú, bv. elkötelezettségű életút állomásai bontakoznak ki előttünk.

– Eger mellett, egy festői szépségű kis faluban születtem 1954. augusztus 2-án, amely mára már szinte Eger külvárosának tekinthető. Szüleim egyszerű munkásemberek voltak. Egy testvérem van, aki szintén „bévéország” alkalmazottja a Heves megyei intézményben. Általános iskolába Andornaktáján jártam. Jó tanuló voltam, 4,5-4,8-as átlaggal. A középiskolát Egerben végeztem el, gépipari szakközépiskolai tanulmányokat folytattam. Egy tizenéves gyermek még nem tud a jövőjéről dönteni. A fiúk általában vonzódnak a

műszaki ismeretekhez, a nehézipar férfias jellege orientálja érdeklődésüket. Hogy a gépipar, a technikai képzettség nem jutott szerephez a későbbiekben, abban főként a katonaság játszott közre.

– *Hogyan?*

– Két évet töltöttem tartalékos tisztiskolán Budapesten, béemes alhadnagyi rendfokozattal szereltem le. Szokás volt ebben az iskolában a végzősöknek toborzónapok szervezése. Különböző fegyveres szervezetek munkatársai kerestek fel bennünket, elhelyezkedést kínálva. A bv.-től is jöttek állásajánlatokkal. Mivel Heves me-

gyében akkortájt rendőri pályán nem tudtak lehetőséget adni, a büntetés-végrehajtás került a munkakönyvembe. A Heves Megyei Rendőr-főkapitányságon gyakorlati időm töltve megismerkedtem Debrei András ezredessel, az egri bv. intézet parancsnokával, aki, ahogy bemutatta részletes aprólékossággal a rácsok mögötti világot, máris vonzalmat keltett bennem e különleges pályához. A fegyelmezett, egyenruhás szervezet, a rend, a stabilitás mindig is vonzott.

– *Tehát egy huszonekét éves ifjú ember „bevonul” az egri börtönbe...*

– Úgy van. 1976. december 1-jén történt meg a kinevezésem. Az akkori szóhasználat szerint őraparancsnok lettem. Lelkesen láttam munkához. Szép helyen van a börtön, közel a szülőfalumhoz. Egerhez építészetileg is méltó az intézet, kiemelkedik adottságaival a megyei létesítmények sorából. Sok érzelmi, kollegiális szál köt még ma is oda.

– *Őraparancsnoki beosztása, ahogy tudom, öt éven át, 1981-ig tartott. Milyenek voltak az első tapasztalatai és benyomásai?*

– Betanulás, mélyvíz, mindegy, minek nevezzük, folyamatosan tartott a kiképzésem éjjel-nappal, 12–24 órás szolgálati rendszerben, amelynek során kellően ráláthattam a bv. valamennyi területére. Ez az időszak sokoldalúan mutatta meg a sajátos profil nehézségeit. Különösebb meglepetések azért nem értek, mert, mint mondtam, a katonaságtól kerültem közvetlenül át ide. Hamar megszoktam a börtön légkörét. Alaptermészetem egyébként is a katonás rend igénye és tisztelete.

– *A szülei mit szóltak választásához?*

– Maximálisan támogattak, nagy hatást a pályaválasztásomra nem gyakorolhattak. Ahhoz én túl önálló voltam.

– *Gondolom, a családalapításra is korán*

elszánta magát. Sándor Pál egyik filmjében a népszerű Garas–Kern duó éneklte az Egyedül nem megy című slágeret. A bévés dolgozók repertoárjában ez úgy hangzik: stabil családi háttér nélkül e nagy feszültségű tevékenység nem igazán megy...

– Így van. Nélkülözhetetlennek tartom a megértő családot, hisz egy bévés vezető a legbelsőbb gondjait, érzelmi rezdüléseit jó néhány esetben még a közvetlen munkatársainak sem mondhatja el. 1979-ben megnősültem. Feleségem az egri útépítő vállalatnál ügykezelő titkármóként, gyors- és gépirónóként dolgozott. Két gyermekünk született, Éva lányom, aki ma, tizennyolc éves, örül a legjobban fővárosba költözésünknek, gimnazistaként a továbbtanuláshoz nagyobb lehetőséget nyújt a pesti főiskolai paletta. A fiam még csak tizenkét éves, úgyszintén értelmes gyerek. A múltra visszatérve: 1977-től 1981-ig komolyan tanultam én is, mégpedig a Rendőrtisztviselői Főiskola levelező tagozatán, amelyet – nem tudom, nem tart-e szerénytelennek, megemlítssem, vagy ne – kiváló eredménnyel végeztem el. A főiskolának köszönhetően az intézeten belül magasabb beosztásba kerültem, őrségparancsnok lettem. Végeredményben ebben a státusban tevékenykedtem 1990 júliusáig, a parancsnoki kinevezésemig.

– *Vezetőként mit tartott magatartási alapnormának?*

– Mint említettem, szeretem a rendet, a szabályozottságot, a fegyelmet, a jogszabályok szerinti munkavégzést. Mi olyan embereket őrzünk, akik épp ezeket szegik meg, veszélyes normasértést követnek el. Nekünk mintát, példát kell adnunk. Arra törekszem, hogy a legteljesebb mértékben jogszabálykövető ember maradjak.

– *Nem vezet ez merev, szemellenzős magatartáshoz?*

– Nem, mivel a jogszabályok alkalmazása során fontosnak tartom a kreatív, új dolgokban történő gondolkozást. Robbanásszerűen sok, különböző szintű jogszabály jelent meg a kilencvenes években a büntetés-végrehajtási munka összes területén, a lehetséges szituációkat szabályozandó. Ezek alkalmazása a gyakorlatban nem csupán – ahogy ön említi – szemellenzős, hanem életszerű együttgondolkodást is kíván az állománytól.

Az egri bv. intézetben Mező László irányítása alatt a jó csapatmunkának köszönhetően tizenhat év alatt, 1981-től 1997-ig súlyos, rendkívüli esemény nem történt, kivéve, amikor 1981 szeptemberében hat fogvatartott kerekelt oldott, ami még az első hónapok statisztikáját rontotta. A börtönökben az a jó, ha csendesek a hajnalok, a nappalok, az éjszakák. Megfelelő csapatmunkával ez nyilván el is érhető. De a Markó bezzeg hangos! Túlszűfolt előzetesházként, jellegénél fogva, befogadóként és közvetítőként nagy kihívást jelent a csendes megyei intézethez viszonyítva.

– *Parancsnok úr, kérem, beszéljen e nagy váltás felelősségéről!*

– Nagy bátorságot feltételez a Markó irányításának vállalása. Amikor Egerben elbúcsúztam kollégáimtól, a sok természetes jókívánság mellett néha bizony részvétet is nyilvánítottak. Hát igen. Elvben a fővárosi bv. intézetek feladataival tisztában voltam, de belülről ízelítőt kapni a nagy, nagyon nagy feladatokról, hosszas akklimatizálódást kíván. Viszonylag hosszabb időnek kell eltelnie, hogy a mamutintézmény minden részletinformációjával tisztába jöjjenek. Ugyanakkor a Markó igazgatása nagy megtiszteltetést is jelent. Nem mondanék igazat, ha azt állítanám, hogy egyből kaptam az ajánlaton. Éppen mert sokat hallottam mások tapasztalataiból a

Markóról, sejtettem, mit is jelent egy ilyen intézmény irányítása. Komoly harc ment végbe bennem, pró és kontra érvek küzdelme. Olyan a természetem, hogy a nagylélegzetű dolgokat aprólékosan körüljárom, nehezem mondom ki a döntő szót, de akkor az visszavonhatatlan. Ez vonatkozik a magánéletemre is. Megfontolt ember vagyok. S miután döntöttem bizonyos kérdésekben, már nem tekintek visszafelé, hanem csak előre. Mielőbb igyekszem képbe kerülni, a tennivalókra koncentrálni, a végzendőknek nekifeszülni. Egy megyei intézethez képest itt nagyobb fordulatszámon pörög minden. A személyi állomány többszöröse az egrinek, a fogvatartotti állomány úgyszintén. Nagyképűség lenne azt mondani, már mindent tudok a Markóról. De az alapokat, úgy érzem, megismerem. A bv. területén jelentkező problémahalmaz a fővárosi intézetben, meglátásom szerint még koncentráltabban megtalálható. Az intézet fő profilja adja a legtöbb nehézséget, és mind a személyi, mind a tárgyi feltételekben jelen van a hiánygazdálkodás, miként a társadalom más szféráiban is. A materiális ellátottság kedvezőtlen. Az intézetnek az előzetes fogva tartást, az ebből adódó elő-állítást kell fő profilként végrehajtania.

– *Még hozzá elképesztő zsúfoltság mellett.*

– Az egyes és kettes fővárosi objektumban a befogadóképességhez viszonyítva kétszeres-háromszoros a fogvatartottak létszáma, 8-900, az előírás szerinti 370-nel szemben. Ez a személyi állomány nagyon komoly frusztrációjával jár, de a fogvatartottak közegeiben is. Tetézi a helyzetet a rendkívüli dinamizmus, a napi 70-80 előállítás, a mintegy 20-30 személy befogadása. Hetente csak a befogadás kb. 100-150-re tehető.

– *Mekkora személyi állomány oldja meg e dinamikus szakmai feladatokat?*

– Közel négyszázan vagyunk. A közel-múltban végrehajtott szakmai felügyeleti vizsgálat megállapította, hogy négy esztendő alatt az állományból több mint 400-an kicserélődtek. Sajnos nagyon nagy a fluktuáció.

– *Ki jelentkezik örnek?*

– Az új felszerelők közül senki sem úgy születik, hogy majdan bévés lesz egy börtönben. A játszadozó gyermekek katonásdit vagy rendőrsdit alakítanak, nem smasszerosdit. Ha kimondjuk, ha nem, periférikus jellege van a büntetés-végrehajtási szakmának. Nálunk is sokszor jelennek meg olyan fiatalemberek, akik máshol nem tudtak elhelyezkedni, netán már belekóstoltak a munkanélküliség keserűségébe. Számos pályakezdő kerül ide, akikkel ilyen sokféle feladatot nagyon nehéz végrehajtani. Gondolja el, amint egy komoly börtöntapasztalattal rendelkező, meglehetősen negatív beállítódású nehézfiút egyetlen újonc őr kísér. Nem siránkozásként mondom, hiszen ez országosan is így van, de a fővárosban még nehezebb a helyzet, hiszen azért a munkanélküliség itt nem akkora, mint vidéken. Az új belépő sok esetben hamar továbbáll. Jó néhányan a vidéki állományból kerülnek hozzánk. Ez sem kimondottan stabilizáló tényező, nőnek a családi feszültségek a ritka hazautazások miatt. Sátoraljaújhelytől Zalaegerszegig kénytelenek vagyunk felvenni embereket, akik aztán szállón laknak. Van, aki Ózdról, Borsodból jelentkezik hirdetéseinkre. A pesti miliő, a csekély fizetés, plusz a Markó időnként csalódást okozhat.

– *Az állomány helyzete romlik, miközben a fogvatartottaké javul. A korszerűség követelménye szorít minden szinten. Önök-nél mennyire?*

– Ki mit ért korszerűsége?! Szerintem

a jogszabályok korszerűek, a jogszabályok sűrűsödésének korát éljük. Régebben, 1966-ban volt jelentős jogszabályváltozás, utána 1979-ig nem sok. Az európai normákhoz történő felzárkózás természetes folyamata egyre növekvő idegi terheket ró sokakra. A kedvezőtlen bűnözési tendenciák elsősorban a fővárosban jelennek meg, a romló közbiztonság fokozott rendőri ellenőrzést igényel, s az általuk letartóztatottak hozzánk kerülnek be. A közelmúltban például a fővárosi közvéleményt erősen foglalkoztatta a bolti sorozatgyilkos. A rendőrök több ezer körözött személy leírásával a tarsolyukban szorgalmasan igazoltattak. Sokan ennek következtében kerültek be a Markóba. Akik eddig rendőrségi fogdában ültek, azok közül is többen ide érkeztek.

– *Milyen konkrét tervei vannak?*

– Semmiképp sem szeretnék sokat marcolni, s keveset fogni, tehát az apró lépések taktikáját alkalmazom, a megfontolva, szisztematikusan meghozott döntések lassú útját választom. Kitartó munkában részfeladatról részfeladatra haladok. Egyik fő stratégiai tervem az előállítások, szállítások problematikájának nagyon precíz átvilágítása. A vezetés máris hozzáfogott az objektum előtti útszakasz biztonságosabbá tételéhez. Sok robbantás történik ma Budapesten. Éjszaka, a hétfégén a rabszállító járművek parkírozását másképp kell megoldani. Az önkormányzattal többszöri tárgyalásaink eredményeképpen megváltottuk az intézet előtti útszakaszon fizető parkoló kialakítását. Felvettem a kapcsolatot több bíróság vezetőjével, akikkel kapcsolatban állunk, hogy őrri várakozóhelyeket alakítsanak ki, ahol a rabokat az örökkel elkülönítve, nyugodtabb körülmények közt várakoztathatnánk. Ez hosszú évek

óta elhúzódó kérelem, de most már komoly ígéreteink vannak a megvalósításra. Aztán: napirenden van az előállítások mechanizmusának áttekintése. Én a meglevő gyakorlatról több ponton eltérő szisztémát alkalmaznék. Stratégiai kérdésnek tekintem még a külföldiekkel való foglalkozás problémakörét, valamint a rendkívül megfiatalodott állomány képzésének feladatait.

– *Hogyan fogadták önt itt új parancsnokként, mire törekszik vezetőként, hogyan közelít az emberekhez?*

– Úgy érzem, jól fogadtak, ellenérzésekkel nem találkoztam, munkájukat rendkívül tisztességesen ellátó munkatársakat ismertem meg. A vezető feladata az erkölcsi normák megkövetelése. Nagyon érzékeny vagyok a rendre, a fegyelemre, a tisztaságra. Én hiszek a tartalom és a forma egységében. A rendetlenséget nem viselem el. A külső jelekből a belsőre lehet következtetni. A gondozatlan külső belső jellemhibákat árul el. Természetesen maximalista nem lehetek. Amikor idejöttem, felkészítettek, tehát tudtam, milyen összetételű az itteni az állomány. Azon nem bosszankodtam, amin nem változtathatok. Feleslegesen nem hangoztatok jobbra-balra fegyelmetgető szövegeket, az idegeskedő stílus csak rontana a hangulaton.

– *Mi az, ami határozottan felbosszantja?*

– Bosszant az, amikor a vezető és nem vezető munkatársaknál belenyugvó attitűdöt tapasztalok. Az „ez van, az elmegy az így is”, nem az én szótáramban rejtlő fogalmak. Az újító, a kreatív szellem az ideálom. Megváltók nincsenek, tudom, de vallom, minden dolog működhet másképp, jobban, ha összeadódnak a kreatív gondolatok. Az újító szellemnek, a jó meglátásoknak kisu-gárzó ereje van. Ezt várnám el közvetlen munkatársaimtól. Még a végrehajtó áll-

mánytól is igénylem és jutalmazom az olyan észrevételeket, amelyek eredetiek, előre visznek. Felemelő, ösztönző, amikor a munkatárs elgondolkozik egy problémán, a jobbítás szándéka vezérli. Amikor valaki úgy érzi, érdemes ezért az állományért dolgoznia. A közömbösség nem az én műfajom. Én hiszek a kollektív szakmai bölcsességben.

Mező László bv. parancsnok szerint a nagyságrendből adódóan még bizonyos időnek kell eltelnie ahhoz, hogy vezetési stílusának hatása összességében megmutatkozzék. Nagyra értékeli a *humánrealizáció*nak elnevezett metodikát. Van érzéke a humánszféra problémáinak kezeléséhez. Annál is inkább, mivel másoddiplomája erre is képesíti. Szerényen, szinte mellékesen jegyezte meg beszélgetésünk során, hogy negyvenéves korát betöltve újra tanulásnak adta a fejét. Az egri tanárképző főiskolán bővítette ismereteit. Eger a bűvös, visszatérő kulcsszó. Ezért nem hagyhatom ki a kérdező érdeklődést, a visszatekintés igényével.

– *Nincs-e olyan sztereotípiá, amely Egerben jól működött, tehát a fővárosi intézetben is alkalmazható lenne? Ami modellezhetőnek számít?*

– Ami Egerben jól működött, azt szeretném e falakon belül is gyakorlattá tenni. A helyi képzést, oktatást érinti elképzelésem. Javaslom, hogy a 3 hetes bevezető képzés után a járatlan, új bévés egyedül ne kerüljön közvetlen, személyes kapcsolatba az ítéletre várókkal. Helyismeret, praxis nélkül gyorsabb a kudarcok útja. Ha viszont kellő információhoz jut a leendő munkatárs, könnyebben kiderül, ki az, aki ide való, és ki az, aki nem.

– *Szokta-e nézni a Kriminálist?*

– Esetenként. A közbiztonság az átlag-

ember szemében a rendőrségnél véget ér, de a börtönön belül történetekre a civil társadalom nemigen kíváncsi. A több száz fogvatartottat őrző állomány pszichés túlterheltsége az emberek többségét nem érdekli. Bűnügyeknél kettősség jellemzi az állampolgárok érzelmvilágát. Fel kell akasztani, agyon kell löni – hangoztatják a szélsőséges véleményeket –, de a börtönben évekig sínylődő elítélt további sorsa sok esetben már érdektelen. Kevés erkölcsi elismerés jut börtönország katonáinak.

– A sajtóban viszont mind több cikk foglalkozik a börtönügyi helyzettel.

– Igen, azért némiképp jó értelemben változik a társadalmi megítélésünk. Változik a börtönimázs. A rendkívül nehéz, áldozatkész munkát végző állományra is talán némileg több figyelem jut. A nyitottság, a demokratikus változások révén a közvélemény többet tud ma már a magyar börtönvilágról. Lassacskán kezdik helyén kezelni a büntetés-végrehajtást. Közelebb kerültünk a társadalomhoz. Az elindult pozitív folyamatok közepette várakozik az állomány a nagyobb erkölcsi, anyagi elismerésre.

– Ezredes úr, az ön rendkívül szoros, felelősségteljes munkarendjét milyen nyári örömök színezik? Van-e a kikapcsolódásnak, a feltöltődésnek bevált családi modellje?

– Igen, van, szinte nem tudok olyan nyárra visszaemlékezni, amikor egy-egy hetet ne töltöttem volna a családommal. A testmozgást nem hagyom el, az úszást, futást. Mozgok, ha tehetem. Korábban intenzíven sportoltam. A labdajátékok, ó, de csodálatosak!

– Megkérdezhetem, melyik csapatnak szurkol?

Átfutó mosollyal válaszol.

– Egerben volt egy kispályás focicsapatom, amelynek aktív tagja voltam. A fizikumot is rendben kell tartani, nemcsak a jellemet. Közhely, hogy aki megszokja a bévés munkakört, az megszereti, vállalja minden nehézségével együtt. Egy ponton érzek múlhatatlan fájdalmat: nagyon kevés időm jut a családra. Közös programokra alig. És így telik el az életünk...

Pardi Anna

Nemzetközi kapcsolatok

1998. április 8-án Komáromi István vezetésével delegáció tett látogatást a steini börtönben, Ausztriában.

1998. április 16–19. között Pongrácz György és Győri Zoltán megtekintette a Fujitsu angliai gyáregységét.

1998. április 20–24. között delegáció utazott Markó István vezetésével Romániába, a Kolozsvári Bv. Intézet meghívására.

1998. május 27–31. között dr. Tari Ferenc vezetésével delegáció utazott Svájcba Andrea Baechtold professzor, a berni kanton bv. főigazgatója meghívására.

1998. június 7–15. között Hegyes András vezetésével a Bv. Dolgozók Országos Szakszervezeti Szövetségének küldöttsége Németországban és Dániában tett látogatást.

1998. június 7–12-ig Garami Lajos és Fok Róbert részt vett az *Elítéltek speciális csoportjai* című konferencián, amelyet Csehországban, Kromeriz városában rendeztek.

1998. június 9–14. között Radnay József részt vett az Európa Tanács és a finn bv. által szervezett *Régi börtönök korszerűsítése* című nemzetközi konferencián, amelynek Helsinki adott otthont.

Cordos Dorel, a Marosvásárhelyi Bv. Intézet biztonsági parancsnokhelyettese vezetésével román delegáció tett látogatást 1996. március 31.–április 4. között több bv. intézetben.

Amos Azani, az izraeli bv. országos parancsnoka négyfős delegáció élén Magyarországra látogatott 1998. május 4–8. között.

Dr. Eberhard Zemanak, az osztrák igazságügyi minisztérium nemzetközi kapcsolatok főosztályvezetője 1998. május 25-én megbeszélést folytatott Sopronkőhidán a magyar és osztrák bv. közötti éves tapasztalatcsere-programokról.

Elisabeth és Samuel Roll amerikai pszichológusk 1998. május 28-án megtekintették a Tököli Fiatalkorúak Bv. Intézetét.

L. Garamjil, a mongol országos parancsnoka Magyarországon járt 1998. június 9–10-én.

Képek - események

Április 16-án tartották a Roma Népfőiskola tanévzáróját Baracsán. Az öt hónapos képzést huszonhárom elítélt fejezte be sikeresen. A fogvatartottak színvonalas zenés-verses műsorral kedveskedtek a vendégeknek, akik között volt Donáth László országgyűlési képviselő, dr. Tari Ferenc országos parancsnok és Vida István, a Gárdonyi Népfőiskola vezetője.

Az UTE Megyeri úti csarnokában rendezték május 22-én a büntetés-végrehajtás idei cselgáncsbajnokságát. Tizenhat intézet közel kilencven versenyzője mérte össze tudását, a férfiak hét, a nők két súlycsoportban. A csapatversenyt a miskolci bévések nyerték, akik ezért vándorszerleget vehettek át. A kiváló színvonalú verseny árnyoldala volt, hogy néhány korábban jól szereplő intézet nem nevezett a versenyre.

Hagyományteremtő járóbajnokságot rendezett a Büntetés-végrehajtási Szervezet Oktatási Központja június 6-án Márianosztrán. Huszonnégy intézet háromfős csapata vágott neki az öt kilométeres távnak, amelyet futva tettek meg, miközben hat állomáson különböző feladatokat kellett teljesíteniük. A győzelmet a sátoraljaújhelyiek szerezték meg, a szegediek és a márianosztraiak előtt. A dobogósok érmeiket vehették át Csóti András dantártábonoktól.

Tizenegy külképviselet konzulja, munkatársa fogadta el a Fővárosi Bv. Intézet meghívását, hogy tájékoztadjon fogva tartott honfitársairól. A június 16-ai eseményen Mező László parancsnok köszöntötte a vendégeket, majd Garami Lajos, az országos parancsnokság módszertani igazgatóhelyettese beszélt a magyar börtönviszonyokról. Az intézet megtekintése után a meghívottak kötetlen beszélgetés során tehetek fel kérdéseket az említett szakembereknek.

Nemzeti összekötő

A foglyokkal való bánásmód nemzetközi ellenőrzésének új vonásai

Az emberi jogok a foglyokkal való emberséges bánásmód szabályainak megsértése előfordul jogállamban is. Ez ellen minden jogállamnak, valamint az emberi jogok védelmére hivatott nemzetközi szervezeteknek fel kell lépniük. A világon és Európában lezajlott változások e munkában is módosítást igényelnek, az új kihívásokra csak új módon lehet válaszolni. Ezeket dolgozta ki és fogalmazta meg nemrég az Európa Tanács nem bírósági jellegű jogvédő szerve, amelynek értekezletén e sorok írója is jelen volt Strasbourgban. A változtatásokra irányuló ajánlások megfelelő értékelése szükségessé teszi a nemzetközi mechanizmus kialakulásának, működésének rövid bemutatását.

Nemzetközi ellenőrzés

A második világháborút követően számos, a kínzást és az embertelen vagy megalázó büntetéseket vagy bánásmódot kifejezetten tiltó nemzetközi jogi dokumentumot fogadtak el. Többségük azonban nem rendelkezik olyan mechanizmusról, amelyik kikényszeríthetné a benne foglaltak megtartását. Ha létezik is ilyen mechanizmus, a kötelezettség megsértésének vizsgálatára inkább csak a jogsértés megtörténtét követően kerül sor.

Az Európa Tanács A kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló Strasbourgban 1989. november 26-án kelt egyezményének keletkezése 1976-ra nyúlik vissza, amikor *Jean-Jacques Gautier* a svájci kormány felkérésére készített jelentésében javasolta olyan egyezmény kidolgozását, amelynek köszönhetően minden fogva tartási helyszínt független szakértők keresnének fel. Bár Jean-Jacques Gautier elképzeléseinek alapjául kétségtől a Nemzetközi Vöröskereszt tevékenysége szolgált, az új egyezmény hatálya nyilvánvalóan nagyobb területet célt meg.

Jean-Jacques Gautier javaslatát fakultatív formában aláírhatták, amely az Egyesült Nemzetek Szervezetének a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések és bánásmód elleni egyezmény (tervezetét) egészítette volna ki. A jegyzőkönyv szövegtervezetét a Gautier vezette Svájci Kínzás Elleni Bizottság és a Nemzetközi Jogászbizottság (Commission internationale de juristes) dolgozta ki. A tervezetet hivatalosan Costa Rica nyújtotta be 1980. március 6-án az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának. A fakultatív aláírású jegyzőkönyvtervezet sorsa azonban ezen a ponton megakadt, így nem válhatott az egész vi-

lágira kiterjedő nemzetközi dokumentummá. Az Európa Tanács parlamenti közgyűlése *Noel Berrier* francia képviselő jelentése nyomán 1983-ban elfogadta a szabadságuktól megfosztottak védelméről szóló 971. számú ajánlást. Az ajánlás melléklete a Costa Rica-i fakultatív aláírási jegyzőkönyvtervezeten alapuló európai egyezmény tervezetét tartalmazta. Közel négyéves, kormányközi szintű vita eredményeként 1987. november 26-án került sor a 126. sorszámot viselő egyezmény aláírására Strasbourgban. A hetedik, megerősítő okirat letétbe helyezését követően, 1989. február 1-jén lépett hatályba.

Az ellenőrzés szervezete

Az Európa Tanács emberi jogok szavatolását célzó erőfeszítései az utóbbi években mindinkább az erőszak megelőzésére irányulnak. Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 3. cikke akképpen rendelkezik, hogy „*senkit sem lehet kínzásnak, sem pedig embertelen vagy meg-alázó büntetéseknek vagy bánásmódnak alávetni*”. Az erről szóló európai egyezmény létrehozásának célja az volt, konkretizálja ezt a rendelkezést oly módon, hogy megakadályozza a szabadságuktól megfosztott személyekkel szembeni kegyetlen bánásmódot. Az egyezményben nincs egyetlen olyan rendelkezés sem, amely érdemben állást foglalna a kínzásról és az embertelen vagy megalázó büntetésekről vagy bánásmódról, és arra sem tesz kísérletet, hogy ezek fogalom meghatározását adja. Egyedüli célja az, hogy az ellenük való védelmet erősítse. Ennek érdekében megelőzést szolgáló, nem bírósági jellegű jogvédő mechanizmust hozott létre, az e célra alakult Európai Bizottságot (1. cikk, a továbbiakban bizottság), amely jelentős mértékben kiegészíti a jellegében eltérő, az emberi jogok európai egyezménye szerint felállított jogvédő fórumot, az Emberi Jogi Bizottságot. Tehát az Európa Tanács által működtetett jogvédő szervezet az ún. *Kínzás Elleni Bizottság* (CPT), angol elnevezéssel *European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment and Punishment*. Nem tévesztendő össze a kínzás megelőzésére létrehozott társulással, az *Association for the Prevention of Torture*-rel (APT). Utóbbi önkéntes társadalmi szerveződési alapon tevékenykedik, vagyis nem az Európa Tanács működteti. Az egyes országokban, ahol működik társadalmi alapon *Hel-sinki Bizottság* – mint Magyarországon is – és más társadalmi ellenőrző egyesület, társaság, ezek tevékenységét is segíti. Egyfajta kritikusa is a CPT munkájának. Véleményem szerint ez a kritika addig fogadható el, addig pozitív, amíg a jogvédelem erősítését szolgálja. Amikor az egyes szervezetek képviselői közötti virtuskodás, vezető szerepre törekvés eszközzé válik, maga a cél szenved kárt. A helytálló kritika, a valódi és nem hamis információk segítséget jelentenek minden jogvédelemmel foglalkozó munkájához.

A Európa Tanács által működtetett *Kínzás Elleni Bizottság*, a CPT független és pártatlan, a legkülönbözőbb foglalkozásokat képviselő szakértőkből (jogászokból, orvosokból, büntetés-végrehajtási szakemberekből) áll. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága országonként egy-egy tagot négyéves időtartamra abszolút szavazattöbbséggel választ az egyezményben részes államok jelöltjeiből az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének Irodája által összeállított névjegyzék alapján. Megválasztásukat követően a bizottság tagjai államukról „leválnak”.

A bizottság megelőző tevékenysége a részes államok joghatósága alá tartozó, minden fogva tartási helyszín – pl. börtönök, fiatalkorúak fogva tartási intézetei, rendőrségi fogdák, katonai laktanyák, elmeógyógyintézetek – időszakos vagy eseti látogatásából áll, annak megállapítására, hogyan bánnak a fogvatartottakkal. Ha szükséges, a bizottság a helyzet javítása érdekében ajánlásokat tesz az érintett ország kormányának. Egyéni panaszügyekben azonban nem járhat el, ez az európai emberi jogi egyezmény értelmében létrehozott más fórumok hatáskörébe tartozik. A bizottság eddig 49 rendszeres és 21 eseti látogatást tett. Utóbbit akkor tesz, ha úgy ítéli meg, hogy ezt a körülmények indokolják. A bizottság az egyezmény szerint köteles az érintett országnak bejelenteni látogatási szándékát, azt azonban nem köteles közölni, mely intézményeket kíván felkeresni. A látogatással szembeni kifogást az érintett ország kormánya „*csak nemzetvédelmi vagy közbiztonsági okok, vagy a szabadságuktól megfosztottak tartózkodási helyén súlyos zavargások miatt, illetőleg valamely személy egészségi állapota vagy súlyos bűncselekménnyel kapcsolatos nyomozás során foganatosított sürgős kihallgatás miatt*” tehet. A látogatás során a bizottság tagjaiból alakult küldöttség tagjai választásuk szerint az országon belül akadálytalanul minden helyszínt felkereshetnek, a fogvatartottakkal tanúk nélkül beszélgethetnek, és bárkivel szabadon kapcsolatba léphetnek. A küldöttség az általában kéthetes időtartamú látogatás végeztével jelentést készít.

Működésének két alapelve az *együttműködés* és a *titoktartás* (az utóbbi időben harmadik alapelveként lép elő a *megelőzés*), mivel tevékenységének célja a fogvatartottak védelme, nem pedig az adott állam elmarasztalása. Ezért a bizottság zárt ajtók mögött ül, jelentései titkosak. Ha azonban előfordulna, hogy valamelyik ország nem működik együtt a bizottsággal vagy megtagadja ajánlásait, a bizottság *nyilatkozatot* tehet közzé, amelyben feltárja a valós (az elmarasztalásra okot adó) helyzetet. (A bizottság eddigi gyakorlatában két alkalommal élt a közzététel eszközével, mindkétszer Törökország esetében).

A bizottság éves tevékenységéről jelentést készít az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának, amelyet közzétesz. Eddig hét ilyen jelentés készült.

Az Európa Tanács 40 tagállama közül 38 részese az egyezménynek.

Az egyezményhez eddig két kiegészítő jegyzőkönyv készült: az első (az ET 151. sorszámú egyezménye) olyan országok számára is „megnyitja” majd (hatálybalépését követően) a csatlakozás lehetőségét, amelyek ugyan nem tagjai az Európa Tanácsnak, de amelyeket a Miniszteri Bizottság a csatlakozásra meghív. A második jegyzőkönyv (az ET 152. sorszámú egyezménye) pedig technikai jellegű rendelkezéseket vezet majd be (hatálybalépése után) azzal, hogy kétévenként megújul a bizottsági tagok létszámának fele, továbbá, hogy a tagokat a jelenlegi egy alkalom helyett két ízben lehet erre a tisztségre megválasztani. A két jegyzőkönyv hatálybalépésének feltétele, hogy minden részes állam fogadja el a bennük foglalt rendelkezéseket.

Az egyezmény 15. cikke arra kötelezi a részes államokat, hogy közölgék a bizottsággal annak a hatóságnak a nevét, amelyikhez a közléseit intézheti, továbbá annak az összekötőnek a nevét, akit a bizottsági látogatások lebonyolításának könnyebbé tétele érdekében kijelöl.

Magyarország és az Európa Tanács bizottsága

A Magyar Köztársaság az egyezményt megerősítő okiratát 1993. november 4-én helyezte letétbe az Európa Tanács főtitkáránál, amely az egyezmény 19. cikke értelmében három hónap múltán Magyarország tekintetében hatályba lépett. Az Egyezmény kihirdetésére egy évvel később, 1995. február 22-én került sor (az 1995. évi III. törvénnyel).

A Magyarországon történt hatálybalépést követően (még az egyezmény kihirdetése előtt) a bizottság értesítette a Magyar Köztársaság Külügyminisztériumát, hogy 1994 novemberében látogatást kíván tenni Magyarországon. A bizottság küldöttségének látogatását előkészítendő született meg a kormány 2121/1994. számú határozata, amelyben felkérte a legfőbb ügyészt, hogy az egyezmény 15. cikke szerinti összekötőt a látogatásokkal érintett tárcákkal, szervekkel egyeztetve nevezze ki, vegyen részt a bizottság esetenkénti magyarországi látogatásaival kapcsolatos szakmai, érdemi munkában.

A magyar nemzeti összekötő a bizottság látogatása során hatékony segítséget nyújtott, amit kivételesen jelentésében is kihangsúlyozott.

Az egyezmény egyetlen szóval sem említi, hogy mi a 15. cikk szerinti nemzeti összekötő feladata, és arra sem utal, miképpen, milyen eszközökkel kell a „*bizottság látogatása lebonyolítását megkönnyíteni*”. E félmondatnyi feladatértelmezést az egyezmény elfogadásáról készített értelmező jelentés tartalmazza. A személyével kapcsolatos követelményrendszer azonban mind világosabbá vált. Így valamennyi tárcánál a fogva tartásnak és jogi gyakorlatának, a hatályos szabályozásnak naprakész ismerete, valamennyi érintett szervnél ellenőrzési és intézkedési jogosultság, elismert tudományos tevékenység, igazságszolgáltatási gyakorlat ismerete, egyfajta koordinálókészség és szerep, továbbá, hogy ne az ellenőrzött szervek alkalmazásában álljon. Ezeknek a kívánalmaknak a figyelembevételével történt Magyarországon a nemzeti összekötő tisztviselő kiválasztása, aminek helyessége a bizottság jelentésében utólag igazolást is nyert. Itt is hangsúlyozni kell, hogy a nemzeti összekötő tisztség viselője nem azonos az adott nemzetből való bizottsági taggal, sőt egymástól bizonyos távolságot is tartaniuk kell.

Szerencsére a magyar összekötőnek olyan munkaköre van, amely feljogosítja, hogy vizsgálatokat tarthat, a fogva tartott személyeket négy szemközt meghallgathatja – bárhol tartják is fogva –, minden ilyen helyre bármikor beléphet, iratokat tekinthet meg, a törvények megsértésének észlelése esetén annak abbahagyására, megszüntetésére utasíthatja a végrehajtó szervet, jogtalanul fogva tartott személyt azonnal szabadlábra helyezhet – ez az ún. rendelkezési joga –, az egyezménybe ütköző bánásmód miatt büntető-, valamint fegyelmi eljárást kezdeményezhet. Az ajánlásoknak nem megfelelő körülményeket, a törvényt sértés veszélyét magában rejtő helyzeteket jelzi az érintett illetékes vezetőnek és az intézkedésről választ kéri.

A bizottság – amikor Magyarországon járt – tetszését nyilvánította, és jelentésében rögzítette a jogvédelem e formáját tapasztalva. Az ezzel kapcsolatos ajánlásait megszívlelve – mert a hatékony, többek által végzett jogvédelem esetén is előfordul üldözendő cselekmény, még ha arányában nem jelentős mértékben is – évente összefoglaló jelentést

készít a fogvatartottakkal való bánásmódról, az egyezmény érvényesüléséről. Ezt a rendőrség, a büntetés-végrehajtás, a katonai fogházak és a javítóintézetek vezetői a megelőzés érdekében szükséges intézkedéseikhez megkapják.

A helyzet értékelésében jó módszernek bizonyult ezeknek az ellenőrzött – ügyési törvényességi vizsgálatok és ellenőrzések, feljelentések és panaszok intézése kapcsán feltárt tényeken nyugvó – adatoknak az alapulvétele. Magyarországon egyes laikusok, szervezetek sajnos nemegyszer az igazságot nem fedő tényeket is közléstesznek, egy-egy eset kiragadása és általánossá fokozása, az információk minden ellenőrzés nélküli elfogadása, a valóságot nem reálisan tükröző kép nehezíti a helyzet tárgyilagos megítélését, még magának a valós helyzetnek az elfogadását (holott megelőző intézkedések erre építve tehetők), a valóban szükséges intézkedések megtételét, ezáltal közvetve ronthatják a bizottság tevékenységét is.

A javaslatok között felmerült, hogy az objektív értékelésben nem lenne haszontalan, ha a nemzetközi összekötő tárgyilagos jelentését évente eljuttatná a bizottság titkárságához, és ezek az anyagok a legközelebbi látogatáshoz már tájékoztatásul szolgálnának.

Jó módszer, ha a látogatás előtt a nemzeti összekötő összegyűjti a hatályos jogszabályi rendelkezéseket és megfelelő példányszámban és nyelveken a bizottság tagjai részére bocsátja. Magyarországon a rendőrségi fogdák (ahol őrizetesek és előzetesen letartóztatottak, idegenrendészeti őrizetesek vannak fogva) a Belügyminisztérium; a büntetés-végrehajtási intézetek, ahol a szabadságvesztésre elítélteket, valamint azokat, akiknek a közérdekmunka- vagy pénzbüntetését szabadságvesztésre változtatta át a bíróság, az előzetesen letartóztatottakat, az idegenrendészeti őrizetben lévőket, továbbá azokat tartják fogva, akiknek a szabálysértési pénzbírságát elzárásra változtatták át; ezen túlmenően egy speciális intézetben – amely a Igazságügyi Minisztérium és a Népjóléti Minisztérium irányítása alatt álló országos intézet – az elmebeteg kényszergyógykezelést hajtják végre (megelőzően az ideiglenes kényszergyógykezelést, előzetes letartóztatás esetén az elme megfigyelést is) az Igazságügyi Minisztérium; a javítóintézetek (itt a fiatalokú javítóintézeti nevelésre kötelezetteket és a fiatalokú előzetesen letartóztatottakat tartják fogva) a Népjóléti Minisztérium; a Katonai Fogház (itt a katonák szabadságvesztés-büntetését és részben az előzetes letartóztatását hajtják végre) a Honvédelmi Minisztérium kormányzati irányítása alatt áll.

A jogtalanul Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok számára kötelező tartózkodási helyként kijelölt úgynevezett közösségi szállások a határország kezelésében, így a Belügyminisztérium kormányzati irányítása alatt állnak. Ezeknek az egymástól különböző minisztériumoknak, az általuk irányított más-más jellegű fogva tartó intézeteknek az ellenőrzését, annak biztosítását jól meg lehet oldani, ha olyan, mindegyiknél egyfajta (szankciók végrehajtása feletti) törvényességi kontrollt ellátó tevékenységet is véghez a nemzeti összekötői tisztség viselője, mint jelenleg Magyarországon.

Nélkülözhetetlen a foglyok ellen folyamatban lévő büntető- vagy igazgatási eljárások megismerése is. A fogoly egyik helyről a másikra kerül, a rossz bánásmód és az egyezmény megsértése ritkán történik a fogva tartási helyen, inkább az odakerülés előtt, az el-
fogásnál.

Nagyon hasznos az a koordináló szerep, amivel a nemzeti összekötő az egyes és a másiktól eltérő tevékenységet végző szervek irányába hat. Amikor a bizottság munkája során akadályba ütközött, az összekötő minden végrehajtóra érvényes, azonnali intézkedést adhatott, amelyre rögtön megszűnhet az akadály. Az intézkedés határidőben történő megtételének számonkérése, az ehhez szükséges tájékozódás szintén hasznos.

Kivánalmak Európában

A bizottság első látogatásait 1990-ben kezdte meg, és a rendszeres látogatások „első fordulója” az akkor még 23 részes államban 1994-ben fejeződött be. Ekkorra már rendelkezett a bizottság bizonyos tapasztalatokkal a nemzeti összekötők működését illetően is, először körvonalazódtak ki a velük szembeni világos kívánalmak.

1997-ben lezárult a részes államokban tett rendszeres látogatások második fordulója. Ez jó alkalmat teremtett arra, hogy valamennyi nemzeti összekötő részvételével megvitassák a közös érdeklődésre számot tartó, különösen pedig a bizottság látogatásaival kapcsolatos kérdéseket. Ezenkívül az 1994. március 1-jei találkozón az az elhatározás született, hogy a bizottság tagjainak és a nemzeti összekötőknek a találkozóit 3-4 évenként tartásuk meg. Néhány országban először bizonyos szkepticizmussal fogadták a bizottság működését, mert büntetés-végrehajtási hatóságaik nem voltak hozzászokva, hogy egy idegen állampolgár magyarázatot kérhessen a fogva tartás körülményeiről.

A rendszeres látogatások harmadik ciklusának kezdeteként 1998-ban a következő országokba tesznek (időszakos, nem eseti) látogatást a bizottság küldöttségei: Andorra, Horvátország, Finnország, Izland, Moldova, Spanyolország, Svédország, a volt Jugoszláv Köztársaság, Ukrajna. A bizottság minden egyes új részes államban az egyezmény ot-tani hatálybalépését követően, hat hónapon belül szeretne látogatást tenni.

Az összekötőnek bizonyos oktatói szerepet is be kell töltenie, ismeretterjesztő tevékenységet folytatva a Kínzás Elleni Bizottság létéről, az emberi jogokról. A fogva tartási helyekre vonatkozó valamennyi információt naprakész állapotban kell tartani, amelynek megfelelő tárolása és átadása rendkívül fontos. Egyes nemzeti összekötők hangsúlyozták, hogy tájékoztató füzeteket kellene készíteni az egyezményben részes valamennyi tagállam nyelvén a széles közvélemény tájékoztatására, a joggyakorlat megismertetésére, továbbá olyan kézikönyvet, amelyben meghatároznák az összekötő szerepét, s amely ajánlás jelleggel összefoglalná minden ország számára a követendő magatartás főbb irányvonalait. Általános vélemény szerint a nemzeti összekötő szerepe rendkívül fontos, és országonként különböző lehet. Az egyes országokban, részben a nemzeti összekötő munkája révén is kezdik megismerni a bizottságot, a szakmai közvélemény mind szélesebb rétege értékeli tevékenységét.

Olaszországban hosszú időn át problémák voltak, mert a korábbi nemzeti összekötő munkahelyet változtatott, és éveken át nem neveztek ki senkit a helyére, ezért elégtelen volt a bizottsággal való kommunikáció is. A bizottság olaszországi látogatása nyomán az Alkotmánybírószág bizonyos irányelveket tett közzé a büntetés-végrehajtással kapcsolatban. Ezek végrehajtására a büntetés-végrehajtásban és a Kínzás Elleni Európai Bizottság

tevékenységében érintett, az egyes területeket magas hivatali szinten képviselő tárcaközi bizottságot hoztak létre, és e bizottság révén sikerül a nemzeti összekötőnek biztosítania a megfelelő koordinációt. A tárcaközi bizottság létjogosultságát támogatta az Egyesült Királyság küldötte is.

Francia javaslatra a nemzeti összekötőnek egyfajta *hírnöknek* kell lennie, aki nemcsak a bizottságról szóló híreket, hanem az emberi jogokat is közvetíti a rendőrnek, a csendőrnek, a büntetés-végrehajtási tisztviselőnek.

A nemzeti összekötő és a bizottság nemzeti tagja közötti kapcsolatokat bátorítani vagy visszafogottabbá kell-e tenni? E vita során az a közös állásfoglalás fogalmazódott meg, hogy a bizottság nemzeti tagjának és a nemzeti összekötőnek egymástól bizonyos távolságot kell tartania, feladataikat külön kell választani – „agent national” és „agent européen” –, ám hasznos, ha a bizottsági tag tudja, mi történik az országában. A nemzeti összekötő az adott ország és a bizottság között közvetítő szerepet tölt be, esetenként saját országát „védelmezi”. A bizottsági tagnak azonban minden esetben pártatlannak kell lennie, és ezt a pártatlanságot biztosítja az az egyezményben foglalt rendelkezés is, hogy a saját országában nem tehet a bizottság képviselőjében látogatást. Nem lenne helyes azonban az országával minden kapcsolatot megtiltani, a kapcsolatoknak azonban olyan szintre kell szorítkozniuk, hogy a bizottsági tag ne válhasson „nemzeti szakértővé”, és a titoktartási kötelezettségét is mindig tiszteletben kell tartani.

A konkrét esetekre vonatkozó kegyetlen bánásmódot panaszoló állítások kezelése során a gyorsaság a legfontosabb. A nemzeti összekötő szerepe ilyenkor meghatározó, akit nem köt titoktartási kötelezettség a saját országával szemben. Ha a bizottság a látogatás során kapott konkrét bejelentés nyomán megállapítja annak helytálló voltát, fontos, hogy az ország idejében kapja meg az értékelő jelentést. Sok esetben a titoktartási kötelezettség és a probléma megoldása érdekében a bejelentő személyének felfedése körül dilemma van. Sok esetben a bizottság küldöttsége akaratlanul is azonosítja a bejelentőt a probléma és a helyszín megjelölésével. Az egyezmény azt a kötelezettséget rója a kormányokra, hogy javítsanak a kifogásolt helyzeten, ám a bírált kormány azt is válaszolhatja a bizottság észrevételére, hogy az nem győzte meg, mert nem mondott konkrét adatokat. A portugál összekötő nézete szerint például megoldást jelenthet, ha a látogatás végén az érintett hatóságok megtudják, melyik intézetben történt jogsértés, mert megállapítható, hogy korábban folyt-e már eljárás. A bizottság görög tagja szerint nem lehet általánosan alkalmazható megoldást hozni, és súlyos állítások esetén kérni lehet az érintett panaszostól a titoktartási kötelezettség feloldását. A bizottság titkára szerint a panaszos közvetlenül fordulhat az ügyészhez is, ám ez nem minden országban oldható meg. Magyarországon ez már magától értetődő pozitív gyakorlat. Ha a titoktartási kötelezettség feloldható, akkor azonnal vizsgálat folytatható. A bizottság elnöke szerint a küldöttség általában azzal a fordulattal él, „...az a benyomásunk, ...”, és nem oldja fel a titoktartási kötelezettséget. A holland összekötő szerint a nemzeti hatóság tudomására kell hozni a panaszt a küldöttség látogatásának végeztével.

A bizottságot a közelmúltban az Amerikai Egyesült Államokba – amely nem részese az egyezménynek – hívták meg egy börtönhajóra eseti látogatásra, mert a bejelentő kö-

zépkeri körülményekre hivatkozott. A titkár véleménye szerint a nemzeti összekötőnek nemcsak az a feladata, hogy várja az értesítést a bizottság látogatásáról, hanem országa kormányának javaslatot is tehet a bizottság eseti látogatásának indítványozására. Eddig két példa volt arra, hogy valamely ország kormánya hívta meg a bizottságot, és mindkét alkalommal a bizottság „gombnyomásra” menesztett küldöttséget. A belga összekötő szerint a bizottság leterheltsége miatt nem lenne helyes, ha minden alkalommal, a mikor erre jelzést kap, látogatást tenne. Az Egyesült Királyság összekötője szerint az ilyen látogatások azoknak az országoknak lehetnek hasznosak, ahol nincsenek komoly büntetés-végrehajtási jogszabályok. A bizottság elnöke ezzel kapcsolatban előadta, hogy a bizottság nem kíván „börtönfőfelügyelet” (inspection generale) lenni. A görög tag elmondta, az célszerű, ha csak igazán súlyos esetben tesz a bizottság eseti látogatást, olyankor, amikor maga a kormány is megoldhatatlannak ítéli a problémát, politikai vitát (ellenzék-hatalmon lévő pártok között) azonban nem oldhat meg.

A bizottság ajánlása megvalósításának finanszírozásával kapcsolatban felmerült, hogy az anyagi eszközök hiánya még a nem bűnöző népesség számára is fájdalmas (lakásépítés, szociális háló...). A bizottság határidőt tűz ki ajánlásainak teljesítésére, később pedig szankciót alkalmaz. Az Európa Tanács nem tud anyagi segítséget nyújtani az ajánlások megvalósításához, esetleg azonban ajánlhat olyan szervezeteket (alapítványokat), amelyek segíthetnek a finanszírozásban. A belga összekötő szerint ha az ajánlás strukturális kérdéseket érintene, ez már túllépne a bizottság hatáskörén, ilyenkor az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának kell a javítás mellett szót emelnie. A bizottság elnöke szerint a börtönhelyzet javítása ellen szól, hogy az sohasem volt egyik országban sem kiemelt téma, lévén, hogy nem választási tényező (az egyes intézmények ünnepélyes megnyitására szóló tudósítások között sohasem szerepel börtön). A török nemzeti összekötő szerint a helyzet javítása nem mindig pénzkérdés, és széles körű együttműködést kell folytatni a bizottsággal. Az Európa Tanács keretében különféle projektumok foglalkoznak a börtönhelyzettel (például a büntetés-végrehajtási személyzet oktatása, minimumstandard stb.). Hollandia összekötője szerint a rossz bánásmód problémája a jövőben még súlyosabb lesz, és tévedés lenne mindent az anyagiak hiányára, rovására írni. A svájci összekötő szerint a bizottság valószínűleg nem tud pénzt adni, de jobb szerény megoldást elfogadni, mint semmilyen.

A sajtóval való kapcsolat a bizottság látogatása előtt, alatt és utána több országban is kellemetlen helyzeteket teremtett. A belga összekötő elmondta, hogy tapasztalata szerint ezeknek a kapcsolatoknak milyensége attól függ, hogy a nemzeti hatóságok hogyan viszonyulnak a Kínzás Elleni Bizottsághoz. Az összekötő szerepe a médiával való kapcsolattartás területén is kényes kérdés, különösen azért, mert rövid az idő a látogatás befejezése és a sajtótájékoztató között. A görög összekötő szerint ha az ország hatóságai adnak sajtótájékoztatót, ezt a nemzeti összekötő nem akadályozhatja meg. Véleménye szerint ezzel kapcsolatban is célszerű lenne, ha a bizottság leírná az összekötő feladatait: ha a bizottságnak kérése van, írja le, és az összekötő a kérést továbbítja. A holland összekötő saját tapasztalata alapján állapította meg, hogy nehezebbé a munkát, ha előre nyilvánosságra hoznák a bizottság látogatásának tényét, mert a sajtó érdeklődése esetén nehéz lenne el-

dönteni, melyik minisztérium (külügy, igazságügy, belügy) illetékes a válaszadásra. A bizottság titkára személyes véleményként elmondotta, hogy a médiával való kapcsolatnak *önkéntesebbnek* kellene lennie. A bizottság a látogatás során szeretné elkerülni a sajtót, mert az bizonyos országokban túlságosan agresszív. A látogatás befejezésekor is veszélyes a sajtóval való találkozás, mert a bizottságnak időt kell hagyni arra, hogy a látottakat feldolgozza. Belgiumban a bizottság első látogatásáról készített jelentést közzétették, ám ez is veszélyes, mert a kormánzatnak még nem volt válasza a jelentésre. A bizottság elnöke szerint, ha a kormány határozza el a jelentés közzétételét, így az nem okozhat ilyen jellegű problémát. A bizottság görög tagja szerint, lévén, hogy már a harmadik rendszeres látogatást teszik, a korábbi látogatásokról lehet tájékoztatást adni az írott és a sugárzott médiában. Ezenkívül problémát jelent a terminológia: mindaddig, amíg a bizottság neve a „kínzás” szót tartalmazza, alkalmas a szenzációhajhászásra. Svájc nemzeti összekötője annak a véleményének adott hangot, hogy jó lenne, ha a bizottság ismertebb lenne, ezért fontos, hogy ne túlságosan hosszú idő teljék el a látogatása és a jelentés elkészítése között. A bizottság titkára a vitához kapcsolódva elmondta, ha a meglátogatott ország kormánya úgy dönt, hogy bizonyos adatokat kiszivárogtat, akkor mindent nyilvánosságra kell hoznia, nemcsak a részadatokat. A bizottság izlandi tagja szerint ha az érintett ország kormánya a bizottság jelentésének nyilvánosságra hozataláról dönt, a jelentést a legszélesebb körben nyilvánosságra kell hozni.

A belga összekötő elmondta, hogy az adott ország hatóságai számára is gyakran meglepő, amit a bizottságtól hallanak. Ezért azon a véleményen van, hogy nagyon hasznosak a látogatás végén tartott (kötetlen) beszélgetések. Ezt a megállapítását sok ország összekötője támogatta, hozzáteve: a látogatás alatt fontos, hogy a bizottság küldöttségének titkára és a nemzeti összekötő állandó, közvetlen kapcsolatot tartson fenn.

A bizottsági jelentésre adott kormányválaszt a jövőben az adott ország nyelvén, homogén (szerkesztett) formában kell megküldeni a bizottságnak, csatolva ahhoz az Európa Tanács egyik hivatalos nyelvén (francia vagy angol) készített fordítást. Fontos a határidők megtartása – az esetek túlnyomó többségében ez is történik –, ám vannak olyan esetek, amikor a válasz egy évet is késik. Az írásos kapcsolatokban néha minden rosszakarat nélkül „süketek párbeszéde” alakult ki. Az olasz összekötő szerint csak az a megoldás, ha közvetlen találkozóra kerül sor.

Az egyezmény 8. cikke 2. bekezdésének d) pontjával (a bizottság számára feladata elvégzéséhez szükséges minden más információhoz való hozzáférés) kapcsolatos kérdésekre az a válasz, hogy az adatokhoz való hozzájutáshoz jelentős érdek fűződik a látogatás sikere szempontjából. A belga összekötő úgy gondolja, hogy a bizottság eddigi két (belgumi) látogatása alkalmával nem sikerült minden problémát számba venniük, de a látogatás nyomán az orvosi kamarához fordultak a deontológiai szabályok megváltoztatása céljából. A bizottság svájci tagja szerint a bizottságnak közölnie kell, hogy az adott országban milyen adatokra van szüksége. A bizottság titkára szerint egyes intézménytípusokban nem lehet államtitokra hivatkozni a bizottsággal szemben. A látogatás során főszabályként nem szükségesek nevek, adatok, de bizonyos esetekben mégis elengedhetetlenek annak megállapításához, hogyan működik az adott intézmény.

KITEKINTÉS

A Kínzás Elleni Bizottságnak a tranzit/nemzetközi övezetekbe való bejutásával kapcsolatban a bizottság működésének kezdetén voltak bizonyos fenntartások, ám az Európai Emberi Jogi Bíróságnak az AHMUD versus Hollandia ügyben (1996. november 28- án) hozott ítélete óta a helyzet alapvetően megváltozott.

Általános vélemény, hogy az egyezményben részes államok a bizottságot lassacskán elfogadják, egyre fokozottabban érvényesül az együttműködés elve. A bizottság egyfajta „barométert” jelent az országok számára. Az a dán megállapítás is támogatást kapott, mely szerint fontos, hogy a bizottság ne csak bíráljon, hanem dicsérjen is. A bizottság elnöke szerint a bizottság tevékenységében bírálatról nincs szó, csak figyelemfelhívásról arra vonatkozóan, hogy valami rosszul működik. A bizottság titkára szerint a munkamódszerek is tökéletesedtek az eddigi működés során. A svéd összekötő, aki egyébként nagyra értékelte a bizottság munkáját, kérte, hogy a jövőben egységes ismérvszisztemet alkalmazzanak valamennyi részes állammal szemben.

Összefoglalásul megállapíthatjuk, hogy növekszik a nemzeti összekötők feladata, szerepe saját országaikban. *(A magyar összekötő e dolgozat szerzője. – A szerk.)* Naprakész információval kell rendelkezniük valamennyi végrehajtó szervről, bármelyik minisztérium irányítása alatt működik is. Felkészültnek kell lenniük a vonatkozó hatályos jogszabályokból és a jogalkalmazási gyakorlatból, bármikor történjék is a bizottság látogatása, ezeket az információkat át kell adniuk. Folyamatos tevékenységet igényel a törvények és ajánlások végrehajtásának figyelemmel kísérése, éves jelentésben kell összefoglalni a fejlődést. Fontos az összekötő szerepe a képzésben, az emberi jogok oktatásában. A jövőben nemcsak az lesz a feladata, hogy várja a CPT-t, hanem javaslatokat is ki kell dolgoznia, saját országát segítve. Létre kell hozni az érintett tárcák részvételével egy úgynevezett szakértői tárcaközi bizottságot, amelyet a nemzeti összekötő koordinál. Továbbra is biztosítani kell, hogy a látogatással érintett államtitkárok a bizottságot a látogatás megkezdése előtt és annak végeztével rövid időn belül fogadják.

A látogatás idején a bizottság a sajtót szeretné elkerülni. CPT-tag közvetlenül fordulhat az ügyészhez. A jelentésre adott válasznak homogénnek kell lennie, nem térhet el az egyes minisztériumok szerint. Titoktartási kötelezettség az összekötőt nem köti saját országával szemben. Eljárására, magatartására, „hazájának korrekt védelmezése” is jellemző.

Vókó György

Szakmai műhely

Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok, 34.

Az Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet (továbbiakban OKKRI) 1997-ben immáron harmincnyedszer bocsátotta közre a *Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok* című tanulmánykötetét. Ezúttal az intézet maga gondoskodott az évkönyv kiadásáról.

A kötet szokásosan az OKKRI tudományos munkásságát tükrözi, amely továbbra is igyekszik a gyakorlat kihívásaira válaszolni. A bűncselekményekből pedig – mind mennyiségileg, mind minőségileg – sajnos egyre több van. Ezekre, illetve a társadalom rossz közérzetére *Irk Ferenc* igazgató is utal a könyvhöz írott előszavában.

A legelső tanulmány címe *Egy biztonságosabb Magyarorszáért: A bűnmegelőzés stratégiája*, szerzője *Kerezsi Klára*. A dolgozat első fele a közelmúlt hazai bűnözéséről nyújt helyzetképet. *J. Braithwaite* ausztrál kriminológus 13 pontban foglalta össze a 90-es évek bűnözésének jellemzőit. Megállapításai Magyarországra is érvényesek: a bűncselekmények túlnyomó többségét nálunk is a 18–39 éves férfiak követik el, folyamatosan növekszik a fiatalokú bűnelkövetők száma, aggasztó módon durvábbak lettek az általuk elkövetett bűncselekmények. A szerző sokoldalúan mutatja be azokat a társadalmi összetevőket, amelyek a fenti helyzethez vezettek. Az írás második része a bűnmegelőzés fogalmi részét tisztázza, rendszerbe foglalja a bűnmegelőzés rövid-, közép- és hosszútáv-

vú feladatait, kijelöli a kormányzati, az önkormányzati és a közösségi felelősség és feladatvállalás határait. *Kerezsi Klára* koncepciója a következő területekre összpontosít: a bűnmegelőzés és a közösség–fiatalok, család, erőszak–vagyonvédelem és bűnmegelőzés–kisebbségek és bűnmegelőzés.

Szintén a bűnmegelőzés elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozik *Tikki Katalin* és *Kiss Anna* munkája, amelynek fogalomrendszere részben eltér az előző tanulmányétól. A dolgozat nagy teret szentel a bűnmegelőzéssel kapcsolatos kérdéseknek, az újfajta megközelítések szerint beszélhetünk szociális, szituatív és hagyományos értelemben vett bűnmegelőzésről. A szerzők vizsgálódásának középpontjában az elsődleges, a másodlagos és a harmadlagos bűnmegelőzés áll. Az általuk felvázolt modell alapvetően a kommuna (a helyi közösség) és a rendőrség feladatait határozza meg, de utal a tudományos teendőkre is.

Póczik Szilveszter tanulmányának címe *Nemzetközi szervezett bűnözés tegnap és ma*. Mára általános vélekedéssé vált, hogy a világ békéjét és rendjét legjobban fenyegető jelenség a szervezett bűnözés. A helyzetkép és a problémák rövid felvázolását követően a szerző a szervezett bűnözés fogalmát, elemeit tisztázza, majd történelmi perspektívában ismerteti a világ legfontosabb bűnöző szervezeteit. Az általa áttekintett régiók a következők: Olaszország, USA, Távol-

Kelet, a volt Szovjetunió, Középkelet- és Délkelet-Európa. Póczik Szilveszter szerint a szervezett bűnözés elleni harc legeredményesebb útja a tiltott, vagyis kriminalizált áruk és szolgáltatások legálissá tétele, de nélkülözhetetlen a titkos, operatív nyomozási eszközök alkalmazása is.

Nagy László Tibor dolgozatának – *A gépjárműlopások helyzete Magyarországon* – témája sajnálatos módon rendkívül aktuális. Jellemző a gépjárműlopások számának ugrásszerű megnövekedésére, hogy a személygépjármű-lopások száma 1996-ban országosan több mint tízszerese volt az 1988. évinek, illetve míg Budapesten 1988-ban 995 gépjárművet loptak el, 1996-ban már 12 193-at. A tanulmány a hazai gépjárműlopások alakulásán és jellemzőin túl, a gépjárművek megszerzésének jellemző módszereit is ismerteti, kitér az effajta bűncselekmények elszaporodásának legfontosabb okaira és feltételeire, a gépjárműlopások és az önkéntes elvételek elhatárolására, végül számba veszi a prevenció lehetőségeit. A szerző véleménye az, hogy a gépjárműlopások elleni küzdelemben átütő siker csak a lopott autók értékesítésének megghiúsításával érhető el.

Nem kevésbé aktuális Kránitz Mariann tanulmányának témája: a *prostitúció*. Az 1989–90-es rendszerváltás nem hagyta érintetlenül a prostitúciót sem. A prostitúcióra gyakorolt hatása azonban meglehetősen egyedi és kivételes – állítja a szerző –, míg ugyanis a gazdaság és társadalom számos viszonylatában regresszió következett be, addig a prostitúciónál egyértelmű konjunktúra valósult meg. Az elmúlt tíz esztendőben nemcsak növekedett a prostitúció, szerkezete is bonyolultabbá vált. A tanulmány külön-külön tekinti át a jelenség két hagyományos területét (a női és a férfipros-

titúciót), utal a gyermekprostitúcióra és néhány további új jellegzetességre.

A dolgozat további része a rendszerváltás éveinek prostitúciós szakirodalmát ismerteti a szabályozásra, a szervezett bűnözésre és a gyermekprostitúcióra összpontosítva.

A vagyoni elleni bűncselekményt elkövetők szociológiai vizsgálata Kó József tanulmányának témája. A szerző kiindulópontja Durkheim és követőjének, az amerikai kriminálpszichológusnak, Sutherlandnak elmélete, amely többek között azt állítja, hogy a személyek elleni bűncselekményekben inkább az egyéni, míg a vagyoni elleni bűncselekmények esetében inkább a társadalmi hatások jelentősek. Kó József szerint a rossz anyagi körülmények mellett más tényezőknek is szerepet kell játszaniuk a bűncselekmények elkövetésében. Az elvégzett vizsgálat alapján úgy tűnik, hogy tényleges különbség nem a bűnelkövetőt és a nem bűnelkövetőt körülvevő világban van, hanem e világ hatásaira való reagálásban. E reakciókat pedig az emberi magatartást irányító értékek befolyásolják leginkább.

A pénzintézetek és üzemanyagtöltő állomások sérelmére elkövetett rablások vizsgálata című tanulmány szerzői Fehér Lenke és Patera Antal. Szerintük a bankrablás több szempontból is különleges helyet tölt be a bűncselekmények között: jelentős vagyoni érték ellen irányul, a megszerezni kívánt vagyon tényleges tulajdonosa anonim, a kifejtett erőszak viszont a vagyon kezelőjével (pénztáros, banki alkalmazott) szemben nagyon is konkrét. A dolgozat részletezi a rablás fő megjelenési formáit, statisztikailag elemzi a rablások alakulását az összébűnözésen belül, kitér a külföldi empirikus vizsgálatokra. A tanul-

mány írói megállapítják, hogy a bankrablások kriminológiai vizsgálata terén a magyar jogirodalomnak nagy adóssága van, a megelőzés módszereinek és eszközeinek kidolgozása felettébb sürgős feladat.

Irk Ferenc írása a közlekedésbiztonság és a generális prevenció vizsgálatával foglalkozik. A tanulmány első része bemutatja a motorizáció megnövekedésének következményeit Nyugat- és Kelet-Európában, második fele pedig a közlekedési balesetek területén bekövetkezett magyarországi jogfejlődést. Összegzésében Irk Ferenc leszögezi, hogy – ha folynak is viták a kérdésben – a súlyos kimenetelű, emberi gondatlanságra visszavezethető közlekedési balesetek vétkeseinek büntetőjogi eszközökkel való felelősségre vonására prevenciós, megelőzési okokból továbbra is szükség lesz.

Kövér Ágnes tanulmányának címe A büntetés elméletének kritikai megközelítése II., (az első rész a tavalyi évkönyvben jelent meg). A szerző a büntetés elméletének XIX–XX. századi változásait alapvetően David Garland műve – Punishment in Modern Society – alapján mutatja be, széleskörűen ábrázolja a büntetési rendszer és folyamat bürokratizálódásának és szakmaisodásának létrejöttét, majd a büntetést mint kulturális jelenséget vizsgálja. A kulturális minták nagy hatással voltak a büntetés mindenkori gyakorlatára. Kövér Ágnes egyik példája szerint „a XVII–XVIII. században a 12–14 éves fiatalokú bűnelkövetőket behörtönözték, transzportálták, kivégezték, csak a XIX. század közepétől kezdett kialakulni az a modern fiatalkorról és gyermekorról szóló koncepció, amely újrastrukturálta a jogot és a büntetések gyakorlatát olyan módon, ahogyan ezt ma is ismerjük”. A kulturális formák közül a vallá-

son és a humanitárius megközelítéseken túl a tanulmány bemutatja a változó igazság-koncepciók és a szintén nagy változatosságot mutató bűnözőkép szerepét a büntetésben. Ez utóbbira példa: a XVIII. századi Angliában a bűnözőt morálisan romlottnak tekintették, később a bűnöző azonnali öröm- és vágykielégítésre törekvő, hedonisztikus lény, míg a XX. század kezdetén az új, tudományos kriminológia az „abnormális embertípus” bűnöző koncepciójával állt elő. A dolgozat meggyőzően bizonyítja, hogy a büntetőpolitika mindig politikai döntés függvénye. A befejező rész a büntetést mint társadalmi intézményt vizsgálja.

Kiss Anna tanulmánya a sértett eljárási helyzetéről szól. A sértett korábbi, a büntetőeljárásban betöltött főszerepét mára teljességgel elvesztette. Napjainkban egyre többen sürgetik: a sértett nyerve vissza méltó helyét, szerepét. Ez csak úgy lehetséges, ha jogosítványai bővülnek, ha olyan garanciák épülnek be az igazságszolgáltatás rendjébe, amelyek megakadályozzák a sértett jogainak korlátozását. A tanulmány a legalitás és az opportunitás elveire épülő eljárási rendszerek áttekintését követően, a sértettnek a jogszabályok által körülhatárolt eljárási helyzetét mutatja be, kitér azokra a kérdésekre, amelyek a jogalkalmazói gyakorlatban felmerülnek. A dolgozat befejező része utal azokra a nemzetközi ajánlásokra, amelyeknek a tanulmány tárgya szempontjából jelentőségük van. Kiss Anna szerint lemaradásunk különösen három területen mutatkozik meg: a kárpótlás és a kártérítés, az áldozatvédelem, továbbá a jogérvényesítés vonatkozásában.

Molnár Józsefnek a kriminalisztika tudományáról írott tanulmánya immár harmadik részletében olvasható a jelen évkönyvben. A közölt anyag rész a helyszíni

szemle kriminalisztikai szabályaival foglalkozik. A szerző alapvetően *Pusztai László Szemle a büntetőeljárásban* című, 1977-ben megjelent, de a téma elméleti és gyakorlati kérdéseire ma is érvényes válaszokat adó munkájára támaszkodott. Molnár József úgy véli: folyamatosan növekszik a büntetőeljárásban azoknak az eljárási cselekményeknek a száma, amelyek a tárgyi bizonyítási eszközök közvetlen megismerését szolgálják. A helyszíni szemle biztosítja a legkülönbözőbb forenzikus (igazságügyi szakértői) szakmák

vizsgálatai részére a nyersanyagbázist, így a bűncselekmények „tökéletesedésével” a helyszíni szemle szerepe egyre jelentősebbé válik.

Végezetül megállapíthatjuk, az Irk Ferenc szerkesztette kötet mutatja: az elméleti műhelyek, kiadványaik is tehetnek azért, hogy a bűnmegelőzést, üldözést ért „kihívások” csökkenjenek, hogy a bűnözéssel kapcsolatos romló közérzetünk valamelyest javuljon.

Deák Ferenc

MINDEN PÉNTEKEN

BÖRRIÖN
ÚJSÁG

115

Könyvajánló

Büntető elvi határozatok, 1973–1996. I–II. kötet. (Szerk.: Berkes György és Szabó Győző.) Bp. HVG–ORAC Lap- és Könyvkiadó. 1997, XVI., 696 oldal 8800 forint

A bírói gyakorlat változásait mindenekelőtt a Bírósági Határozatok havonta megjelenő számaiból lehet megismerni. Mára azonban a régebbi döntések egyre kevésbé hozzáférhetőek a jogalkalmazók számára, ezenfelül mind nehezebb megítélniük azt is, hogy a számos jogszabályváltozás után egy-egy döntés még egyáltalán iránymutatónak tekinthető-e. Régóta igény mutatkozott olyan kiadványra, amely viszonylag kis terjedelemben, könnyen kezelhetően összefoglalja a ma is irányadó, „élő” bírói gyakorlatot.

A fentiek ismeretében jelentette meg a HVG–ORAC Kiadó 1996-ban A Legfelsőbb Bíróság büntetőjogi és büntető eljárásjogi testületi állásfoglalásai című kötetet, amely a jelenlegi kiadvány előzményének tekinthető. A korábban megjelent könyv a legfőbb bírói testület tartalmilag ma is helytálló és szövegezésében is korszerűsített állásfoglalásait, a mostani kötet már a Bírósági Határozatokban közzétett és ma is irányadónak tekinthető eset döntéseket is tartalmazza.

A szerkesztők – Berkes György és Szabó Győző – a hatályos bírói gyakorlatot, a Btk. és a Be. rendszerét követve ismertetik, de ezen két nagy törvényen kívül még más fontos jogszabályok büntetőjogi vonatkozású gyakorlatát is feldolgozták. Ezek a jogszabályok: a Btké., a Bv. tvr., valamint a szabálysértésekről szóló törvény és kormányrendelet.

Ehhez a hasznos, kézikönyv jellegű kiadványhoz a következő években a jogalkalmazók minden bizonnyal gyakran fognak fordulni.

Egyetemes jogtörténet. Egyetemi tankönyv. (Szerk.: Horváth Pál. Szerzők: Gönczi Katalin, Horváth Pál, Stipta István, Zlinszky János.) Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó. 1997, 618 oldal 3061 forint.

Az állam- és jogtörténet-tudomány a modern történetkutatással egyidejűleg keletkezett. Feladata az állam- és jogfejlődés feltárása, az állam- és jogintézmények keletkezésének, módosulásának és megszűnésének magyarázata.

Az általános jogtörténet alaptantárgyként foglal helyet a jogi felsőoktatás rendszerében. A stúdium az állam- és jogéletben felhalmozódó társadalmi tapasztalatok leglényegesebb elemeiből nyújt bevezető, megalapozó történeti ismereteket, segíti az állam- és jogintézmények fejlődésének jobb megértését.

A könyv előszava felvázolja az általános jogtörténet szerepét a jogi felsőoktatásban, tisztázza az összehasonlító (általános) jogtörténet korszakait, kitér az általános jogtörténet segédanyagaira is.

A kötet anyaga négy nagy részre, huszonnégy fejezetre oszlik. Az első rész az állam- és jogfejlődés kezdeteit: az ókor egyetemes állam- és jogtörténetét, a második a középkori feudális államhatalom és jog történetét, a harmadik a modern jogrendszerket tárgyalja. A negyedik rész az újabb kori jogfejlődés történetkritikai elemzését adja. Ebben az anyagrészben olvashatunk többek között a fasiszta és a szovjet jog jellegzetességeiről, a modern jogállamiság szerepéről, illetve az emberi jogok egyetemes ügyé válsásáról.

Ez az első kiadásban napvilágot látott

magas színvonalú jogtörténeti munka bizonyára hosszú ideig tankönyvül szolgál majd a jogi felsőoktatásban.

Hegedűs T. András: Pszichológia. Fejlődés, nevelés, szocializáció, pedagógusok. Bp. Aula Kiadó. 1997, 288 oldal 1800 forint.

A könyv voltaképpen a tanári mesteriség elsajátításához, az egyetemi szintű tanárképzésben használható pszichológiai jegyzet.

A szerző, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem tanszékvezetője arra vállalkozott, hogy a pedagógiai tevékenység közben hasznosítható szakismeretek elsajátításához nyújtson segítséget. Ennek következtében a kötet a pszichológia, a szociálpszichológia, a szociológia és a nevelépszichológia szemléletét is megjeleníti. A szemléletmódok effajta keveredése segíti, hogy a könyv olvasója egységesen lássa maga körül a világot és önmagát.

A kötet négy nagy anyagrészt tartalmaz. A *Pszichológiai alapok* című rész az emberi viselkedés és a személyiség lélektanába nyújt bevezetést. A felnőtté válás folyamatát tárgyaló főfejezet a kultúra, a szerep és a státusz pszichológiai kérdéseire is kitér. Az ifjúkor pszichológiáját ismertető rész az ifjúságpszichológia néhány alapkérdését, a pedagógiai pszichológiát, illetve a csoportok viselkedését és a közvetett nevelést érinti. A pedagógus személyiségével és a nevelési stílusokkal foglalkozik a kötet utolsó nagy anyagrésze. A kiadvány irodalomjegyzékkel zárul.

A könyv nagy értéke egyrésztől, hogy a nevelésben egyre nagyobb mértékben egymásra utalt pedagógiát, pszichológiát és szociológiát együttesen tárgyalja, másrésztől, hogy az elméleti ismereteket gyakorlati példákkal teszi szemléletesebbé.

Kron, Fiedrich W.: Pedagógia. Bp. Osiris Kiadó. 1997, 540 oldal 2480 forint (Osiris tankönyvek)

A könyv egy, a német nyelvterületen széles körben használatos alapmű némiképp átdolgozott magyar fordítása. Első célja, hogy a leendő tanárok és a pedagógiával mint tudománnyal később elmélyültebben foglalkozni kívánó diákok számára bevezetésül szolgáljon a pedagógia alapvető témaköreibe, rész és rokon tudományainak általános fogalmiba, legfontosabb kutatási eredményeibe.

A könyv írója nem törekedett a neveléstudományi műveknél megszokott zárt elméleti rendszer megalkotására, hanem a pedagógiát megértő-magyarázó jellegű tudományként értelmezve inkább arra tett kísérletet, hogy a kutatási és elméleti koncepciók sokszínűségét felvonultatva minél több szempontból mutassa be a jelenségeket. A bevezető részben a neveléstudomány rész tudományainak, irányzatainak, alapfogalmainak, az ezt követő fejezetekben pedig a szocializáció és a nevelés folyamatainak, intézményi és szervezeti formáinak, főbb didaktikai koncepcióinak széles körű, a nemzetközi szakirodalomra támaszkodó részletes bemutatására kerül sor.

Jóllehet a német neveléstudomány jelentős mértékben befolyásolta a magyar pedagógiai gondolkodás alakulását, a kötet szerkesztője – *Németh András* – mégis szükségesnek tartotta a német túlsúly bizonyos mértékű kiegyenlítését. Ezt a célt szolgálják a könyv eredeti szövegéhez – függelék formájában – kapcsolt kiegészítő részek, amelyek a magyar neveléstudomány és iskolarendszer, illetve a német hatások melletti legfontosabb európai közoktatási modellek (Franciaország, Nagy-Britannia) fejlődésére vonatkoznak. A kötetet az alapfogalmak és fontosabb kifejezések jegyzékén túl név-, illetve tárgymutató is kiegészíti.

Perrow, Charles: Szervezetszociológia
Bp. Osiris Kiadó. 1997, 334 oldal 1680 forint
(Osiris tankönyvek)

A könyv témája nálunk is rendkívül aktuális, gondoljunk csak multinacionális cégek terjeszkedésének pozitív és negatív hatásaira. A szervezetszociológiáról ugyanakkor ilyen jellegű összefoglalás még nem jelent meg Magyarországon.

Az iparosodott társadalmak a szervezetek társadalmát jelentik, így a vagyon és a hatalom a szervezeten keresztül szerezhető meg és osztható el. A szerző szerint sokszor figyeljük aggodalommal a megtermelt javak és szolgáltatások mennyiségének alakulását, és gyakran vizsgáljuk, vajon a szervezetek mennyire hatékonyak, ugyanakkor nem sokat törődünk a vagyon és a hatalom megosztásának vagy központosításának kérdéseivel.

Perrow művét „kritikai esszének” tekinti, vélekedése az, hogy a szervezetek egyikében sem szabad feltétlenül megbíznunk: a társadalomkutatók feladata a kételkedés, különösen ott, ahol vagyon és hatalom centralizációjáról van szó.

A kötet, amely tehát alapvetően a vagyon és a hatalom viszonyrendszerét tárgyalja, bemutatja a változásokat a szervezetek terén, bevezet a szervezetek közgazdasági elméletébe, illetve bemutatja a nem közgazdasági elméletek beérésének folyamatát. A könyvben sok szó esik hatékonyságról és pazarlásról, karriertervezésről és a szervezetek által a társadalomnak és a környezetnek okozott károkról, ugyanakkor az olvasó – mélyebb értelmezést kapva – a vezetélmélet számos jól ismert fogalmával is találkozhat.

A szociális munka elmélete és gyakorlata. 1–4. kötet. Bp. 1996–1997. *Semmel-*

weis Kiadó–Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola. 964 oldal 3657 forint

A szöveggyűjtemény első kötete a szociális munka általános kérdéseivel foglalkozik. Az egybekötött második és harmadik kötet témája az egyénnel és a családokkal végzett, illetve a közösségi szociális munka. A negyedik kötet fókuszában a csoportokkal végzett szociális munka áll. Néhány szó ez utóbbi kötetéről:

Amikor ma Magyarországon valaki azt mondja „csoport”, a legtöbb embernek az a csoportforma jut az eszébe, amelyben egy szakértő pszichológus vezetésével 10–12 ember saját belső történéseit, egymás közötti kapcsolatait vizsgálja és ezzel önismeretre tesz szert. Ez az önismereti, személyiségfejlesztő csoport – a csoportok gazdag tárházából – csak egy típust képvisel.

A csoportmunka szerepe a szociális munkában is fontos, a csoport szakmai célú felhasználása Magyarországon sem ismeretlen. Ma már a szociális munkások egyre nagyobb számban dolgoznak csoportokkal.

Általánosan fogalmazva: a kötet bemutatja, hogy a szociális munka a csoportos munkaformával hogyan járulhat hozzá egyéni, csoportos, közösségi szükségletek kifejeződéséhez, illetve teljesüléséhez. A könyv első része bevezetést nyújt a szociális csoportmunka történetébe, elméleti és fogalmi keretébe. A további anyagrészek foglalkoznak a csoportvezetés kérdéseivel, az egyén és a csoport viszonyával, a csoportmunka folyamataival.

Bár a külföldi példák nem alkalmazhatók változtatás nélkül a hazai viszonyok közepe, a kiadvány mégis hasznos segédeszköz a szociális munkát végzők számára.

(Válogatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság szakkönyvtára szerzeményeiből.)

INHALT

IM FOCUS

1 László HUSZÁR–István SPONGA: Lebensqualität? (Die soziale Lage des Personals)

17 Judit CSERES: Allgemeinbefinden (Lebens- und Arbeitsbedingungen der Strafvollzugsmitarbeiter)

STUDIE

32 Edina SZABÓ: Innerer Wortschatz (Das heutige Gefängnis-slang)

ERFAHRUNGS- AUSTAUSCH

46 Mihály MISKOFF: Ethisches Benehmen (Gedanken über den Benehmenkodex des Strafvollzugs)

49 Benehmenkodex (Gemacht im Hochsicherheitsgefängnis von Budapest)

56 Tibor CZÖNDÖR: Hochsicherheitsgefängnis-Spiel (Elemente der Arbeitsatmosphäre)

58 Mihály KOMÓCZI: (Psychologische und pädagogische Alternativen)

WERKSTATT

73 Mihály MISKOFF: Wechsel in der Betrachtung (Kooperationsvereinbarung mit den Gefangenen)

80 István LAJTÁR: Gesteigerte Aufmerksamkeit (Erfahrungen der gesetzlichen Supervision)

PORTRÄT

93 Anna PARDI: Das Schlüsselwort ist Eger (László Mező: Mein Ideal ist der erneuernde Geist)

IN BRIEF

99 Internationale Beziehungen

100 Bilder–Ereignisse

AUSBLICK

102 György VÓKÓ: Nationale Verbindung (Neue Eigenheit der internationalen Aufsicht in Bezug auf das Treatment mit Gefangenen)

BIBLIOTHEK

112 Ferenc DEÁK: Berufswerkstatt (Essays über Kriminalistik und Kriminologie, Band 34.)

116 Ferenc DEÁK: Bücherangebot

CONTENTS

FOCUS

1 László HUSZÁR–István SPONGA: Quality of life? (The social status of the personnel)

17 Judit CSERES: General Condition (Life and work conditions of Prison Administration employees)

STUDY

32 Edina SZABÓ: Inner vocabulary (Up-to-date Hungarian prison slang)

EXCHANGE OF EXPERIENCE

46 Mihály MISKOFF: Ethic behaviour (Thoughts on the Behaviour Code of the Prison Administration)

49 Behaviour Code (Completed in the Budapest Medium and Maximum Security Prison)

56 Tibor CZÖNDÖR: Maximum Security prison games (Elements of job atmosphere)

58 Mihály KOMÓCZI: Skives (Psychological and pedagogical alternatives)

WORKSHOP

73 Mihály MISKOFF: Change of attitudes (Cooperation agreement with prisoners)

80 István LAJTÁR: Increased attention (Experience of legal supervision)

PORTRAIT

93 Anna PARDI: The keyword is Eger (László Mező: My idol is the renewing spirit)

IN BRIEF

99 International Relations

100 Pictures – events

OUTLOOK

102 György VÓKÓ: National Link (New trends in the international control of treatment with prisoners)

BOOKSHELF

112 Ferenc DEÁK: Professional work-shop (Essays in criminology, Volume 34.)

116 Ferenc DEÁK: Offering books

TARTALOM

FÓKUSZBAN

1 HUSZÁRLászló–SPONGA István: Életminőség? (A személyi állomány szociális helyzete)

17 CSERES Judit: Közérzet (A büntetés-végrehajtási dolgozók élet- és munkakö-rülményei)

TANULMÁNY

32 SZABÓ Edina: Belső szókincs (A mai magyar börtönszlang)

TAPASZTALAT - CSERE

46 MISKOFF Mihály: Etikus viselkedés (Gondolatok a büntetés-végrehajtás magatartási kódexéről)

49 Magatartási kódex (Készült a Budapesti Fegyház és Börtönben)

56 CZÖNDÖR Tibor: Fegyházi játzmák (A munkahelyi légkör összetevői)

58 KOMÓCZI Mihály: Falcolók (Pszichológiai okok – Pedagógiai alternatívák)

MŰHELY

73 MISKOFF Mihály: Szemléletváltás (Együttműködési megállapodás az elítéltekkel)

80 LAJTÁR István: Fokozott figyelem (A törvényességi felügyelet tapasztalatai)

KÖZELKÉP

93 PARDI Anna: Eger a kulcszó (Mező László: Ideálom az újító szellem)

RÖVIDEN

99 Nemzetközi kapcsolatok

100 Képek – események

KITEKINTÉS

102 VÓKÓ György: Nemzeti összekötő (A foglyokkal való bánásmód nemzetközi ellenőrzésének új vonásai)

TÉKA

112 DEÁK Ferenc: Szakmai műhely (Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok, 34. kötet)

116 DEÁK Ferenc: Könyvajánló

Ára: 100 forint

Túlélési verseny

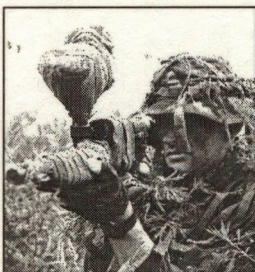

Alkalmazkodás a terephez

▲ Markó István nyitotta meg a versenyt

▼ Egy orvlövész

A sátoraljaújhelyi csapat

A pálhalmi napok június 12–13-ai rendezvénysorozatának egyik fő attrakciója volt az úgynevezett speciális túlélési verseny. 24 óra alatt 55 kilométert kellett teljesíteni a 23 induló – köztük nyolc bv. intézet – háromfős csapatának, ráadásul a nehéz terepet nyolc feladat nehezítette. Végül tizenöt csapat „élte túl” a megpróbáltatásokat. A győzelmet a szolnoki 34-es Bercsényi László Felderítő Zászlóalj szerezte meg, a legjobb bévés csapat a Budapesti Fegyház és Börtöné volt, ők a harmadik helyen végeztek.